

LKAB-strejken

Denna broschyr av LKAB-strejken bakgrund, uppkomst, förlopp och verkningar bygger framför allt på intervjuer och diskussioner med strejkande gruvarbetare. Detta arbete utfördes av redaktionsmedlemmar som på tidskriftens uppdrag besökte malmfälten under december månad.

Huvudansvarig för arbetet har varit Göran Therborn. Vidare har följande kamrater i och utanför redaktionen medverkat: Olle Jeppsson (Yrkesskador), Kristina Meurle (Arbetet), Gunnar Persson (Aftonbladet tappar masken), Sune Sunesson (Fackförbundet). Dessutom vill vi rikta ett varmt tack till Sara Lidman som givit oss det tal som hon höll vid solidaritetsmötet med de strejkande gruvarbetarna i Lund den 17 januari och till Harry Isaksson, vars intervju vi låter stå som avslutning.

Slutligen vill vi tacka alla de gruvarbetare, vilkas stöd, uppmuntran och medverkan gjort det möjligt för oss att publicera denna broschyr. Samtidigt är detta vårt sätt att som tidskrift uttrycka vårt stöd och sympati för den rättfärdiga kamp gruvarbetarna vid LKAB för.

Tidskriften *Zenit* 17.2 1970

Innehåll

Inledning.....	1
Sara Lidman: Arbetskraften och de mänskliga rättigheterna.....	1
LKAB-strejken.....	7
Bolaget.....	7
Svenska gruvindustriarbetareförbundet.....	20
Strejkdagbok.....	32
Den nya klasskampen: tre förklaringar.....	55
Några erfarenheter.....	70
Intervju med Harry Isaksson.....	77
Bilagor.....	80
Arbete.....	80
Yrkesskador.....	87
Aftonbladet tappar masken.....	101

Inledning

Sara Lidman: Arbetskraften och de mänskliga rättigheterna

(Anförande vid solidaritetsmöte för de strejkande gruvarbetarna, Lund 17 januari 1970.)

Harry Holmlund yttrade på det första strejkmötet i Kiruna: "Vi är människor. Tänk att man ska behöva säga det i Sverige, år 1969!"

Ja tänk! Frågan är om inte varje arbetare snart måste utrustas med en varningssignal för omvärlden, en följesedel av något slag. OBS levande människa – får ej brytas! – Obs Aktas för stötar och ovänligt tilltal! – Obs har endast ett hjärta – oersättligt. Ägare: sin egen – och den älskades.

Eller vad ska vi göra – för så här kan det inte fortsätta. Hotet mot arbetaren kommer nu från alla sidor – än som öppen brutalitet än i form av muntra förslag.

Ena veckan får en arbetare sparken för en kopp kaffe. Dödsstraffet är avskaffat i Sverige. Men att mista sitt arbete om man är över 45 år det är att bli hotad till livet. Inte med järn eller rep. Man bara överlämnas åt naturens strupgrepp. Parksofforna i våra storstäder tjänstgör ofta som vår tids galgbackar.

En annan vecka har "den fria företagsamheten" upptäckt att fem minuters kafferast kanske inte stjälar något från produktionen utan tvärtom ökar den. Och man ropar ut det genom Veckans affärer så att direktörer, anställda och friställda kan se det när de går förbi kioskens löpsedlar: LÅT JOBBARNA DRICKA KAFFE – DET LÖNAR SIG.

Men vare sig näringslivets talesmän ställer folk på bar backe eller talar om dem som lönsamhetsobjekt och nedskräpningsproblem så begår de inget lagstridigt därmed. Om man någon gång frågat sig varför ingen arbetare någonsin väckt åtal mot arbetsköpare för handlingar eller uttalanden som direkt utgör hets mot folkgrupp så förstår man varför när man läser § 32, som ju är godkänd av LO. Ty § 32 – arbetarnas kastmärke – utgör i sig själv en hets mot folkgrupp, utlämnar hela den folkgrupp som kallas kollektivanställda åt arbetsgivarnas godtycke.

I juridisk handbok den senaste upplagan står det i kapitlet Arbetsrätt sid 537 att "Arbetstagaren har lydnadsplikt" och vidare heter det "En allmän grundsats är att arbetsgivaren skall njuta frukterna av arbetstagarens arbete".

Vilka har en gång utformat en sådan grundsats? Kan det ha varit några arbetare? Hur blev grundsatsen "allmän"? Hör på den en gång till. En allmän grundsats är att arbetsgivaren skall njuta frukterna av arbetstagarnas arbete.

Ty svensk lag har ju samtidigt som sitt rättesnöre konventionerna om de mänskliga rättigheterna. Och där talas det om det "inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och om deras lika och oförytterliga rättigheter". Är den som har plikt att lyda likvärdig med den som har rätt att kräva lydnad? Är den som arbetar jämställd med den som fått rätt att njuta frukterna av hans arbete?

Jag skulle vilja nämna 3 artiklar ur de mänskliga rättigheterna och ställa dem intill några arbetsmarknadstester som är avgörande för arbetarnas liv – inte bara i malmfälten utom inom hela den svenska industrin.

Art 3: Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

Art 6: Envar har rätt att allestädes erkännas som person i lagens mening.

Art 19: Envar har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet för envar att utan ingripanden hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser.

Är arbetaren erkänd som en fullständig person på arbetsmarknaden? Självfallet kan vi höra hur många exempel som helst på trakasserier där en chef gett arbetare helt opersonliga benämningar – och varje sådant exempel skall kunna bortförklaras som baksmälla eller någon liknande mänsklig faktor hos sagda chef. Men kan vi peka på texter som tyder på ett genomtänkt systematiskt avmänskligande av arbetarna?

Låt oss ta ett ex ur den nu gällande handboken *Arbetsstudier* som redogör för MTM-metoden och andra mätningssystem. Det heter där: ”Företaget har till sitt förfogande insatsresurser av tre grundläggande slag: Naturtillgångar, Kapital, Arbetskraft”. Menar författaren här den arbetskraft som människor avyttrar och får betalt för, eller menar han de personer som bland andra inneboende krafter också har arbetsförmåga? Han förklarar längre fram: ”I uttrycket *arbetskraft* inbegripes arbetare, tjänstemän, och företagsledning.” Han menar alltså fullständiga människor. Men *insatsresurser* är något som äges, som är till förfogande. Hur går det med friheten hos de människor som utgör någon annans ”resurser”.

I andra liknande texter heter det ”arbetskraften är ett företags viktigaste tillgång”. Eller ”Personalen är en produktionsfaktor och som alla produktionsfaktorer är den en investering. Genom god personalplanering kan man göra den till en lönsam investering.”

Och ”Antingen det gäller att bryta malm, bygga nya anläggningar eller anställa personal vill man få så mycket som möjligt för sina pengar.”

Eller som företagsläkaren Dr Yllö skriver i den stora *Handbok i Ergonomi* utg 1966: ”Dagens aktuella problem med otillräcklig tillgång på yngre arbetskraft beror i första hand på dålig befolkningstillväxt men förhållandena kommer sannolikt att skärpas även som följd av den högre utbildningsnivån i grundskolan, varigenom rekryteringen försvåras framförallt till okvalificerade tempoarbeten.”

Vad är det som chockerar oss idag hos forna tiders slavjägare? Att dom ville få så mycket som möjligt för sina pengar? Att dom bara investerade i utvalda exemplar av människosläktet? Att dom tvångsförflyttade folk? Att den utfodring och utbildning som slavarerna bestods, alltid var uppmätt och uträknad så att det skulle göra arbetsinsatsen så effektiv som möjligt? Slavhandel är nu förbjuden i lag men näringslivets talesmän fortsätter att skriva: Arbetskraften är ett företags viktigaste tillgång.

Det är här inte en fråga om att märka ord – att till varje pris få tag på en förolämpning. Det är inte ordet som ska bytas ut mot nåt smartare, det är den verklighet som detta ord står för. Alltså det förhållandet att arbetaren inte bara kan ställa sin arbetskraft till förfogande – utan att han blivit till förfogande, helt jämförbar med råvaror och verktyg. ”En lönsam investering” eller ”en svårplacerad arbetskraft”.

Hör på det: svårplacerad arbetskraft. Det låter bara som en gammal mutter, utgående typ. Vem ser för sig en levande människa, på 56 år, döv med förstörd rygg och stela fingrar, en person med erfarenheter starka som döden – inte den svagaste doft av människa finns med i det ordet ”svårplacerad arbetskraft”. Det är bara som ett kryss i en ruta. Och en förolämpning bortom allt förnuft. Eller arbetskraftsreserven. Det låter som extra maskindelar, hjulet i baklucka.

Eller hör på företagsledaren som befarade en ”kris i rekryteringen när vi har dränerat Tornedalen på arbetskraft”.

Att dika ut myrvatten – det är att dränera. Hur kan människor någonsin liknas vid myrvatten medan de ännu lever. Jo om man kallar dem ”arbetskraften” eller ”rekryteringsunderlaget”.

Då är dom berövade sina ögon och andra mänskliga egenheter – inte ens ett satana perkela hinner signalera att det är folk på färde.

Det träffades ett avtal mellan SAF och LO 1948 angående arbetsstudier där ”arbetaren som kostnadsfråga” avhandlas sålunda.

”Den allmänna och väsentliga förutsättningen för höjning av arbetarnas och hela folkets levnadsstandard är en fortlöpande effektivisering av näringslivet. Effektiviseringen måste inom varje företag vara fortlöpande för att företaget skall kunna hålla jämna steg med den tekniska utvecklingen. Det är ett gemensamt intresse för samtliga vid ett företag anställda att medverka till att företaget kan hävda sig i konkurrensen. De anställda ha liksom varje annan samhällsmedlem fördel av en rationalisering vilken leder till ökad produktion och därigenom i sin mån skapar underlag för en allmän höjning av levnadsstandard. I denna rationalisering ingå som ett viktigt led åtgärder med syfte att befria produktionen från onödiga utgifter för material och arbetskraft. Arbetsstudier äro, rätt utförda, ett rationellt hjälpmedel för vinnande av detta syfte.”

Om nu avtalet i stället hade skrivits så här: ”Vi ska locka och tubba hälften av jobbarna att göra dubbelt så många bitar på samma tid som förut. Den andra hälften av arbetarstyrkan ger vi sparken. Så tjänar företaget in deras löner.”

Det skulle ha låtit grovt, ja oanständigt. Men hur pass fin och anständig är den verklighet som trätt i kraft tillsammans med det snyggt formulerade avtalet. T ex den människa som företaget kunnat befria sig ifrån som en onödig utgiftspost – vari består den utlovade fördelen för henne? Att få några bidrag – som ytterst betalas av de gamla arbetskamraterna, de som tills vidare behålls i produktionen. Det kräver en omänsklig fantasi av en friställd att känna sig inbegripen i uttrycket ”liksom varje annan samhällsmedlem”. Jag träffade en sådan bortrationaliserad arbetare häromdan och han sa: Tala med det sociala att jag får en gravsten och säg att det ska stå på den det enda jag vet: det är jävligt att vara fattig.

Talet om den allmänna höjningen av levnadsstandard är emellertid också ett hån mot dem som får behålla arbetet mot att de ökar tempot intill och över det rimligas gräns. Vad är det för standard att aldrig hinna tänka en egen tanke under hela skiftet. Vad är det för standard om dagen är så utmattande att hela fritiden går åt bara till att återhämta krafterna. ”En människa skulle väl ha något trevligt också” som en gammal arbetare sammanfattade det.

Dessutom, många av dem som står i det hårdaste tempot tjänar mindre än tio kronor i timmen. Ger den inkomsten en skälig – än mindre *rättvis* – del i avtalets förespeglade ”hela folkets levnadsstandard”.

Visst kan några ta en färg-TV på avbetalning. Den kostar bara tvåtusen. ”Av kunder med tempoarbete måste vi tyvärr kräva en extraavgift – ett litet magsår eller i vissa fall en hjärtinfarkt.” Det borde köpmännen lägga till i sina annonser om de var uppriktiga.

Och så är det hela vägen. Det verkliga priset på allt det som räknas som välfärd: badrum, kylskåp, lyse, bil och sommarstuga – i pengar låter det som fasta priser. Men omräknat i tid, i ansträngning, i nötningen av kropp och själ – så betalar industriarbetaren ett oändligt högre pris för varje pryl än den som har ett självständigt välbetalt arbete.

Och omöjligheten att välja för den som blivit en produktionsfaktor! Vilka diskussioner föregick avtalet om arbetsstudier? Har det någonsin förekommit en omröstning på någon industri där arbetaren fick godkänna eller förkasta MTM-metoden?

Dessa arbetsstudier – liksom fysiologiska mätningar för att fastställa en människas högsta möjliga arbetsförmåga kallas för vetenskap i arbetsmarknadssvenskan. Ergonomerna ägnar sig nu i stor utsträckning åt mätningar som går ut på att fastställa kroppsarbetarnas

kapacitetsprofil. Man mäter puls, temperatur, svettintensitet, syreupptagningsförmåga under arbete osv. Studera professor Nils Lundgrens forskning på området i *Handbok i Ergonomi*. Han klagar över svårigheten att avgöra om försökspersonen ansträngt sig maximalt. Ett annat exempel på vad forskare kan få i uppdrag och åta sig att efterspana finner vi i *Lärobok i Hygien* (Friberg-Ronge): Det heter där ”Bullers inverkan på den mentala och motoriska *prestationsförmågan* har varit föremål för talrika undersökningar, men få är invändningsfria. I många redogöres således för hur ljuddämpande åtgärder medfört förbättrad prestation, varvid dock andra faktorer än bullerminskningen kan ha medverkat. I en kritisk litteratursammanställning sammanfattas resultatet av industri- och kontorsförsök så att man icke kunnat påvisa ett generellt ogynnsamt inflytande av buller. Om bullernivån höjer får man i allmänhet en viss men småningom övergående försämring av arbetsprestationen.”

Såna här försök är alltså inte hämtade ur journaler från något centraleuropeiskt arbetsläger i slutet på trettiotalet. Det är mätningar och försök som görs nu på samtida svenska medborgare. Jämför med den mänskliga rättigheten som lyder sålunda: ”Ingen skall utan eget fritt samtycke utsättas för medicinska eller vetenskapliga experiment.”

Låt oss också begrunda denna mening en gång till: ”Effektiviseringen måste inom varje företag vara fortlöpande för att företaget skall kunna hålla jämna steg med den tekniska utvecklingen.”

Vad är nu ”den tekniska utvecklingen” för en gudomlig överhöghet som kan fordra en sådan underkastelse av levande personer? Vissa maskiner kan onekligen inge en fruktansvärd respekt. En buk^{22a} som vrålar sig in en bergvägg med tre borrar – jag skulle vilja se den som kallade en sån bjässe för *svårplacerad, partiellt arbetsför* eller så! Hur den blotta storleken betvingar. Hur bullret och rytmen innebär en mekanisk hets som lätt kan översättas till *Utvecklingens Krav* eller något lika bestickande. Och som om dessa maskiner vore nån slags furstar kan människan som ska hantera vidundret få yrkesbeteckningen maskinpassare. Och likväl är detta tidernas bedrägeri. Den tekniska utvecklingen är ingen överhöghet som kan ställa några krav på människorna. Det är inte de arbetande som ska terroriseras till att ”hålla jämna steg med utvecklingen” som det heter. Det måste bli de arbetande människorna som bestämmer utvecklingens takt – och riktning.

Som bekant inträffar nu 125 000 olyckor i arbetslivet per år i vårt land. De resulterar i 2 300 delvis invalidiserade och 500 dödade.

Detta är rovdrift på människor.

Låt oss jämföra med artikel 3 i de mänskliga rättigheterna:

Envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

Om exempelvis bullret från en maskin uppgår till 120 eller 130 decibel så vet man nu att hörselskador måste uppstå på den arbetare som vistas i närheten. Även om arbetarna använder både glasdun och hörselkåpor så kan inte ett sådant buller göras ofarligt. Mannen vid maskinen kommer att få en hörselskada – säkrare än om han bleve överfallen på öppen gata och finge trumhinnan bombarderad av knytnävsslag. I det senare fallet – på gatan – skulle andra fotgängare rusa till för att rädda den överfallne undan våldsverkaren. Men vem rusar till för att försvara gruvarbetaren mot ett buller som slår mot hans öra i 130 db. Är det så att lagen och samtida medmänniskor godkänner bormaskinens våld bara därför att det opersonligt och därför att det håller på så länge och därför att dövhet icke kommer genast utan gradvis? Eller är det därför att arbetaren icke räknas till envar, att den mänskliga rättigheten ”personlig säkerhet” icke gäller för den kollektivanställda i gruvgången.

I varje fall har arbetaren icke möjlighet att kräva en maskinutrustning som garanterar honom personlig säkerhet. Arbetaren har lydnadsplikt. Vägran att sköta en viss maskin kan medföra omedelbart avsked, ja han kan t o m bli skadeståndsskyldig till företaget för lydnadsbrott. Det är yrkesinspektören i varje län som enligt arbetarskyddslagen där så provas nödigt äger påtala missförhållande som kan leda till en yrkessjukdom eller ett olycksfall i arbetet. Och sedan heter det (jag citerar): ”lagstiftaren har velat framhålla nödvändigheten av att yrkesinspektören innan han vidtar någon åtgärd noggrant måste överväga huruvida ett ingripande i den ena eller andra formen enl § 53 verkligen är motiverat. (och vidare, jag citerar).

Med andra ord: lagen kräver av yrkesinspektören att hänsyn tas till alla de omständigheter som kan vara av betydelse i det enskilda fallet. Det arbetshygieniska riskmomentets storlek, effekten av den föreslagna skyddsåtgärden och liknande faktorer måste således vägas mot den produktionsstörning som uppstår” – och här kommer det – ”den KOSTNAD som föranleds av den åtgärd som måste vidtas, arbetstagarens situation i händelse av förbud o d när tvångs-ingripande ifrågasätts för att ett missförhållande skall kunna rättas till” slut på citatet.

Och denna strålande reservutgång för företaget kallas *lag om arbetarskydd*.

Som vi nyss hörde har forskningen kommit fram till att buller inte sänker prestationsförmågan hos arbetaren – när han blivit van.

Enligt annan forskning där patientens hörsel är det primära kan en människa aldrig bli van vid buller i den bemärkelse att hon slutar uppleva det som obehag. Den som säger sig ha blivit ”bullervan” är i själva verket bullerskadad – dövheten har börjat.

Nya industrier byggs utan bullerskydd trots att sådana i många fall är tillgängliga. Yrkesinspektörerna väger i samråd med företagsledningen företagets kostnad för ljudisolering mot arbetarnas hörsel – och kommer fram till att det blir billigare att låta arbetarna bli döva, och obs Avvägningen är påbjuden i lag!

Företaget betalar inte ens för hela den arbetsinsats som arbetaren gör. Än mindre behöver företaget betala för arbetarens hörselnerv, rygg, lungor eller händer. Arbetarens hälsa är ovärderlig – och ett lovligt byte för företaget. Något som arbetaren får ge på köpet – efter att ha sålt sin arbetskraft till vrakpris.

Låt oss än en gång betänka siffrorna 125 000 olyckor i arbetslivet per år. De resulterar i 2 300 delvis invalidiserade och 500 dödade.

När landets högsta beslutsfattare inför sådana siffror klagande utbrister: ack dessa olyckor är det pris vi får betala för vår välfärd – bekräftar det bara i vilken grad de ser arbetarna som företagets egendom. Kapitalägarna offrar arbetarnas hörsel – inte sin egen. Och ”vår välfärd” är sannerligen inte gemensam.

Styrelserummen kan vara klädda i sjödräkt ek uppåt väggarna och dyrbara mattor utefter golven. Där finns luftkonditionering och allt som kan göra en arbetsplats inte bara hälsosäker utan mycket behaglig. Det får kosta miljoner. Arbetarna betalar utan att räkningar ens behöver specificeras.

Och så kommer det att förbli så länge det kan heta ”Arbetskraften är ett företags viktigaste tillgång”. Prova att vända på den meningen: ”Företaget är arbetarnas viktigaste tillgång”. Låter det inte naturligare – nästan människovärdigt?

Så till frågan om åsiktsfrihet och yttrandefrihet.

Denna rätt som enligt de mänskliga rättigheterna skall innefatta ”rätt för envar att utan ingripande hysa åsikter och frihet att söka, mottaga och sprida upplysningar och tankar genom varje slags uttrycksmedel och utan hänsyn till gränser”. Det står inte att detta skall vara en

rättighet endast för ombudsmän och författare. Det står envar och det står utan hänsyn till gränser. Men företagens grindar utgör i vårt land gränser innanför vilka åsiktsfrihet och yttrandefrihet icke gäller. Eller hur ska man förklara de ordningsregler som står i kollektivavtalen som förbjuder arbetarna att idka "obehövt samtal" eller "bedriva agitation av något slag".

Vad är agitation? Det avgör arbetsledningen? Det kan vara en FNL-affisch. Eller påståendet att en olycka berott på dåliga säkerhetsanordningar. Ett försök till resonemang kan – om arbetsledningen vill så bedöma det – stämpas som "agitation" eller "försvårande av befälsföringen" och leda till varning eller omplacering.

Några ord om detta spöke som alltid körs fram sida vid sida med "den-tekniska-utvecklingen" – nämligen *konkurrensen*. Industrins talesmän i denna del av världen hotar ständigt de anställda med att det finns arbetare på andra håll i världen som jobbar ännu hårdare och för ännu mindre lön. Om ni inte visar lydnad och återhållsamhet i era lönekrav kan företaget tvingas flytta till Portugal eller Liberia, där arbetskraften är en överväldigande naturtillgång. Inte bara lönsam utan totalt tacksam. Efter något år får vi höra att arbetarna i dessa länder strejkar. Inte heller dom är övernaturligt tacksamma.

Också afrikaner och portugiser såras av lydnadsplikten, såras av att kallas underställda – såras av att se Bolagen så hejdlöst njuta frukterna av deras arbete.

Vad gäller konkurrensen till sist. Vem är det som inbjuds att vinna i det loppet. Vinna vad? Och vilken tillvaro ska dom få dom som förlorar.

Arbetare i alla länder måste en dag snart avvisa denna hets, avvisa att låta sig dras in i fientlig konkurrens med varandra och med sina arbetande bröder i någon del av världen.

Nu ropar alla översåtar åt de strejkande i Kiruna att de ska lyda stadgar och avtal. Vi vill påminna LO och SAF om att många av deras stadgar och avtal i sig själva utgör brott mot en överordnad lag nämligen konventionerna om de mänskliga rättigheterna. Det är hög tid att vi tillsammans med de strejkande tänker efter om dessa rättigheter ska fortsätta att vara en lyx för några få, eller bli en oförytterlig rätt för oss alla.

Sara Lidman

LKAB-strejken

Bolaget

Det första och omedelbaraste kännetecknet på de strejkande gruvarbetarnas motståndare är att det är ett stort, rikt och betydelsefullt företag.

LKAB hade vid årsskiftet 1968/69 6 783 anställda, varav i Kiruna (inklusive Svappavaara) 3 737 (2 990 arbetare), Malmberget 1 998 (1 564 arbetare), Luleå 135 (107 arbetare) och Narvik 732 (668 arbetare). Det producerade 1969 ungefär 28,5 miljoner ton malm och anrikade produkter. 95 % av produktionen går på export – främst till Västtyskland, Belgien och Storbritannien – och resten huvudsakligen till Norrbottens Järnverk.

LKAB:s omsättning 1969 beräknas uppgå till 1,1 miljard kronor. Det hör inte till de allra största svenska företagen. 1968 var det 28 företag som hade en större omsättning. Men det dominerar sin bransch. LKAB svarar för 3% av den svenska järnmalmproduktionen och uppemot 1/25 av Sveriges export. Det är världens största järnmalmsexportföretag, och enligt senast tillgängliga uppgifter (från 1966) är det det tredje största gruvföretaget i världen i fråga om produktion.

LKAB är ett rikt företag. Rörelseöverskottet, bruttovinsten, var 1969 ca 400 miljoner, dvs ungefär 40 % av omsättningen. Detta var en stegring jämfört med 1968. I mitten av 60-talet uppgick rörelseöverskottet till 47-48 % av omsättningen.

Lokalt är LKAB ett mycket betydelsefullt företag. Det är den helt dominerande arbetsgivaren i Kiruna (direkt ca 30 % av sysselsättningen och sedan tillkommer de indirekta sysselsättningseffekterna), Gällivare kommun och Narvik. Dessa kommuner är högradigt beroende av LKAB också som skattebetalare. Under 50-talet hände det att LKAB i Kiruna stod för 80 % av skattekronaerna och i Gällivare för 56 %. Nu är siffrorna lägre, men fortfarande kommer i Kiruna drygt en tredjedel av skatteintäkterna direkt från LKAB, dvs bortsett från de LKAB-anställda, i Gällivare ännu mer.

LKAB har ungefär 1 500 bostäder i Kiruna och Malmberget och stod för byggandet av det nya samhället i Svappavaara. I början av seklet var det LKAB som i stort sett drev hela malmfältssamhällena: höll polis, skolor, kyrkor och brandkår osv. De engagemangen har på senare tid minskat, men företaget skänker fortfarande kyrkklockor (till den nya kyrkan i Svappavaara), anslag till Folkets Hus-bygge och (miss)sköter gruvarbetarnas transporter till och från arbetet m m.

Också i produktivitet räknas LKAB till världens ledande gruvföretag. Verksamhetsåret 1957/58 (första året i statlig ägo) hade företaget ungefär 8 200 anställda och producerade 12,9 miljoner ton, tio år senare, kalenderåret 1968 producerades 25,5 mton med 6 800 anställda. Medan produktionen har fördubblats, så har antalet anställda minskat med 1 400. Nu är man uppe i 28,5 mton med än färre anställda. Den nya gruvan i Leveäniemi i Svappavaara, där strejken bröt ut, är särskilt högproduktiv: 50 % större produktivitet än i Kirunavaara. Helt nyligen har i Svappavaara Europas största kulsinterverk blivit färdigt.

Utsikterna för företagets framtid, både för den allra närmaste tiden och det närmaste årtiondet bedöms både av företagsledningen och försäljningsbolaget Malmexport som goda. Åtskilliga av de unga gruvorna i världen befinner sig ganska nära produktionstaket och relativt få nya gruvor håller på att växa fram. Japan väntas ta en stor del av malmen från gruvorna i Australien, medan LKAB:s främsta kunder är i Europa.

Envojen uttalade den 7 maj 1969: ”I vissa avseenden kommer vi sannolikt att uppleva något av en stabilisering i förhållandet tillgång-efterfrågan på malm under 1970-talet. Det betyder

emellertid inte att det blir ont om malm. Men det kan inte bli en ny prisskjuts nedåt som under 1960-talet." 1969 blev ett nytt rekordår, och inför (de p g a strejken uppskjutna) förhandlingarna om 1970 års leveranser och priser ansågs utsikterna mycket goda.

Vi har alltså ett stort och välbärgat företag med stora resurser och goda framtidsutsikter. Varför ska en strejk behöva bryta ut i ett sådant företag? Varför ska 4 500 arbetare behöva gå ut i en 8 veckor lång olaglig strejk för att hävda sina krav om skälig betalning och mänskliga arbetsförhållanden? Företaget har ju råd att tillfredsställa dessa krav. Även under konjunktursvackan 1966 67 höll sig rörelseöverskottet på 3-400 miljoner, omkring 40 % av omsättningen. Är det för att envojen och den övriga LKAB-ledningen råkar vara några särskilt läskiga figurer? Är det för att, som Arne Geijer påstått, "tjänstemännen fått breda ut sig"? Är det för att LKAB:s huvudkontor ligger i Stockholm, som en del borgerliga anti-"centralbyråkrater" hävdar?

Vi ska senare återvända till de olika faktorer som utlöste strejken. Vad vi här är ute efter är de förhållanden som ligger bakom och i sin tur förklarar de missförhållanden, som var den direkta anledningen 40 till strejken. Då måste vi få fram en sak, som vi tidigare i det här avsnittet noga undvikit. Vi har hittills bara talat om ett företag, en enhet där nyttigheter produceras. Vi har talat om hur stort och effektivt företaget är. Vad vi inte har talat om är vad det är för typ av företag. Det ska vi göra nu.

Bolaget: Kapital och arbete

LKAB är ett *bolag*. Företag förekommer i alla samhällen över en viss utvecklingsnivå, och de kan styras på mycket olika sätt för olika syften. Ett bolag kan se annorlunda ut, det kan vara stort eller litet och ledas klumpigt eller smidigt, men ett bolag styrs alltid av samma drivkrafter och mot samma mål. Grundvalen för ett bolag är inte en uppsättning produktionsmedel, maskiner, byggnader etc – ett bolag kan sakna både det ena och det andra. Grundvalen för ett bolag är kapital – i LKAB är aktiekapitalet 500 miljoner kr – och bolagets ändamål är att förränta, dvs föröka detta kapital. Vad betyder nu detta konkret för dem som arbetar i ett bolag, t ex LKAB-arbetarna?

Först ska vi se hur bolagsfilosofin tar sig uttryck i officiellt tal och skrift. *Ågaren*: ". . . LKAB... skall drivas efter affärsmässiga principer .." (finansminister Sträng i regeringens proposition nr 171 år 1956).

Företagsledningen: "Man tar inte språng, från 20 miljoner ton 1967 till uppemot 28 miljoner ton 1969, utan vidare. En sådan kraftansträngning innebär att vi tar vissa risker ... Men vi skall då komma ihåg att ... det är fråga om en kraftansträngning som har betydelse för vårt framtida fotfäste på marknaden." (Envojen på företagsnämndssammanträde den 7/5 1969.)

"Jag har en känsla av att många av arbetarna anser att vi bråkar med dem och är onödigt krävande. Sådan kritik tar inte hänsyn till den utveckling vi är inne i. Vi håller på att lägga om produktionsapparaten för att öka vår konkurrenskraft." (Chefen för LKAB:s förvaltning i Malmberget, disp. Wickbom på ett nämndsammanträde våren 1968.)

"Det är säkert varje företagslednings erfarenhet: en förändring måste ofta genomföras medan den är svår och skapar motstånd. Väntar man tills motståndet är borta, är man förmodligen för sent ute med beslut och handlande." (Göransson i Skip/Malmaren nr 8-68.)

Målsättningen för ett Bolag är att ständigt föröka sitt kapital, i försäljningen av varor på en marknad under mer eller mindre fri konkurrens med andra bolag. Det är detta som affärsmässiga principer går ut på. Det är därför som envojen efter ett fantastiskt rekordår inte talar om att förbättra arbetarnas och tjänstemännens förhållanden utan bara om ytterligare kraftansträngningar av de anställda. Den utveckling Wickbom talar om är utveckling av kapitalet, som arbetarnas krav måste ta hänsyn till. Ska kapitalet kunna förökas snabbt måste företags-

ledningen, som Göransson framhåller, bryta ner de anställdas motstånd. För ett bolag måste arbetarskydd ”löna sig” och vara ”inte bara tekniskt utan också ekonomiskt tillfredsställande”. Vid fördelningen av bolagets bostäder måste man, som LKAB gör, gå efter ”den sökandes marknadsvärde”. (Skip/Malmaren nr 7-69.)

Nu kan ju vinsten och kapitalökningen inte komma sig av att man köper billigt och säljer dyrt. I så fall måste ju vinst och förlust ta ut varann, det som ett bolag vinner förlorar ett annat. Bolagen förökar sitt kapital genom att hålla löntagare som arbetar åt sig. Deras främsta uppgift är att göra bolaget lönande för ägarna. Löntagarna är en ”resurs” till bolagsledningens förfogande.

Tar man med i beräkningen att LKAB inte bara är ett företag vilket som helst utan ett bolag med uppgift att ackumulera kapital, dvs en enhet i ett kapitalistiskt system, blir det fullt naturligt att det stora, rika LKAB inte har tillgodosett elementära löntagarkrav. I ett kapitalistiskt företag, där det alltid finns en grundläggande motsättning mellan å ena sidan ägare och företagsledning, och å andra sidan arbetare och tjänstemän, får en massa saker en rakt motsatt innebörd jämfört med vad ett oskuldsfullt s k sunt förnuft skulle kunna förmoda.

LKAB är ett ovanligt rikt och lönsamt bolag, med en utdelning på 20-25 % av aktiekapitalet under flertalet år efter 1957. 1967 sänktes den till 10 %, också det betydligt högre än genomsnittet i Sverige, 1968 höjdes utdelningen igen till 12 %. Volvos utdelning rekordåret 1969 var 8 %. Men detta betyder – för ett bolag – inte i första hand större möjligheter att tillfredsställa de anställda, utan tvärtom större möjligheter att stå emot löntagarnas krav. (Därför är det inte de goda försäljningsutsikterna inför 1970 som betyder något för LKAB:s vilja att till slut gå med på de strejkandes krav utan det direkta hotet om minskade leveranser.)

Löneutvecklingen vid LKAB har under det senaste årtiondet släpat efter, för både arbetare och tjänstemän. Genom sin dominerande ställning som arbetsgivare i Norrbotten och genom sin förhandlingsstyrka har LKAB kunnat hålla lönerna nere. Lika lite som strävan till kapitalökning någonsin stannar av, oavsett ”riskerna”, så stannar lönesänkingssträvan av. Envöjen uttalade på en SAF-konferens om Kostnader och konkurrens våren 1968: ”Jag tror det snarare är fråga om att försöka ställa in psykologin på ett relativt jämnt, men mindre hastigt löneökningstempo än vi har haft under senare år.” Hösten 1969 efter två ovanliga rekordår och inför ett nytt försöker LKAB införa en vad arbetarna kallar nedräkningsfaktor för att pressa ner den redan i och för sig för arbetarna rätt dåliga avtalsuppgörelsen i september.

Som ett mäktigt bolag är LKAB också en hård motpart till de lokala intressena i malmfältskommunerna. Ett aktuellt exempel är de stora rivningar i Malmbergets centrum, som LKAB tvingat fram. Skolor, kyrka, badhus m m har måst flyttas därför att LKAB vill frakta bort jordmassorna i området för att på mest lönsamma sätt kunna bryta den malmåder, som går under samhället. Ett helt samhälle måste möbleras om efter bolagsledningens önskningar.

Ett annat samhälle som LKAB-ledningen skapat till sin avbild är köldhålet Svappavaara. Stora planer gjordes upp i början av 60-talet med hjälp av en amerikansk arkitekt, Ralph Erskine. Det nya samhället i Svappavaara skulle bli en arktisk stad av det slag som finns i Kanada och Sovjetunionen, med omfattande service, gågator och torg inomhus. Av det projektet återstår idag bara ett långt, ganska fult och mycket dyrt bostadshus med en helt kal genomgång i gatuplanet, och ett antal svindyra radhus med drag, takdropp och sjunkande grund.

Anledning: LKAB minskade sitt personalbehov till en tredjedel och ansåg sig inte behöva ta någon större hänsyn till dessa människor; byggnationen lämnades till ett beryktat vårdslöst företag. Enligt vad arbetarna uppger har LKAB dessutom direkt fifflat med standarden. I

bostadsnämndens dokument står att det ska vara tre glas i fönstren och tre lager papp på taket. Men i de papper arbetarna fått av LKAB står bara två, och siffran tre är uttraderad.

Den grundläggande orsaken till gruvarbetarnas strejk är alltså att LKAB inte bara är ett företag för att bryta malm utan ett Bolag, ett kapitalistiskt företag. Som sådant har det till huvudsyfte att föröka sitt kapital, och de anställda och deras arbete är först och främst medel i det syftet. Ska vinsten maximeras, måste lönerna pressas ner så mycket som möjligt. Ska vinsten maximeras, måste personalpolitiken framför allt vara en lönsamhetspolitik.

Dessa grundläggande förhållanden har den borgerliga och socialdemokratiska pressen, med all sin mer eller mindre uppriktiga sympati för gruvarbetarnas krav, försökt sopa under mattan. Man kan tala om byråkrater och auktoritet, om felaktiga värderingar och om kroppsarbetets svåra villkor. Men man vill inte tala om Bolaget. För Bolaget är en grundpelare i den rådande samhällsordningen, och börjar man tala om Bolaget, då kommer man in på nödvändigheten att förändra samhällets grundvalar, och inte bara ”det psykologiska klimatet på arbetsplatsen”.

LKAB som ett statligt bolag

Nu kanske det invändes: men LKAB är ju statligt, betyder inte det någonting? Låt oss därför se en smula på vad det betyder. Sin största betydelse hade statens aktivitet årtiondet före och efter sekelskiftet. Norrbotten föredde då vissa likheter med dagens u-länder. Engelska järnvägsbolag, österrikiska och tyska järnverk var i farten för att skaffa sig kontroll över och vinster från malmfyndigheterna. Den svenska borgerligheten visade då betydligt större ekonomisk och politisk ryggrad än både dagens proamerikanska borgare här hemma och de borgerliga regimerna i u-länderna.

Hade strejken inträffat i ett normalt u-land, t ex vid Lamco i Liberia, där Grängesbergsbolaget är en av intressenterna, hade Göransson och Wickbom beställt soldater från fältjägarbatalen för att sätta skräck i arbetarna, strejkkommitténs ledamöter hade avskedats och vräkts, och Thure Rantatalo hade med händerna bakbundna kastats ut i snön vid Kebnekajsetrakten. – Det är den verklighet som det förfärliga ordet imperialism syftar på. – En av de viktigaste orsakerna till att LKAB inte kan behandla svenska arbetare på det sättet är, förutom arbetarrörelsens kamp och styrka, att de svenska borgarna på den tiden hade makten samt kraften och klarsynthet nog att följa andra råd än dem, som u-länderna får idag av liberala profeter.

Med rätt ruffiga metoder övertog staten de engelska bolagens järnvägar. Grängesbergsbolaget (TGO) köpte LKAB och hindrade därmed att det hamnade i händerna på tyska järnverk, och 1907 beslöt riksdagen att staten skulle gå in som hälftenägare till LKAB med rätt att senare inlösa hela företaget. Samarbetet med den borgerliga staten gick ut på att TGO:s hälft av aktierna skulle bestå av stamaktier och statens av preferensaktier, som bara ger 1/1000-dels röst på bolagsstämman per aktie. TGO hade alltså bestämmanderätten över styrelse och företagsledning. De första tjugo åren var vinstfördelningen 8:1 till TGO. Det reviderade avtalet från 1927 gav staten bättre utdelning. Slutsumman för parterna i samarbete 1907-57 blev enligt TGO-uppgifter 861 miljoner till TGO och 792 miljoner till staten.

1945 beslöt riksdagen att inte begagna sig av sin rätt att inlösa TGO:s aktier i LKAB 1947 därför att det skulle bli för dyrt just då. (P g a de föregående årens vinster på Tysklands rustningar.) Tio år senare blev det dubbelt så dyrt. 1954 tog staten upp förhandlingar med TGO och förde fram framför allt två krav: staten skulle få aktiemajoriteten i styrelsen och LKAB skulle bli fristående från TGO-koncernen. TGO vägrade, och då beslöt regeringen och riksdagsmajoriteten att staten skulle lösa in TGO och ta över LKAB från den 1 oktober 1957.

Finansministrarna Sköld (1954-55) och Sträng (1956) angav som regeringens motiv för kravet på bestämmanderätten över LKAB två skäl: inlösens-rätten minskade genom brytningen

kontinuerligt i värde; staten hade ett ansvar för den av gruvdriften helt beroende malmfältsbefolkningen och inom överskådlig tid kunde LKAB tänkas behöva gå utanför sina då rådande utmålgränser och in på av staten ensam ägda malmfyndigheter. Med sitt sysselsättningsansvar kunde staten inte gärna vägra LKAB rätt att bryta dessa, och TGO skulle därför vara i en mycket stark förhandlingsposition om villkoren för arrendet av dessa fyndigheter. (Leveänimigruvan i Svappavaara var en sådan fyndighet.)

För LKAB som statligt företag underströk Sträng den rent affärsmässiga målsättningen och företagsledningens oberoende maktställning. ”Då LKAB i framtiden ska drivas efter affärsmässiga principer, bör den nya företagsledningen i fråga om bolagets förvaltning och inre organisation få en så stor handlingsfrihet som möjligt inom ramen för företagets ändamål.” (Kungl. Majt:s proposition nr 171 år 1956.)

I den s k organisationskommitté som utredde det statliga LKAB:s organisation fanns inga gruvarbetare med. I riksdagsdebatterna om regeringens förslag framförde ingen talare några synpunkter eller krav på hur arbetarnas intressen skulle tillgodoses. Folkpartisten Löfroth citerade däremot den omsorg om chefstjänstemännen som länsstyrelsen i Norrbotten ansåg sig böra poängtera: ”Likaledes utgår länsstyrelsen från att ett sådant statligt företag skall tillämpa generösa principer, när det gäller löner och andra förmåner åt sådana tekniska och administrativa chefstjänstemän, vilkas insatser måste tillmätas en avgörande betydelse för bolagets möjligheter att bedriva verksamheten på ett i alla avseenden rationellt sätt.”

Den under strejken så omdiskuterade frågan om förläggningen av LKAB:s huvudkontor har en intressant bakgrund. Regeringen var angelägen om att bibehålla ett gott samarbete med TGO. Därför ville man att bolaget skulle behålla en mindre aktiepost (4,3 %) och en styrelsepost i LKAB. Viktigare var, att man för den skull avstod från att överta Gränges lönsamma malmflotta och gjorde en överenskommelse om att LKAB:s malm skulle fraktas på TGO:s fartyg och försäljas genom ett av TGO och LKAB 50-50-ägt försäljningsbolag.

Det är med hänvisning till detta samarbete, som Sträng motiverade att LKAB:s huvudkontor måste ligga i Stockholm. ”Det kan inte vara riktigt att försvåra ett sådant samarbete genom att förlägga LKAB:s huvudkontor å annan ort än Stockholm.” (Proposition nr 171 1956.)

Långt före Arosmässan var Sträng alltså inne på att kontakterna med privata bolag är viktigare än kontakterna med arbetarna. – Att å andra sidan högern och Norrbottens-Kuriren ville att huvudkontoret skulle ligga i Kiruna sammanhänge med att man på den kanten uppenbarligen ville att TGO skulle sköta så mycket som möjligt av LKAB:s affärer.

Hur man i Gruvs ledning såg på statens övertagande framgår av en artikel av dåvarande förbundsordföranden Vilhelm Isaksson i Gruvarbetaren november 1957: ”Vid gruvorna. i Malmberget och Kiruna torde knappast någon den 1 oktober ha märkt, att LKAB nu bytt ägare. Det är som det bör vara. Stora omändringar i fråga om rytmen i gruvorna kommer emellertid att ske. Det blir åtgärder, som till att börja med kommer att bli impopulära. Det gäller då att klargöra, att dessa förändringar hade kommit oavsett äganderättsförhållandena.”

Det statliga LKAB har fått regeringens uppdrag att drivas affärsmässigt, som ett vanligt privat bolag. Affärsmässigt och lönsamt har det också drivits.

Företagsledningen har getts en från staten och de anställda helt oberoende ställning. Styrelsen för LKAB har enligt samstämmiga uppgifter varit ovanligt passiv. (I den sitter riksbankschefen Åsbrink, riksdagsman Thure Dahlberg, landshövding Mats Lemne, Gruvs ordf. Lindell, envojen Lundberg, departementsrådet Nordenfalk, TCO-chefen Nordenskiöld, tekn. dr Olsson och TGO-chefen Waldenström.) Den efterlysta generositeten med löner och andra förmåner åt cheferna har visats. LKAB har lojalt fyllt sina förpliktelser mot Arbetsgivareföreningen. Huvudkontorets förläggning till Stockholm hade ingenting med ”centralbyråkrati”

att göra utan med blandekonomi, med regeringens strävan till ett gott samarbete mellan staten och privatkapitalet. Av allt att döma har det samarbetet också varit gott.

Att LKAB är statligt måste därför sägas sakna all betydelse för de förhållanden som arbetarna strejkat mot.

Målsättningen för LKAB är också samma målsättning som statsrådet Wickman signalerat för det nya statliga förvaltningsbolaget och för den statliga företagsamhetens roll i regeringens näringspolitik. Syftet med den kan sammanfattas i två, tre, många LKAB. Den 10 december 1969 stod Wickman i riksdagen och sa: "Den generella målsättningen som vi föreslår för förvaltningsbolag nämligen att expandera under krav på lönsamhet, är fullt tillräcklig ..." Det var samma dag som strejken spred sig i statens mest expansiva och lönsamma företag. (Det var samma dag som riksdagen med förkrossande majoritet avsåg en VPK-motion om att LKAB skulle gå ur Svenska Arbetsgivareföreningen.)

I sin proposition hade Wickman' också sagt: "Vid sidan av dessa ekonomiska mål måste enligt min mening för samtliga (statliga) företag också gälla målet att . . . nå allt större arbetstillfredsställelse för de anställda." (Proposition nr 121 år 1969) Någon anledning att upprepa och understryka det målet fann inte hr Wickman den 10 december. Hur väl statsrådet förstår gruvarbetarna framgår också av hans svar i riksdagen den 20 februari 1969 på interpellationer om de 31 teserna: "... det är faktiskt något av en ödets ironi att just LKAB på detta sätt kommit i skottgluggen när det gäller företagsdemokratin. Jag tror att man kan påstå att LKAB är bland de svenska företag, som faktiskt gjort mest när det gäller att engagera de anställda i frågor som rör företaget." Det senare må vara sant. Men vad saken gällde var ju något annat. Vad har företaget gjort för att engagera sig i frågor som rör de anställda?

Vår framställning av LKAB som ett statligt företag behöver emellertid kompletteras på en punkt. Det har framgått av många arbetare vi talat med i Kiruna, Svappavaara och Malmberget, särskilt radikala arbetare, att många känt och fortfarande känner en viss speciell lojalitet mot LKAB just därför att det är ett statligt företag. Man har i det längsta väntat sig att företaget skulle behandla de anställda annorlunda än ett vanligt Bolag. LKAB spelar ju en central roll för sysselsättningen i det arbetslöshetsdrabbade Norrbotten. En blandning av lokalpatriotism, medvetenhet om att privata företag varken vill eller kan lösa arbetslöshetskrisen och en allmän ideologisk medvetenhet har gjort, att många radikala arbetare tidigare utåt i viss mån försvarat LKAB. Det förefaller därför troligt, att LKAB:s statliga ställning haft en liten betydelse för strejken. Hade det varit privat, skulle strejken kanske kommit tidigare.

Är LKAB ett särskilt otäckt Bolag?

a. u-löneförhållanden

Så här långt skulle vi ha kommit fram till, att LKAB inte bara är ett gruvföretag utan ett Bolag med huvuduppgift att föröka kapital och till att det faktum att LKAB är ett statligt Bolag inte betyder något för dess uppbyggnad och sätt att fungera. Då inställer sig väl ganska naturligen frågan: är LKAB ett för de anställda särskilt otäckt Bolag, dvs med särskilt dåliga löner, särskilt auktoritär och brutal personalpolitik osv?

Som gruvarbetare hör LKAB-arbetaren inte till låglönegrupperna i statistisk bemärkelse. Enligt LKAB var genomsnittslönerna andra kvartalet 1969 följande:

UNDER JORD		
	Kiruna	Malmberget
Drivningsarbete	19.48	17.79
Bergbrytning	15.30	14.39
Lastning	14.76	16.15
Elektriska och mek. Gruppen	13.71	13.26

övriga arbeten	11.67	11.84
Genomsnitt	14.45	14.28

OVAN JORD

	Kiruna	Malmberget
och kulsinterverk, service- verkstad	12.17	11.38
Elektrisk o mekanisk verkstad	13.71	13.26

Ovanstående är genomsnittslöner med många variationer. Ser man på en grupp som den centrala strejkledningen, finner man att åtminstone 6 av de 21 tjänar 11 kr eller mindre och bara ett par stycken mer än ca 13 kr. Genomsnittslönerna i Svappavaara ligger genomgående klart lägre än dem i Kiruna och Malmberget. Vid LKAB:s Luleåförvaltning är arbetarlönerna i snitt 10-11 kr.

Gruvarbete är ett av de hårdaste arbeten som finns, och de norrbottniska malmfälten ligger i dyrortsgrupp 5. Att LKAB-arbetarnas löner ligger över genomsnittet för industriarbetare är därför naturligt. Men under senare år har de förras löneutveckling varit sämre än många andras, trots rationaliseringarna och de våldsamt ökade prestationskraven. I denna försämring av förtjänstutvecklingen kan tre komponenter urskiljas, även om deras relativa betydelse inte närmare kan anges på den ofullständiga statistiken. Dessa tre komponenter eller faktorer är: 1. den långsamma utvecklingen av gruvarbetarnas löner i allmänhet; 2. den relativa försämringen av hela Norrbottens löneläge under 60-talet; 3. LKAB:s speciella lönedepressningspolitik.

Minsta utslaget ger den första faktorn, utvecklingen av alla gruvarbetares löner. Sätter man riksgenomsnittet för samtliga vuxna manliga industriarbetare till 100, så var talet för gruvarbetarnas löner 1963 121 och i maj 1969 116. I kronor och ören räknat har dock de senare ökat med 4.11/tim mot 3.90 för genomsnittet. (Dessa siffror gäller vad statistiken kallar b-lön, dvs inkluderar övertids- och skifttillägg men inte semesterlön o dyl.)

För åren 1963-67 finns det också tillgänglig en länsstatistik. (I den räknas med sk c-lön, inklusive även semesterersättning.) Förändringarna mellan områdena är mycket små, med ett undantag – Norrbotten. Där har den relativa lönesituationen drastiskt försämrats. Sätter man genomsnittslönen för vuxna manliga industriarbetare i landet till 100, blir siffran för Norrbotten 1963 122 och 1967 111. Tar man Storstockholm som jämförelse (= 100), blir de norrbottniska siffrorna 1963 104 och 1967 95. I alla övriga fall utom Norrbotten är förskjutningarna på 1-2 procent högst.

Norrbottens eftersläpning framstår också tydligt i absoluta tal. Mellan 1963 och 1967 ökade industrilönerna i landet med 3,19, men i Norrbotten bara med 2.71. Samma sak går igen inom gruvindustrin, en genomsnittsökning på 2.90 mot i Norrbotten 2.74.

För en bedömning av LKAB-ledningens lönepolitik finns det inte så mycket statistik tillgänglig, utan vi måste framför allt använda olika konkreta exempel. Några statistiska uppgifter kan dock andras. Sätter man genomsnittet för industriarbetare i Norrbotten till 100, blir relationstalet för gruvarbetarna 1963 116 och 1967 113. Men LKAB är inte det enda gruvföretaget i Norrbotten, även om det är det dominerande.

Enligt en uppgift i Norrländska Socialdemokraten den 31/1 1970 var för andra kvartalet 1969 relationstalet mellan industriarbetare i landet (exklusive övertids- och skifttillägg m m) och LKAB-arbetarna detta: ovan jord, dag- och 2-skift 108, under jord 131. 1960 var motsvarande siffror 128 resp. 156. Detta vittnar om en extremt hård lönedepressningspolitik från LKAB:s sida, vilket de enskilda fallen också vittnar om.

Dessa exempel fick vi i Svappavaara. Vid förberedelserna för brytningen i den nya Leveänimigruvan i början av 60-talet betalade LKAB för ett visst arbete (det gällde underökningar av berget) 6.48 i timmen, medan de som var anställda av allmänna ingenjörbyrå fick 7.05-7.15 för samma jobb. Även nu är det så att inhyrda truckförare, som alltså är anställda av åkeriföretag, har högre lön än LKAB:s eget folk i samma arbete. Produktivitetens i Leveäniemi är 50 % högre än i Kirunavaara, men i det ekonomiska system som LKAB är en del av ger detta inga fördelar för arbetarna.

Vid en undersökning som LKAB gjorde 1965 för LO:s räkning (kongressrapporten Fackföreningsrörelsen och den tekniska utvecklingen) visade det sig att 70 % av arbetarna vid Leveänimigruvan ansåg sig ha sämre betalt än tidigare. För dem som tidigare hade arbetat vid Kirunagruvan var siffran 92 procent. En lastare vi talade med i Svappavaara hade tidigare som byggnadsarbetare i Kiruna kunnat spara lite pengar. Efter några år som lastare i Leveäniemi och som ägare av ett av LKAB:s undermåliga egnahem hade alla besparingar gått åt, och enligt hans kalkyler gick han och familjen nu ”med förlust”. (Han hade flyttat till Svappavaara av familjeskäl.) För arbetarna vid sin mest produktiva gruva har LKAB också vägrat, att som i Kiruna och Malmberget, ordna busstransporter till och från gruvan.

Jämfört med gruvarbetarna i det av Uddeholms-bolaget och några andra mellansvenska järnverk ägda Tuollovaara, en gruva som liksom Svappavaara ligger inom Kirunas vida stadsgräns, är LKAB-arbetarnas ekonomiska läge avsevärt sämre. Förtjänsten där för arbeten under jord är 16.14 mot en motsvarande siffra på 14.65 vid LKAB. En tredjedel av arbetarna i Tuollovaara har månadslön mot bara en handfull vid LKAB (i Malmberget och då med mycket ogynnsamma bestämmelser om frånvaroavdrag). För att inte lönerna vid LKAB ska glida upp, finns det en muntlig överenskommelse mellan LKAB och Tuollovaara Gruv AB om att det senare som regel inte ska anställa arbetare som kommer från LKAB. (Gruvfogde Strömberg i Tuollovaara, Sydsvenska Dagbladet den 21/12 -69.)

LKAB har fört en brutal förhandlingspolitik och har som varje riktigt Bolag visat en aldrig sinande energi att söka pressa ner arbetarnas ackord. Som vi underströk i vår broschyr om hamnstrejken är avtalen så konstruerade att arbetsgivaren har rätt att ensidigt sänka ackord, som arbetarna jobbat upp – åberopande förbättrade produktionsmetoder. Men enligt avtalet ska en del formaliteter beaktas och möjligheter till förhandlingar ges även vid lönedpressningar. LKAB har inte alltid ansett sig behöva ta någon hänsyn till detta.

I mars 1968 sänkte LKAB (i Svappavaara) ensidigt ett ackord, som arbetarna hade jobbat upp rätt hyggligt – utan att säga upp den tidigare uppgörelsen. Det blev centrala förhandlingar och i augusti fattades en överenskommelse om att det sänkta ackordet skulle gälla. Men nu hade ju arbetarna jobbat 1000 timmar redan med det sänkta ackordet trots att det gamla avtalet fortfarande gällde. De ville då ha retroaktiv ersättning. Det rörde sig om 93 öre/tim. för borrhare och 1.70 på anrikningsackordet. LKAB erkände det riktiga i arbetarnas krav genom att ge borrharna 20 öre och arbetarna vid anrikningen 30 öre retroaktivt, men behöll resten av pengarna. Facket misskötte också frågan och försökte svänga sig inför arbetarna. Förra ordföranden i 135:an, Karl-Erik Johansson, påstod att facket anlitat advokat för att få ut resten av arbetarnas pengar. På senaste årsmötet kom det fram, att det var lögn.

Twisten är fortfarande olöst, och när Bernt Nilsson (Gruvs t. f. ordf.) kom upp till Svappavaara i början av strejken för att få arbetarna att ge upp, frågade arbetarna efter de här pengarna.

I de förhandlingar som ledde fram till den direkta strejkanledningen förde LKAB också en mycket hård linje. Den tvist som ledde till den sedermera sk primärkonflikten i Svappavaara började våren 1969. Det gällde nya ackord för borrhare, laddare, lastare, truckförare och truckreparatörer. Borrhare och laddare begärde 3,5 per ton, vilket med den fasta ackordsdelen skulle gett 13.50/tim. Truckförarnas krav var 4,5 öre per ton och en riktig väg.

Förhandlingarna strandade på LKAB:s bud om 1,8 öre för de förra och 3,4 öre för transport av gråberg och 4,5 öre för malm. Efter sex månaders väntan togs nya förhandlingar upp, och då hade LKAB sänkt sitt bud från 1,8 till 1,5 öre för borrarerna.

Under segslitna förhandlingar kom man så tre veckor före strejken fram till en situation där LKAB ställde ultimatum: ta 1,9 öre annars behåller vi de gamla ackorden, som skulle gett ännu mindre. Därmed var förhandlingarna slut. De 40 öre, som det talades om i strejkens början, var skillnaden mellan arbetarnas förväntningar och krav på 13.50/tim och å andra sidan LKAB:s ultimatum, som gav 13-13.10. De andra grupperna i förhandlingsomgången fick inte heller sina krav tillgodosedda.

Också i Kiruna och Malmberget hade en akut lönekonflikt vuxit fram under hösten. Den 9 september träffades en central uppgörelse i Malmberget om arbetsvärdering och nya löner, baserade på SAF-LO-överenskommelsen. Enligt den ska påslagen räknas på förtjänsten under andra kvartalet föregående år, varför de grupper som lyckats skaffa sig löneglidning, inte kan tillgodogöra sig den. Den fasta delen av ackordet ökades betydligt, och den rörliga minskade i motsvarande mån. Dessutom genomdrev bolaget ett arbetsvärderingssystem med en sk omräkningsfaktor. Flera i arbetarnas förhandlingsdelegation, däribland en del av de blivande strejkledarna, reserverade sig mot detta.

Omräkningsfaktorn är en multiplikator som multipliceras med den rörliga ackordsdelen. Den är olika för olika arbeten. Bolaget och avdelningsstyrelsernas majoritet bedyrade och garanterade, att det nya systemet inte skulle leda till någon lönesänkning. Det gjorde det, framför allt i Kiruna. Värst var det för arbetarna i verkstäderna. Exempel på lönesänkningar på upp till två kronor har tagits fram. Rantatalo har belyst omräkningsfaktorns effekt på sin egen lön. Han är gruvbyggare (under jord), ett hårt och kvalificerat arbete. Före uppgörelsen tjänade han 15.67: en fast del på 5.81, en rörlig del på 5.48 och en upparbetningsprocent på 80 som gav 4.36. Efter det nya systemet får han en lönesänkning på 79 öre till 14.88: en fast del på 9.70, en rörlig del på 4.00 multiplicerad med omräkningsfaktorn 0,72 vilket ger 2.88, plus samma upparbetningsprocent, vars förtjänst nu multipliceras med 0,72 och ger 2.313.

Enligt Gruvs ordförande skulle pensionsförmånerna vid LKAB vara avsevärt bättre än vid t ex Gränges. De ofta hårt nerslitna och i många fall silikossjuka pensionerade gruvarbetarna vid LKAB hävdar i alla fall att deras situation är grym. Om en arbetare blivit skadad och har rätt till livränta, så har LKAB skaffat sig avtalsenlig rätt att dra av livräntan från den pension företaget betalar ut. Arbetarna har också vänt sig mot LKAB:s försök att begränsa pensionerna genom att inte räkna en del underjordsarbeten som pensionsgrundande enligt bestämmelserna för underjordsarbete. Sedan länge har gruvarbetarna krävt sänkt pensionsålder. Fr o m i år ska den sänkas till 63 år. Strejkkravet var 60 år. Tidigare har LKAB använt pensionsåldern som konjunkturregulator, dvs företaget ger ibland reducerad pension vid 65 eller 63 år för att reglera tillgången på arbetare.

b. Personalpolitik

LKAB var tidigare ett i hög grad patriarkaliskt styrt företag, dvs med en helt odemokratisk förmyndaranda men ändå med en viss husbondeaktig hänsyn till arbetarna. Patriarkalismen grundades på Hjalmar Lundboms tid – han var i ett par decennier chef för LKAB fram till 1920 – en tid då bolaget svarade för nästan alla samhällsfunktioner vid malmfälten. I stort sett ersattes patriarkalismen med mera moderna bolagsmetoder för att pressa arbetarna då staten tog över och tillsatte en ny företagsledning, även om det renodlade husbondeväldet avslöjades och knäcktes.

Om målsättningen för den nya företagsledningen sa disponent Göransson i en återblick 1967: ”För tio år sedan var vår målsättning att öka effektiviteten vid förvaltningen och att öka

produktiviteten.” I personalpolitiken gentemot arbetarna betydde denna målsättning framför allt två ting: skärpt *kontroll och övervakning av arbetarna* samt *omplaceringar*.

1958-60 genomdrev bolaget under hårt motstånd från arbetarna stämpelur och en minutiös kontroll av arbetarnas rörelser på sin arbetsplats. Spionkontroller av hur arbetarna skötte ”tidpassningen” anordnades, och mängder av varningar utdelades, suspensioner och avskedanden. Hur systemet med ”tidpassning” är uppbyggd exemplifierar de båda fallen i juni 1967, som Sara Lidman tagit fram. Två reparatörer, Gunnar Köhler och Macke Vällivaara skulle söka upp en besiktningsingenjör för att föreslå att en traverslina med en del trådbrott skulle bytas ut. Han skulle komma och äta i manskapshuset och de väntade på honom där. Under tiden drack de ett glas vatten resp. en kopp kaffe. När ingenjören kom fick de en utskällning och blev rapporterade för sin konsumtion på arbetstid. Vällivaara fick sparken och Köhler ett annat arbete med en rejäl lönesänkning.

Kontrollen av de anställda innefattar också åtminstone två andra viktiga inslag, en arbetsorganisatorisk och en politisk. De omfattande rationaliseringarna och typen av nya investeringar har fört med sig: mindre produktionsgrupper av arbetare, ökad styrning av arbetsprocesserna från ovanför förmansnivån, dvs från instanser utan direkt kontakt med arbetarna, införande av arbetsvärderingssystem, UMS.

UMS är liksom många andra moderna metoder att svetta ut arbetarna amerikanska och betyder bokstavligen universellt underhållssystem. På arbetsgivarsvenska blir det Standardtider för underhållsarbete. Arbetarna har mera konkreta benämningar på systemet: t ex Utan Mat Snart, Ultra Modernt Slaveri, MUMS för arbetsgivaren. Systemet är en vidareutveckling av den likaledes amerikanska arbetsvärderingsmetoden MTM, som bygger på så små grundrörelser och som är så i detalj inrutat att det i huvudsak bara kan användas, där arbetarna står stilla vid en maskin och hela tiden gör samma rörelser. För underhålls- och reparationsarbeten använder arbetsgivarna därför UMS, som bygger på lite större enheter, grundoperationer.

UMS är för det första ett instrument för sk arbetsplanering, dvs för att så noga som det överhuvudtaget är möjligt inruta arbetarnas arbete. Bakgrunden till LKAB:s införande av UMS är bl a att i och med den stigande mekaniseringen av gruvarbetet har antalet arbetare i underhålls- och reparationsverkstäderna ökat kraftigt i förhållande till frontarbetarna, just de som sysslar med ortdrivning, borrning, lastning osv i själva gruvbrytningen. UMS är ett sätt att pressa ner antalet verkstadsarbetare genom en lönsammare arbetsplanering.

För det andra är UMS också ett poängsystem som ligger till grund för beräkningen av ackord, eller kanske mera rättvist, som ett system att pressa ner ackorden.

Liksom i otaliga andra företag här i landet, statliga som privata, förekommer politisk kontroll och svartlistning vid LKAB. Vid den nya gruvan i Svappavaara har t ex kända kommunister inte fått anställning, inte ens om de bor i Svappavaara och sedan länge arbetar vid LKAB i Kiruna, över fyra mil därifrån.

Den övervakning och kontroll, som LKAB-arbetarna utsätts för är, för att tala klarspråk, djävlig.

Den innebär en drastisk försämring av ett tidigare rätt självständigt arbete. Men den är inte värre än i många andra bolag.

Vid t ex Volvo och dess löpande band är den ännu större. LKAB-arbetarna vill förändra sina arbetsförhållanden, men de har inte någon större längtan till ASEA, Volvo och de andra industrierna söderut.

Omplaceringar har varit den andra huvudlinjen i LKAB:s personalpolitik de senaste tio åren. Den omfattning de har givits torde i motsats till övervakningen vara rätt ovanlig. Som vi

tidigare nämnt ökade LKAB:s produktion med drygt 100 procent 1958-68, medan antalet anställda minskat med ungefär 17 procent, eller 1400. Bakom den våldsamma produktionsökningen och personalminskningen döljer sig många personliga tragedier. Minskningen gäller dessutom så gott som enbart antalet arbetare, ca 1260. Allra mest har den drabbat Malmberget, en minskning med tusen arbetare eller 40 procent.

Några massiva s k friställningar eller permitteringar har LKAB inte tillgripit för att åstadkomma denna nedskärning. Enda permitteringen var en tre veckors helgpermittering vid jul och nyår 1966-67. I stället har det skett med pensionering, s k naturlig avgång – mestadels yngre arbetare som inte står ut längre och ger sig av – rekryteringsstopp och omplaceringar för att utnyttja arbetarna mera lönsamt. Omplaceringarna har skett i ett slags formellt samarbete med fackföreningen – i omplaceringskommittéer – men det är lite den har förmått göra. – Ännu ett viktigt exempel på den verkliga betydelsen av ”samverkan” i bolaget.

Under flera år har var femte anställd vid förvaltningen i Malmberget omplacerats. Vanligen innebär en omplacering lönesänkning eller annan försämring. Särskilt hårt har något äldre arbetare drabbats. Efter att först ha slitits ner i det hårda frontarbetet blir de omplacerade när de inte längre orkar hålla den takt som bolagets lönsamhet kräver, och placerade på arbeten med flera kronor lägre timförtjänst.

Omplaceringar har inte enbart använts som medel för vinstmaximering. De har också använts som maktmedel, som medel att bestraffa oppositionella eller på annat sätt misshagliga arbetare med omplacering till sämre betalda jobb. Bolagets representanter brukar spela upp en liten oförstående sketch, när den frågan kommer på tal. Sara Lidman dokumenterade i sin bok flera sådana fall. Historien om Gunnar Köhler är ett sådant exempel bland många. Han var hissreparatör, en kvalificerad arbetare med ett enastående intresse för sitt yrke. Efter det beryktade vattenglaslet (se ovan) sattes han att kratta löv!

c. Har tjänstemännen ”brett ut sig”?

Trogen sin fackliga och politiska linje att angripa tjänstemännen i stället för arbetsgivarna sa Arne Geijer i början av strejken, att tjänstemännen fått breda ut sig alltför mycket och att det skulle vara orsaken till missförhållandena vid LKAB. I Aftonbladet, en tidning som före strejken konsekvent försökte framställa förhållandena vid LKAB i så gynnsam dager som möjligt, påstods det den 29 mars 1969, att orsaken till att det är ”så mycket bråk vid LKAB” är att bolaget har så svårt att rekrytera tjänstemän och därför måste anställa klart olämpliga.

Såvitt vi har kunnat finna är dessa påståenden falska eller allvarligt missvisande. Tjänstemännen vid LKAB har större ekonomiska och sociala förmåner och avsevärt bättre arbetsförhållanden och mindre övervakning än arbetarna. Men så är det också vid andra svenska bolag. För det stora flertalet LKAB-tjänstemän har löneutvecklingen under senare år varit långsammare än för tjänstemännen i genomsnitt. Ronald Svensson i strejkkommittén i Kiruna sa till oss att vad gäller rekryteringen är det snarare precis tvärtom mot vad Aftonbladet påstått. Han kände flera tjänstemän som slutat vid LKAB just för att förhållandena där var alltför auktoritära.

Ronald Svenssons uppgifter styrks också av det faktum att ett betydande antal av tjänstemännen – av våra intryck att döma det överväldigande flertalet – stödde arbetarnas strejk. Även vid LKAB:s huvudkontor i Stockholm insamlades ett inte obetydligt belopp till strejkkfonden. Många tjänstemän förklarade att de också varit hunsade av ledningen. Var gränserna går i konflikten framgår ytterligare av SALF-ordförandens i Kiruna offentliga understrykande av de olidliga arbetsförhållandena nere i gruvan och hans avståndstagande från bolagsläkaren Jörgensens försök att bagatellisera problemen. Faktum är att den stora massan av tjänstemän är underordnade löntagare liksom arbetarna och att de har grund-

läggande intressen gemensamt. Det är högre upp i hierarkin vi måste söka, i den egentliga företagsledningen och dess handgånga avdelningschefer och förhandlingsombudsmän.

d. Bolagsledningen och de 31 teserna

Kan man då säga, att LKAB:s ledning är särskilt auktoritär och arbetarfientlig? Av allt att döma måste man ge ett nyanserat svar på den frågan.

De beryktade 31 teserna eller "ledarskapsprinciperna" – tankarna går osökt till vad som i LKAB:s viktigaste avnämningar för ett par årtionden sedan kallades Führerprincipen – som envöjen lät en amerikansk konsult utarbeta är inte unika. Mr Kenning har också spritt sin visdom vid NJA och Svenska Metallverken, och även om de inte uttryckligen formulerats och satts på pränt så tillämpas de i flertalet viktiga bolag. Men bara det att spika teserna vittnar om en väl utvecklad korttänkt och osmidighet i LKAB:s ledning. Och medan Wickman i sitt interpellationssvar i riksdagen försiktigt försvarade teserna, så kritiserades de skarpt av några företrädare för den mest moderata kapitalismen i Sverige. Intendent Sandström vid Handelsbanken förklarade i Veckans Affärer den 13 mars 1969: "Man har på ett skickligt sätt utbildat personalen i inte bara dåliga utan direkt föråldrade idéer."

Hur skickligt de blivit utbildade framgår av att SACO:s, SIF:s och SALF:s avdelningar i Kiruna en månad tidigare hade gjort ett offentligt uttalande till försvar för teserna. I diskussionerna i företagsnämnderna om teserna vittnade många "chefer" i Kennings terminologi om hur de först chockats av brutaliteten i teserna och hur de blivit övertygade först efter lång och intensiv påverkan.

Vi ska ta fram några av de viktigaste teserna för att med dem och deras sammanhang söka belysa ett par förhållanden av betydelse.

Tes 13. "Varje förändring i en anställds arbetsuppgifter och placering i organisationen måste accepteras såsom vidtagen i företags intresse."

Tes 15. "Ett effektivt ledarskap är att leda genom styrning och inte genom exempel."

Tes 16. "Skicklighet som fackman innebär i och för sig inte skicklighet i ledarskap. En chef kan i princip leda vilken verksamhet som helst."

Tes 17. "En chef måste visa fullständig lojalitet mot överordnad."

Tes 18. "En chef identifierar sig med och understödjer alla beslut i företaget."

Tes 20. "En chef måste vara beredd att byta ståndpunkt för att stödja högre chef."

Tes 29. "En chef ska utöva sitt ledarskap så att icke-chef endast behöver följa givna order."

Det ohöjda maktspråket talar för sig själv. Frändskapen med fascismens samhällsorganisation behöver inte ytterligare understrykas. Men två speciella sammanhang är också intressanta. Det ena är att dessa teser klart visar på en direkt konflikt mellan "chefer" och högre utbildade anställda med fackkunskaper. Den utbildade yrkesmannen har vissa yrkesetiska och fackmässiga normer, som han får lära sig att ta hänsyn till. Yrkesmannens värld ska inte bara vara hierarkin i det företag han arbetar, utan den ska omfatta hela hans yrke och hans yrkeskolleger. Men då kommer han i konflikt med Kennings och envöjens teser, och deras praktiserande även i andra företag, med deras krav på fullständig lojalitet mot överordnad och identifikation med alla ägarnas och företagsledningens beslut.

Som fallet med bolagsläkarna visar, så brukar specialisterna välja att svika sitt yrke och att underordna sig företagshierarkin. Men bland dem som utbildats under de senaste åren är det allt fler som gör revolt mot detta utnyttjande av deras kunskaper. De 31 teserna blyxtbelyser

den möjliga intressegemenskapen mellan dessa grupper och arbetarna. Båda står mot "chefernas" krav på fullständig underordning.

Det andra intressanta sammanhanget är hur LKAB:s ledning relaterar maktspråket i teserna till det vackra talet om samverkan och företagsdemokrati. Om det nu är så att alla omplaceringar måste accepteras och att icke-chef ska ha att följa givna order, skulle man kunna tycka att det inte fanns något vidare utrymme för någon demokrati i företaget. Men' tror man det, betyder det bara att man inte har förstått skillnaden mellan å ena sidan demokrati och å andra sidan försöksdemokrati och samverkan.

Vi refererar den officiella bolagslinjen sådan den las fram på ett företagsnämndssammanträde i mars 1969 och uttrycktes i personaltidningen Skip/Malmaren nr 4-5: "I själva verket berör inte ledarskapsprinciperna den s k 'företagsdemokratin' (notera att föraktet för detta ord är så stort att det blir språkligt felaktigt uttryckt, med både s k och citationstecken). De ägnas åt att skapa klarhet om ansvaret för och mellan människor i organisationen, och klara ansvarsrelationer måste råda oavsett vilken grad av 'demokrati' som råder i en organisation. Om man med industriell demokrati avser att den enskilde individen skall få ökat inflytande på sin egen arbetsuppgift får man tvärtom stöd i ledarskapsprinciperna, som poängterar vikten av att alla åsikter och kunskaper och erfarenheter tillvaratas, oavsett på vilken nivå ett arbete bedrivs."

Vi måste här infoga en dementi av en uppgift som Sara Lidman ger i andra upplagan av Gruva. Felet är inte hennes. Hon har bara tagit för sann en uppgift i Aftonbladet att envojen skulle ha sagt att teserna var en grov missuppfattning och att Dahl-strömgruppens forskning vid LKAB var avsett som en korrektion av Kennings tesar. Liksom var fallet då AB påstod att det skulle sättas in en arbetare i styrelsen för LKAB dementerade envojen de alltför "demokratiska" tolkningarna. Fria fantasier, sa han då. I personaltidningen i september deklarerade envojen klart, att det var kritiken av teserna som var en missuppfattning. I "samtalen" med de strejkandes förhandlingsdelegation har envojen vägrat att göra några som helst eftergifter i fråga om teserna. Enligt envojen är de "grundvalar för en riktig företagsdemokrati".

Skillnaden mellan demokrati och å andra sidan samverkan och "Försöksverksamhet" med demokrati framgår också av att vid sidan av sina auktoritära ledarprinciper har LKAB en ovanligt väl utbyggd företagsnämndsverksamhet och en ovanligt omfattande cirkelverksamhet för att som industriministern så riktigt uttryckte det, engagera de anställda i företagets problem. Hur mycket den samverkan har betytt för lösningen av verkliga problem är strejken själv det bästa svaret på.

Arbetarna reste tidigt spontant och massivt krav på att envojen, disponenten i Kiruna Göransson och bolagsombudsmannen Doktare skulle avgå. Det innebär, att dessa visat sig mer än vanligt odrägliga. Envjojen är en typisk socialdemokratisk karriärpolitiker, makt- och prestigelyster, administrativt effektiv och politiskt moderat med en djup kärlek till blandekonomin. Han började som journalist, blev SSU-pamp och partisekreterare, 1947 statssekreterare i kommunikationsdepartementet 1951 kabinetssekreterare i UD. 1956 utsågs han till chef för det statliga LKAB. Hans, och regeringens, ambition med LKAB har framför allt annat varit att visa att staten kan driva ett företag minst lika profitabelt som privata kapitalägare. Denna målsättning har varit viktig för regeringen p g a de ständiga högerangreppen mot de mera oprofitabla statsföretagen ASSI och NJA.

Han har lyckats med denna målsättning, såsom framgår av LKAB:s fina bokslut. Felet är bara att arbetarna inte längre accepterar envojens och hans vänners och beskyddares, Torsten Nilsson, Sträng och Wickman, uppfattning om blandekonomin. Envjojen både framstår offentligt genom sina uttalanden och beskrivs av dem som känner honom som en även bland företagsledare rätt ovanligt osmidig och auktoritär person och som oförmögen att sätta sig in i

andra människors problem. Någon som helst verklig kontakt med gruvarbetarna har han inte nere i sitt kontor i Stockholm.

Disponent Göransson beskrivs också som reserverad och auktoritär. När det uppstår problem är han som en vägg att tala till säger en arbetare. Hur mycket Göransson förstår av de anställdas situation, framgår av hans svar, i en snyftintervju i Expressen den 28/12 på frågan: Vad anser ni vara det bästa ni har gjort för arbetarna? Svar: ”Studieinsatserna för ett par miljoner kronor. Resor till USA för arbetare och arbetsledare.”

Ombudsman Doktare, som ju bara är en underordnad, slutligen är ett exempel på en fackligt aktiv arbetare, som köpts över till arbetsgivarsidan. Det finns många exempel på att den typen av arbetsgivarförhandlare är bland de värsta. Doktare beskrivs som en mycket hård och hänsynslös förhandlare och paragrafryttare. Systemet på den svenska arbetsmarknaden, med lagstadgad fredsplikt, gör att en fackförening då har oerhört svårt att sätta något emot.

Sammanfattningsvis. LKAB har fört en hård lönedepressningspolitik, infört en rigorös kontroll och övervakning av de anställda, samtidigt som kraven på arbetarnas arbetsprestationer mer än fördubblats, omplacerat folk i jätteskala och ofta med stora lönesänkningar som följd. Bolaget har en helt auktoritär personalpolitik, en mer än vanligt auktoritär företagsledning och ett mer än vanligt väl utbyggt system av samverkan och försöksdemokrati. LKAB är ett otäckt bolag, och det är mer ”rationellt” och profitabelt och mindre patriarkaliskt än andra gruvbolag. Men det är inte ovanligt otäckt. Det är helt igenom odemokratiskt till sitt sätt att fungera. Som sådant är det regel och inte undantag i dagens svenska samhälle.

Just det ”normala” i förhållandena vid LKAB understryker att LKAB-strejken, som hamnarbetarna i Göteborg uttryckt det, var ”en kamp för alla arbetare”.

Svenska gruvindustriarbetareförbundet

En ruin inför sjuttiofemårsjubileet

I samband med att gruvarbetarna i Malmfälten återupptog arbetet, blev LO:s andre ordförande Kurt Nordgren intervjuad om förhållandena i Svenska Gruvindustriarbetareförbundet. Han manade förbundet att söka sig till något större LO-förbund, så att man kunde uppnå större facklig ”slagkraft”. Han avvisade inte pressmännens antydningar om att ett av huvudskälen till konflikten i malmfälten var att fackförbundet, Gruv, är ett mycket svagt och illa skött förbund.

Ungefär samtidigt uttalade sig Gruvindustriarbetareförbundets förbundsstyrelse i sin expeditionsort, Grängesberg i södra Dalarna. De var förstärkta med förre förbundsordföranden, Vilhelm Isaksson – berömd för sitt envetna motstånd mot förstatligandet av LKAB – som ryckt in som förstärkning under den nuvarande förbundsordföranden Nils Lindells konvalescens. Dessa herrar försökte sig på en analys av konflikten: Det var inte så att förhållandena vid LKAB var olidliga. Nej, läget var under kontroll och bara man kunde fått förhandla i lugn och ro utan störningar skulle man klarat av de småsaker som kanske kunde vara diskutabla. Det var inte så att förbundets förhandlare var svaga och saknade förtroende från arbetarna. Nej, om bara inte sådana som Ture Rantatalo hade drivit sitt skitsnack och undergrävt deras positioner för att själva bli ombudsmän hade allt gått bra. Det var inte så att förbundsstyrelsens rekrytering i Mellansverige och Malmfältsavdelningarnas svaga representation i de högsta organen i förbundet var en anledning till motsättningar. Nej, vissa kommunistagitatorer utnyttjade en masshysteri för att komma åt den i demokratisk ordning valda förbundsledningen och riva sönder allt som svensk arbetarrörelse byggt upp ...

Slutsummeringen var att strejken berodde på agitation och masspyskos. Några verkliga skäl till missnöje existerade inte.

De här två fackliga synpunkterna på Gruvindustri-arbetareförbundet är ganska unika för svensk fackföreningsrörelse. Det har verkligen sällan hänt att en fackförbundsledning på det här sättet – av LO – får veta att det vore bäst för den fackliga ordningen om deras förbund helt enkelt upphörde att finnas till, samtidigt som de själva envetet bekänner sig till den ordning som LO i Sverige gjort sig till förespråkare för.

Några av de frågor som LO-Nordgren och Gruvledarna i Grängesberg för fram, är teman som ständigt återkommer i Gruvindustriarbetareförbundets historia. Förbundets brist på 'facklig slagkraft' (som Nordgren uttryckte det), koncentrationen av beslutsfunktionerna till Mellansverige, motsättningarna mellan förbundsledningen och avdelningarna i Norrbotten, förbundsledningens kamp mot kommunisterna i förbundet är inslag som har varit karakteristiska för förbundet i mer än fyrtio år.

De här problemen hör ihop, de är förbundna med varandra. Vi skall försöka att klargöra något av den utveckling som lett fram till att förbundet ser ut som det gör idag. Först skall vi ta upp några av förbundets nuvarande kännetecken, för att senare mer komma in på de händelser och processer som skapat den situation som nu råder i förbundet.

En allmän beskrivning av Svenska Gruvindustri-arbetareförbundet.

Svenska Gruvindustriarbetareförbundet hade 12 101 medlemmar den 1.1.1969. Det är ett ganska lågt tal; och det innebär en nedgång med flera tusen medlemmar från den tidpunkt då medlemsantalet var som högst.

Medlemsantalet sjunker fortfarande. Smågruvor läggs ner i Mellansverige, och LKAB och Gränges har genomfört stora rationaliseringar och på det sättet minskat efterfrågan på arbetskraft i gruvbrytningen. Samtidigt förekommer viss nyetablering av gruvor, främst koppargruvor (t. ex. Aitik strax utanför Gällivare och Stekenjokk på fjället nordväst om Lycksele), men också ett återupptagande av driften i vissa gruvor som under kortare eller längre perioder varit olönsamma pga av världsmarknadsprisernas fluktuationer. (T. ex. wolframfyndigheten i Yxsjöberg i Västmanlands nordvästligaste hörn.)

Gruvindustrin i Sverige är koncentrerad till tre stora malmbälten. Det sydligaste malmbältet sträcker sig från östra Värmland genom södra Dalarna och Norra Västmanland till norra Uppland och södra Gästrikland. Detta är Bergslagen, det klassiska området för svenskt bergsbruk. Numera bedrivs gruvbrytning här vid ett 35-tal gruvor. I allmänhet har förbundet en avdelning vid varje gruva här. Avdelningarna varierar i storlek från 23 medlemmar, Avd. 20, Bispmåla (vid Säters) till 1 1170 i Avd. 1, Grängesberg (den avdelningen har medlemmar vid ett par gruvfält). I allmänhet är det järnmalm man bryter, men även andra malmer förekommer. Sammanlagt drygt 5 000 man, sysselsatta här, är medlemmar i Gruv. Nästa stora malmbälte sträcker sig från norska gränsen i sydöstlig riktning mot Skellefteå-trakten, och kallas "Skellefte-fältet" eller Västerbottenfältet. De malmer man bryter där är i allmänhet svavelhaltiga och innehåller koppar, guld, silver och bly (främst Laisvall). Boliden AB driver de flesta gruvorna här och äger också fältet i stor utsträckning. Staten äger också flera gruvor här, men låter Boliden sköta driften.

De största Gruvavdelningarna här är Boliden, avd. 85, med över 600 medlemmar och Kristineberg, Avd. 94, med över 350. Sammanlagt arbetar ungefär 1 500 man vid Bolidengruvorna i Västerbottenfälten.

Men det mäktigaste malmbältet är Norrbottens-malmerna som sträcker sig över ett stort område i norra Norrbottens inland.

Det är i Kiruna och Malmberget som man byggt ut gruvbrytningen mest, även om rikliga malmförekomster förekommer på många håll i området. Avd. 12 i Kiruna har nu 3 100 medlemmar. I Malmberget, Avd. 4, har förbundet 1 900 medlemmar, och i Svappavaara, det

nya gruvfältet utanför Kiruna, finns omkring 300 medlemmar av Gruv, Avd. 135. I Kiruna finns också ett privatägt gruvfält, Tuolluvaara. Gruvs avdelning där, Avd. 13, har något under 300 medlemmar. Även i Luleå finns en Gruv-avdelning, nr 40, som organiserar de arbetare som är verksamma vid LKAB:s malmkaj där. Sammanlagt har Gruvavdelningarna i Norrbottens malmfält alltså ungefär 6 000 medlemmar.

Förbundets ledning

Gruvindustriarbetareförbundets stadgar föreskriver att förbundet skall ledas av en förbundsstyrelse, som väljes på kongressen. I förbundsstyrelsen ingår utan särskilt val förbundsordföranden, som tillika är kassör. och förbundssekreteraren, som tillika är ombudsman i förbundet. De övriga tre ledamöterna skall arbeta inom förbundets verksamhetsområde. De har hittills alla valts från Grängesberg, där förbundets expedition är belägen, eller från Grängesbergs närmaste omgivning. (En av de tre just nu är från Blötberget, en gruva 15 minuters bilresa från Grängesberg.)

Förbundsstyrelsen i Gruv har, som alla förbundsstyrelser i svenska fackförbund, utomordentligt stor makt. Den har sista ordet när det gäller alla avtals- och förhandlingsfrågor och är den enda instans som kan påbjuda och avblåsa strejker och andra stridsåtgärder.

Vid sidan av förbundsstyrelsen finns det i Gruv ett organ som kallas *Förbundsrådet*. Det är en församling av rådgivande natur, men som har beslutanderätt i vissa speciella frågor, bl. a. då medlemmar överklagar förbundsstyrelsebeslut i medlemsfrågor, och i frågor som har med traktamenten till funktionärer m. m. Förbundsrådet skall också hållas informerat om alla funktionärer m. m. Förbundsrådet skall också hållas informerat om alla viktiga avgöranden som förbundsstyrelsen tänker träffa.

Förbundsrådet i Gruv består av sju arbetande medlemmar, som väljs från andra orter än Grängesberg. Enligt den gällande distriktsindelningen väljer Kiruna och Tuolluvaara en, och Malmberget ytterligare en. En väljs från Skelleftefälten och de övriga fyra från Mellansverige.

Det här innebär att arbetarna i Malmfältet är tämligen illa representerade i förbundets högsta organ. Speciellt anmärkningsvärd är kanske den dåliga representationen i förbundsrådet – en församling som väljs på regional bas som kompensation för att förbundsstyrelsen väljs endast på en ort. (Detta anses ju nödvändigt därför att förbundsstyrelsen skall kunna sammanträda med ytterst kort varsel – och dessutom ofta.) I det organet har Norrbottens gruvarbetare alltså endast två av sju ledamöter, fastän de utgör nästan halva förbundet. Men det bör noteras att inte ens dessa två ledamöter får gruvarbetarna i Norrbotten själva utse – de utses på kongressen, och då i allmänhet bland personer som varit politiskt lojala mot den sittande förbundsledningen. På förr-förra kongressen, 1963, gick man från Norrbotten in för att i förbundsrådet placera en sedermera välbekant man, Ture Rantatalo, som då var ordförande i Avd. 12 i Kiruna. Mot Norrbottens röster invaldes en man från Kiruna, Erik Henriksson, som främst utmärkt sig för att ha innehaft posten tidigare och aldrig sagt emot förbundsledningen. Ett ombud från Avd. 12 försökte kritisera denne gamle pamp genom att framhålla hans mindre lyckliga insatser vid det fackliga arbetet i Kiruna, men detta tilläts icke av kongressens ordförande, en man från Dala-Finnhyttan, hr Axel Hallin.

Nu spelade det här kanske ändå inte så stor roll. Förbundsrådet i Gruv sammanträder bara sex-sju gånger om året, och har i allmänhet att ta ställning till frågor som redan är mer eller mindre avgjorda. I händelse av att någon viktig fråga verkligen hänskjuts till rådet, är ändå norrbottningarna i hopplös minoritet. Om det då finns ständiga motsättningar mellan Norrbottensavdelningarna och ledningen – vilket vi skall konstatera – är ledningen i en mycket säker position.

Det är intressant att notera att Grov relativt tidigt frångick den större, ”representativa” styrelsen (i det här fallet alltså förbundsrådet, fram till början av sextiotalet kallades organet Representantskapet, men var samma sak men med litet annorlunda sammansättning) ställningen som det högsta beslutande organet inom förbundet – mellan kongresserna. Den nuvarande ordningen innebär att rådet bara kan utöva verklig myndighet i vissa avgränsade frågor – men inte utöva vetorätt i avtals- och förhandlingsfrågor, t ex, vilket är fallet i vissa förbund, och icke strider mot LO:s vetorätsbestämmelse.

Fr o m 1941 står det i LO:s stadgar att ett förbund som vill vara med i Landsorganisationen måste ha en stadgebestämmelse om att ett ledande organ i förbundet har den slutliga beslutanderätten i alla frågor som rör förhandlingar, avtal och arbetsnedläggelser för förbundet och dess avdelningar.

Det är också av vikt att understryka, att den regionala förankringen hos Förbundsrådet säkras genom att man väljer lämpliga kandidater som bor på olika håll i landet, inte genom att de fackligt aktiva arbetarna på en viss ort eller i en viss region representeras genom sina ombud.

Ombudsmän

Gruvindustriarbetareförbundet anställer sina heltidsanställda förtroendemän, funktionärerna, nå det sätt som är vanligt i fackföreningsrörelsen. Detta innebär att de anställs på livstid, eller i varje fall till pensionsåldern. Man kan i fackföreningsrörelsen bli anställd som funktionär på flera sätt; genom val på kongressen, utses av förbundsråd, överstyrelse eller förbundsstyrelse, eller anställd eller vald till ombudsman eller expeditör i en av förbundets avdelningar. I bland krävs förbundsledningens gillande då avdelningarnas styrelser, beslutande församlingar eller möten väljer funktionär.

I Gruvindustriarbetareförbundet väljs alla funktionärer på kongressen, utom de lokala funktionärerna, t ex i Kiruna, Malmberget, Grängesberg och Boliden-fältet, vilka anställs av förbundsstyrelsen. I fråga om val av sådana funktionärer har avdelningen i fråga inget inflytande. Det finns flera förbund där förbundsledningen blandar sig i tillsättningen av lokala ombudsmän i större eller mindre grad, men det är mycket sällan ledningen helt tar över den, utan att ge avdelningarna rätt att påverka tillsättningen alls. Ingen bör heller tro att man inte utnyttjat dessa möjligheter till styrning. Den har bl a inneburit att man icke anställt kommunister som ombudsmän, även när kommunistiska sökande sannolikt varit betydligt bättre meriterade än övriga sökande. 1969 avgick Karl Erik Häll från sin post som ombudsman i Malmberget för att bli riksdagsman. Posten söktes av bl a ordföranden i avdelning 4, Ivar Hermansson, som är medlem av VPK. Han fick dock inte jobbet, som i stället gick till en mot ledningen lojal påläggskalv från Zinkgruvan i Närke, Kjell Boström. Det är ej troligt att han hade fått platsen om medlemmarna i avdelning 4 hade valt sin ombudsman själva. Den man som nu är ombudsman i Kiruna, Rehnkvist, har heller inte valts av arbetarna i avdelningen, (12:an). Det är svårt att tänka sig att de skulle ha valt till sin förtroendeman en person vars mest kända insats i svensk fackföreningsrörelse dittills var hans medverkan i LAMCO:s mutresa till Liberia efter det bekanta TV-programmet om förhållandena i Nimba, och förföljelsen av de fackliga förtroendemännen där. Rehnkvist var ordförande i avdelning 1 i Grängesberg, då Gränges och LAMCO skickade ner honom till Liberia. Hans rapport finns att läsa i Gruvarbetaren, nr 1/67, och är en dyster klagosång över den osaklighet och oförståelse som massmedia i Sverige visar inför problemen med bråkmakarna i LAMCO-gruvan. Platschefens bitterhet över den behandling han blivit utsatt för refereras med särskild sympati. (Mer om Gruv-ledningens agerande i samband med Liberia-engagemangen senare.)

Förbundets högsta funktionärer är förbundsordföranden, kassören och förbundssekreteraren. Dessa poster rekryteras i allmänhet bland funktionärer med lång erfarenhet i förbundet, och fastän valen sker på kongressen har besluten i allmänhet fattats långt tidigare i en liten krets,

genom att man hållit frågan om en pensionsmässig funktionärs efterträdare öppen tills han pensionerats under pågående kongressperiod. Då tillsätter man en t f förbundssekreterare, t ex, vilken givetvis har utomordentligt stora chanser att bli vald till den ordinarie befattningen.

De två högsta funktionärerna har en särställning därför att de ingår i förbundsstyrelsen, utan särskilt val – det uppdraget följer med befattningen. De två funktionärerna är i minoritet i förbundsstyrelsen – vilket är den normala situationen i svensk fackföreningsrörelse. Endast extremt genombyråkratiserade förbund som Yngve Perssons Träindustriarbetareförbund har fler ombudsmän än icke-ombudsmän i styrelsen. De tre arbetande medlemmarna i förbundsstyrelsen har dock troligen så mycket att göra med sina fackliga uppdrag – FS-posten är i allmänhet inte den enda – att de knappast kan visa sig särskilt mycket på sin arbetsplats. På det sättet blir de ett slags ”halvombudsmän”, biträden till de ”riktiga” ombudsmännen i stället för att vara de oberoende suveräna arbetande FS-medlemmar som stadgan förutsätter skall kunna leda förbundet och ta direkt ansvar inför kongressen, och bara inför den.

Avtalskonferenser

Avtalsrörelserna i svenska fackförbund är ganska centralstyrda begivenheter, eftersom förbundsstyrelserna har det avgörande inflytandet över den politik som förbundet skall följa vid förhandlingar.

Svenska Gruvindustriarbetareförbundet är inget undantag. Stadgarna föreskriver dock att förbundets ledning kan inkalla en konferens med ombud för olika avdelningar vars medlemmar berörs av de avtal det gäller, dvs vad man i allmänhet kallar ”avtalskonferens”. Avtalskonferensens uppgift är att ta ställning till och diskutera olika handlingslinjer för avtalsförhandlingarna. Den är rådgivande. I Gruv går detta till på följande sätt: (Enl stadgarna från 1967 års kongress, § 13).

Ordföranden från varje avdelning är självskriven. I avdelningar med upp till 200 medlemmar skickas endast ordföranden som ombud till avtalskonferensen.

Avdelningar med mellan 200 och 400 medlemmar skickar 2 ombud, avdelningar med 400-600 skickar 3, avdelningar med 600-800 skickar 4, och avdelningar med över 800 ombud skickar 5 ombud, vilket är maximum.

Avdelning 12 i Kiruna hade 3 051 medlemmar den 1.1 1969. Avdelning 4 i Malmberget hade 1 911 medlemmar vid samma tidpunkt. Men de får fortfarande nöja sig med 5 ombud till avtalskonferenserna. Om samma proportioner gällde för dessa avdelningar som för resten av förbundet skulle de ha resp 16 och 10 ombud till konferenserna. Småavdelningar med några tjog medlemmar kan dessutom i det här hänseendet räknas som egna valkretsar, dvs de får egna ombud till konferenserna. Så upphävs tyngdlagen. Kirunaarbetarens röst kanske blir värd mindre än en femtedel av en röst från en liten mellansvensk gruva.

Kongresser

Även på kongresserna är Malmfältsavdelningarna kraftigt underrepresenterade. Där går valet till på det sättet, att avdelningar med mindre än 50 medlemmar förs samman i valkretsar som väljer 1 ombud. Avdelningar som har mellan 50 och 200 medlemmar väljer också 1 ombud. För varje ökning i medlemsantal med 200 ökar sedan kongressrepresentationen för resp avdelning med 1 ombud, upp till 1 000. Sedan ökar det med 1 ombud för varje ytterligare 500 medlemmar.

Det här innebär i klartext att Malmfältsavdelningarna, med sina ca 46 % av medlemsstocken i förbundet, ändå förfogar över mindre än en tredjedel av ombuden på kongressen. Nu är detta ändå inte så dåligt. Norrbottningarna har varit med om värre tider. Ända fram till kongressen 1963 gällde stadgar som missgynnade Kiruna och Malmberget ännu värre, och med de

stadgar som gällde på trettioalet hade malmfältsarbetarna bara knappt en fjärdedel av kongressombuden. På den tiden var maximiantalet ombud från en avdelning 7, men ändå fick varje avd med 50 medlemmar ett eget ombud.

Gruvindustriarbetareförbundets läge

Gruvindustriarbetareförbundet är ett litet förbund, ett av de allra minsta inom Landsorganisationen, och omfattar mindre än 1 % av LO:s hela medlemsnumerär. Mot detta lilla förbund står ett litet fåtal jättearbetsgivare, LKAB, som sysselsätter nästan halva förbundet, Bolidenbolaget, som sysselsätter ungefär 15 % av medlemmarna, samt Grängesbergslaget och Stora Kopparbergs Bergslags AB, som helt dominerar hanteringen i Bergslagsfälten.

Innan staten tog över LKAB vid mitten av femtioalet var koncentrationen ännu större, och Grängesbergslagets position ännu starkare.

Koncentrationen på arbetsgivarsidan har betytt att det lilla förbundet har haft betydande problem att föra en facklig linje som varit oberoende av arbetsgivarpåtryckningar. Detta har varit uppenbart vid flera tillfällen, icke minst vid LKAB. Innan vi går till en närmare exemplifiering av detta, bör vi notera att förbundet till stor del består av mycket små förbundsavdelningar. Detta innebär naturligtvis en ytterst kraftig begränsning av möjligheterna att lokalt driva en kraftfull facklig politik. Det har också en allvarlig konsekvens för förbundets interna sätt att fungera. De små avdelningarna, med sin svaga position, blir beroende av förbundsledningen för sin fackliga verksamhet. De får svårt att skapa en ”förbunds-politisk” profil genom att de inte kan driva någon särskilt utvecklad facklig linje. Detta gör att småavdelningarna inte kommer att kunna utveckla någon egen opposition inom förbundet, och att de kommer att vara svåra att nå för större oppositionella grupper inom organisationen. I praktiken visar det sig också att småavdelningarna, främst i Bergslagen, men också i viss mån i Skelleftefältet, under förbundets historia vid kongresserna alltid stött förbundsledningen. Den har i sin tur alltid slagit vakt om småavdelningarnas överrepresentation på kongresserna, avtalskonferenserna och i förbundets ledande organ.

I Grängesberg, där förbundets ledning är stationerad, finns också en stor förbundsavdelning, Avdelning 1, som är den till storleken tredje inom förbundet. Inom avdelning 1 har inte heller någon effektiv opposition mot förbundsledningen kunnat utvecklas, vilket i stor utsträckning beror på att de ledande krafterna inom avdelningen tas i anspråk för uppgifter på förbundsplanet, samtidigt med att de sköter sina lokala uppgifter, och att det finns en gemensam funktionär för Avd 1 och förbundet. (Så sent som 1963 valde Avd 1 ensamma nya suppleanter till FS!) Dessa personer kommer att i stor utsträckning fungera som megafoner för förbundets linje. Detta innebär inte att det inte finns opposition i den stora Grängesbergs-avdelningen. På kongressen 1963 uppträdde ett ombud från Grängesberg, som förklarade att medlemmarna i avdelningen gärna såg att förbundsexpeditionen flyttades, eftersom de nu tröttnat på att fungera som ett slags ”gisslan”, och fått nöja sig med ganska dåliga förhandlingsresultat, beroende på att de hade förbundsledningen på orten.

Gruvindustriarbetareförbundets ledning är alltså stark i förhållande till avdelningarna i förbundet, men svag i förhållande till arbetsgivarna. Denna ”svaghet” kan dokumenteras på flera sätt.

Det har inträffat stora sänkningar av det relativa förtjänstläget för gruvarbetare under den senaste tioårsperioden. Förbundets medlemmar får ut mindre och mindre av de ökade rikedomar de producerar, (Se LO:s lönestatistik för detaljerade belägg), trots att den industri de arbetar i under de senaste åren kunnat redovisa enastående produktivitetsökningar (Se redogörelsen för LKAB).

Det är svårt att tänka sig att något annat svenskt fackförbund än Gruv skulle ha tolererat förhållandena vid LKAB. (Se ovan.) Men Gruvs ledning har inte bara tolererat den anmärkningsvärda personalpolitik som kommer till uttryck i de beryktade 31 teserna, utan försvarar den också. I tidningen Gruvarbetaren för april-maj 1969 skriver förbundsordförande Nils Lindell, som då tydligen var frisk nog att tjänstgöra, följande om teserna: "Sannolikt har ordvalet medverkat till en alltför onyanserad massmediabehandling som inte förbättrats av bristande insikt i skriftens innehåll så som omkring "teserna". Vid flera av de skandalösa personalfall vid LKAB som aktualiserats under konflikten har förbundsledningen inte dragit sig för att direkt uppträda som LKAB-ledningens bundsförvanter. Detta gäller bl a det principiellt viktiga sk "Dubbel-Nisse-fallet". Yrkesarbetaren Nils Nilsson anställdes i Malmberget som träarbetare, men förflyttades senare på ett godtyckligt sätt till annan befattning. Avd 4 ansåg att avtalsbrott förelåg, och drev frågan till arbetsdomstolen, där förbundsordförande Nils Lindell uppträdde som vittne – för LKAB! Avd 4 och Dubbelnisse förlorade målet.

I flera andra fall, som det berömda Wälivaara-fallet i Malmberget, då utomordentliga åtgärder vidtogs mot två män som tagit sig friheten att dricka en kopp kaffe resp ett glas vatten under arbetstid, eftersom deras arbete just då bestod av att vänta på en tjänsteman, har förbundsledningen underlåtit att handla.

Denna typ av anmärkningar mot förbundsledningen gäller inte bara det sätt de har handlagt frågorna vid LKAB, och begränsar sig inte till de senaste åren. Ett bekant fall gäller förbundsledningens agerande i samband med att ett stort antal arbetare i Laisvall silikosskadades för ett tjugotal år sedan. Där hävdades att förbundets insatser för hjälp åt de skadade arbetarna varit utomordentligt dåliga, och att förbundet accepterat Bolidenbolagets ståndpunkt i ersättningsfrågan.

Gruv i näringspolitiken

Det statliga övertagandet av Gränges' aktier i LKAB och Gränges' engagemang i Liberia var frågor som verkligen angick Sveriges gruvarbetare.

Gruvindustriarbetareförbundets ställningstagande i dessa frågor är därför av ett visst intresse.

På 1955 års kongress var förstatligandet av LKAB huvudfrågan. Förbundsledningens ställningstagande till frågan var tveksamt. Förbundsordföranden Vilhelm Isaksson var emot ett förstatligande, och drev en våldsam propaganda i frågan. Han lyckades få med sig förbundsstyrelsen på den linjen, vilket inom förbundet och hela fackföreningsrörelsen uppfattades som ett stöd åt de borgerliga partiernas och Grängesbergsbolagets linje i frågan. Representantskapet antog ett mera svävande uttalande i frågan, och detta godkändes också av kongressens majoritet, medan minoriteten ville uttala sig för ett entydigt stöd åt planerna på förstatligande av LKAB.

Debatterna på denna kongress var mycket hårda. I delegationerna från Norrbottensavdelningarna var man, oberoende av partifärg, för förstatligandet. Isaksson riktade hårda angrepp mot Norrländska Socialdemokraten, denna pålitligt antikommunistiska tidning, och hävdade att den tidningens chefredaktör i samråd med kommunisterna i Malmfälten ledde en hetskampanj för förstatligandet och mot förbundsledningen! Chefredaktören var närvarande på kongressen och fick ordet. Vad han sade innebar en anklagelse mot Isaksson för att spela under täcke med Grängesbergsbolaget. Detta kunde Isaksson inte vederlägga.

Några år senare hade Gränges fått sina pengar för LKAB och börjat använda dem i Liberia. Isaksson for dit och kunde i Gruvarbetaren 6 61 meddela att "president Tubman är en kraftkarl som inger respekt, men också uppskattning". Han är fin, därför att han "skickligt tillvaratagit liberianernas intressen". Att en yngre släkting till kraftkarlen Tubman var LO-

ordförande i Liberia ingav inte förtroendemans Isaksson några misstankar. Nejdå, ”Tubman Jr var en intressant bekantskap ... Han föreföll känna varmt för sitt folk”. Artikeln slutar med några högstämde citat av Gränges' VD, Erland Waldenström, som redogör för svenska företags civilisatoriska mission i Afrika.

Under årens lopp tvingas förbundsledningen inta en något mindre entusiastisk attityd till Tubman och Tubman Jr. Men LAMCO-projektet älskar man med samma glöd. Så kommer då det pinsamma TV-programmet. Man skickar – på arbetsgivarnas bekostnad – ner en delegation under ledning av Karl-Erik Rehnkvist, som så småningom blev berömd för sitt agerande i samband med LKAB-konflikten. Delegationen kommer hem med en rapport där man viftar bort kritiken. (Gruvarbetaren 1-67.) Under tiden har den alerte förbundsordföranden (Lindell) publicerat en artikel (Gruvarbetaren 10-66) som tvärsäkert avvisar alla anklagelser mot LAMCO och i tonen ansluter sig rätt väl till Isakssons inlägg fem år tidigare. I Gruvarbetaren nr 4-57 publicerar man emellertid en artikel av LO:s utsända till Liberia, Ahlvarsson och Blomkvist, som är mycket kritisk mot LAMCO:s agerande i samband med Nimba-strejken. Då vänder man kappan i Grängesberg. På kongressen samma sommar föredrar ombudsman Allan Viklund en rapport där man erkänner att TV-programmet var helt rättvisande. Lindell får kritik för sin artikel. Den kritiken låtsas han inte om.

De här två fallen är typiska för Gruvindustriarbetarförbundet. Arbetsgivaren har alltid rätt, utom ibland, när LO säger han har fel. Då kanske han har fel. Han har däremot alltid rätt när medlemmarna i Gruv säger att han har fel.

Förbundets historia; framväxt av politiska motsättningar

Gruvarbetarnas fackförbund bildades 1895 av arbetare i Grängesberg och trakten däromkring. Man hade täta kongresser i det nybildade förbundet, men det var svårt att bilda en fast organisation, som verkligen var slagkraftig och kunde hävda gruvarbetarnas intressen.

År 1900 inträffade en förändring som var av stor betydelse. På en kongress i Grängesberg beslöt man att anställa Calle Lundberg som ”förtroendemans”. Lundberg hade då just blivit utsedd till ombudsman i Malmbergets arbetarekommun och förenade posterna som gruvarbetarfunktionär och partiombudsman. Förbundsstyrelsen stationerades också i Malmberget och valdes från avdelningarna i Malmberget, Koskullskulle (nu borta) och Nautanen (likaså).

Detta arrangemang blev dock besvärligt. Förtroendemannen fick flänga omkring i landet på ett omöjligt sätt, och efter tre år beslöt man att anställa Lundberg på heltid, och förlägga honom i Stockholm, medan förbundsstyrelsen lades i Grängesberg. Lundberg fick fara upp på sammanträdena en eller ett par gånger i månaden.

Denna ordning, med styrelse i Grängesberg och expedition och förtroendemans i Stockholm, varade ända till 1924. Lundberg pensionerades då och efterträddes av N. P. Hansson, som varit ombudsman i tjugo år i förbundet. I samband med detta flyttades förbundsexpeditionen till Grängesberg, där alltså förbundsstyrelsen satt.

I tjugo års tid hade förbundet alltså sina funktionärer placerade trettio mil från förbundsstyrelsen. När man beslöt att upphäva detta förhållande var det med motiveringen att man ansåg att det skulle vara lättare att få till stånd ett samarbete mellan de mellansvenska och de norrbottniska arbetarna om förbundsstyrelsen kom till Grängesberg. I debatten diskuterades inte ens de organisatoriska konsekvenser en lokalisering till Stockholm hade haft för förbundet, men det är uppenbart att förläggningen till Stockholm hade varit en styrka för Lundberg, som på det sättet kunde sköta förbundets angelägenheter utan störande inblandning. Han bekämpade också flyttningsförslaget. De stora avdelningarna i Grängesberg och Kiruna

uppträdde emellertid enigt och lyckades driva igenom flyttningen, och hade säkert i tankarna att man därigenom skulle kunna minska de heltidsanställda ombudsmännens maktställning.

N. P. Hanssons maktställning kom också mycket riktigt att så småningom undergrävas, men inte genom att medlemmarna tog hand om makten. Hanssons fall är förknippat med den stora politiska urladdningen i Svenska Gruvindustriarbetareförbundet under åren före och efter 1930.

Inledande skärmytslingar: 27 års kongress

Då Gruvarbetarnas 16:e kongress sammanträdde i Stockholm 1927, var en av de första talarna det sovjetryska gruvarbetareförbundets representant, Koschkarev, som inbjöd kongressen till samarbete mellan Sveriges och Sovjets gruvarbetare. Detta tal hälsades med jubel av de närvarande. Det sovjetiska förbundet stödde norska gruvarbetarnas svåra kamp som då pågick, och hade bl a därför fått de svenska gruvarbetarnas förtroende.

Kongressen beslöt också att i fortsättningen samarbeta med de norska och sovjetryska gruvarbetareförbunden, och detta beslut vållade ingen oenighet, och inga politiska diskussioner.

Politiska oenigheter förekom emellertid i andra frågor vid denna kongress, och det blev här klart att förbundets medlemmar inte var politiskt eniga. Den viktigaste frågan gällde stödet till politiska partiers tidningar.

Förbundsstyrelsen hade under kongressperioden antagit ett cirkulär nummer 127 som utsänts till avdelningarna. I detta dokument hade man förklarat att anslag åt visst politiskt partis tidningar ej var tillåtet. Detta vållade en stor debatt inom förbundet. Förbundsstyrelsen, där både kommunister och socialdemokrater satt med, hade varit enig om detta beslut, eftersom de trodde att det skulle bidra till att ena förbundet. Men denna enande inverkan på förbundet omintetgjordes då LO beslöt att anslå en stor summa pengar till den då relativt nystartade tidningen Norrländska Socialdemokraten. Medlemmarna i avdelning 4 i Malmberget reagerade omedelbart genom att stöda Norrskensflamman genom att inköpa aktier i den tidningen, och försvarade sig med att LO:s beslut i praktiken hade gjort cirkulär 127 meningslöst.

Kongressen godkände också det resonemanget, som framlades i ett förslag till yttrande i dechargefrågan av den redaktionskommitté, där Hilding Hagberg var en framträdande medlem. Mot det beslutet reserverade sig de två Kirunaombud som representerade den socialdemokratiska minoriteten i avd 12. De partitrogna socialdemokraterna i avd 4 hade överhuvudtaget ingen företrädare på kongressen.

Hilding Hagberg, senare mera känd i andra egenskaper än som gruvarbetare, var den ledande företrädaren för malmfältsarbetarna på kongressen, och lyckades både i cirkulär 127-frågan och i andra frågor få med sig många av de mellan svenska ombuden. Den oförsonliga uppdelningen i stridande läger som senare kom att känneteckna förbundet var ännu inte ett faktum.

Sprickan blir tydligare: 29 års kongress

I början av 1928 proklamerade Svenska Gruvindustriarbetareförbundet total strejk som ett svar på de mellansvenska arbetsgivarnas lönesänkningssaktioner. De norrbottniska arbetarna gick ut i sympatistrejk för sina kamrater i Bergslagen. Konflikten blev mycket långvarig och fick en speciell politisk udd, eftersom gruvarbetarna fick motta betydande stöd av Sovjetunionens gruvarbetareförbund. Konflikten slutade efter åtta månader, och ledde inte till att attackerna avvärdades. Gruvbolagen hade tidigt sagt ifrån, att de inte tänkte ge upp i konflikten på ett sätt som skulle kunna medföra en misstanke om att de föll efter för "sovjetryska påtryckningar". Denna hållning sågs med sympati av den stora konservativa opinion som

betraktade överenskommelsen om samarbete mellan de svenska och sovjetryska gruvarbetareförbunden som ”ett hot mot vårt nationella oberoende”.

Sovjetunionens gruvarbetareförbund bidrog med 978 000 kronor till strejkkassan. LO gav 474 160 kr i stadgeenligt bidrag, 215 000 kr, som lån och förmedlade vidare 118 000 kr som insamlats på frivillig väg. Ännu hade inte LO vidtagit några åtgärder med anledning av de ryska förbindelserna.

Men då konflikten väl var bilagd och den svenska fackföreningsrörelsen kunnat klara sig ur den något så när helskinnad tack vare det sovjetiska stödet, började LO att mullra mot samarbetet med Sovjet. LO tvingade förbundsledningen att välja mellan Landsorganisationen och Sovjet. Förbundsstyrelsen ansåg sig icke kunna avgöra frågan, varför LO tvingade dem att hålla en extra kongress där denna fråga skulle tas upp.

Kongressen kom till stånd nästan ett år efter att den stora gruvkonflikten var bilagd. Den hade föregåtts av ett ivrigt arbete för att säkra en LO-vänlig majoritet, och på kongressen infann sig Edvard Johansson från LO för att hålla räfst och rättarting med kommunisterna i förbundet.

Malmfältsarbetarnas linje vid kongressen var helt klar. I avdelningarna i Malmfälten fanns en klar majoritet för att slå vakt om det svensk-sovjetiska samarbetsavtal som förbundsstyrelsen med N. P. Hansson i spetsen ingått.

Efter flera dagars hårda diskussioner beslöt kongressen att uppsäga överenskommelse med det sovjetryska gruvarbetareförbundet och beklaga förbundsstyrelsens tidigare beslut i frågan. LO:s Edvard Johansson hade varit den som företrätt den linjen på kongressen. Någon artikulerad förespråkare bland ombuden hade man inte kunnat uppdriva, därför fick LO:s representant i ett femtontal mycket långa, invektivspäckade och kränkande inlägg agitera mot de ryska förbindelserna.

Detta var anmärkningsvärt. Det var också anmärkningsvärt att Norrbottensombuden från kongressens första stund hölls borta från alla funktionärsposter på kongressen, att de klubbades ner av förhandlingsordföranden, Stenlund från Boliden, och att deras inlägg i protokollet refererats i stympat skick.

Edvard Johanssons linje segrade på kongressen med 31 röster mot 28.

Men det hände flera egendomliga saker på denna kongress. N. P. Hansson, som under kongressen och tiden närmast före den gjort desperata försök att avsvära sig allt ansvar för samarbetet med Sovjet, pressades att avgå genom påtryckningar. LO hade hittat en ny kandidat, en man som inte var, och aldrig hade varit medlem av Gruvindustriarbetareförbundet, SAC:s generalsekreterare Edvard Mattson – som i sin ungdom grävt guld i Amerika och möjligen därför ansågs kvalificerad att ta över posten som förbundsordförande i Gruv.

Mattson ivrade för ett sammangående mellan SAC och LO, men hade inte inom sin organisation fått gehör för denna ståndpunkt och behövde därför en ny post i arbetarrörelsen, vilket LO-ledningen kunde ordna.

Detta förslag till ordförande väckte stor bitterhet hos flera av ombuden. Hagberg betecknade det som en utmaning mot arbetarklassen att föreslå Mattson, som dels inte var förbundsmedlem, dels inte föreslagits efter någon som helst diskussion inom förbundet. Dessutom ansågs valet av Mattson kunna äventyra de lokala samarbetssträvandena med syndikalisterna, som vid denna tid var väl representerade på gruvorterna. Mattson valdes emellertid, med röstsiffrorna 30 mot 27.

Med 30 röster mot 28 beslöt kongressen vidare att avslå det av Norrbottenavdelningarna och flera förbundsstyrelseledamöter stödda förslaget om anslutning till den ”Fackliga landskonferensens aktionsprogram” och Enhetskommittén. Dessa rörelser hade uppkommit som svar på de tendenser till samarbetspolitik med arbetsgivarna som ledande fackliga företrädare bedrev under 20-talet – Arbetsfredskonferenserna, mondismen och andra försök att få fackföreningsrörelsen att upphöra som klassorganisationer understöddes livligt av flera ledande män i LO. Enhetsrörelsen strävade till en landsomfattande mobilisering av de krafter som ville motverka en sådan utveckling, men var icke inriktad på att bilda en ny landsorganisation eller nya fackföreningar.

Även i denna fråga var det LO:s utsände som fick sköta yxan. Han höll timplånga tal där han läste högt ur uppsnappade brevlappar undertecknade av ledande kommunister och viftade med ryska broschyrer för att övertyga ombuden om den kommunistiska sammansvärjning i syfte att krossa fackföreningsrörelsen som han ansåg förelåg.

1929 års kongress innebar att motsättningarna mellan de partitrogna socialdemokraterna i Gruv och de vänstersocialdemokrater, kommunister och partilösa som ville stöda enhetskommittén och slå vakt om sovjetkontakterna, nu blev oförsonliga.

Det innebar också att Gruvindustriarbetareförbundet fick en helt ny ledning – den ende minoritetsmannen som fick stanna i förbundsledningen var en försupen ombudsman som utrensades på 1932 års kongress.

1929 års kongress var också det första beviset för att Gruvindustriarbetareförbundet inte klarar sina problem utan yttre inblandning – framförallt från LO.

Uteslutningen av malmfältsavdelningarna

Bitterheten bland norrbottensarbetarna var mycket stor efter denna kongress. De hade blivit grundligt förödmjukade på kongressen, bl a hade man talat om den stora konflikten 1928, då malmfältsarbetarna lojalt sympatistreckade i åtta månader, som en ”kommunistkonflikt”. Den notoriska underrepresentationen på kongressen hade utnyttjats emot norrbottningarna, av dem de stött i konflikten.

1931 beslöt LO-kongressen att anslå 50 000 kronor till Norrländska Socialdemokraten – en upprepning således av det tidigare beslut som så kritiserats på gruvarbetarkongressen 1927.

I september 1931 beslöt Avd 12 inför denna provokation att anslå 500 kr till Norrskensflamman, samt att kollektivansluta avdelningen till förbundet Sovjetunionens vänner. Förbundsledningen ålade Kirunaavdelningen att återta beslutet. Man vägrade efter en omröstning att göra detta, och förbundsledningen upprepade kravet. Man vägrade likafullt i Kiruna. Då uteslöts avdelningen ur förbundet, på nyårsdagen 1932. Avdelning 4 i Malmberget beslöt efter LO-kongressen att anslå 1 000 kronor till Norrskensflamman, samt att avskrika de fordringar som fackföreningen tidigare haft på tidningen. Då avdelning 12 uteslöts, beslöt avd 4 att tillsammans med 12:an bilda en ”gruvarbetarnas samorganisation”.

Malmbergsarbetarna ålades upphäva beslutet. Det gjorde de inte. De blev uteslutna ur förbundet den 1.3 1932. Avdelning 7 i Koskullskulle gick samma väg i maj 1932.

”På samtliga dessa platser rekonstruerades organisationerna av de lojala elementen, medan omkring 1 000 sillénkommunister genom de berörda avdelningarnas halsstarriga uppträdande ställdes utanför förbundet” skriver Gruvindustriarbetareförbundets krönikör, Ragnar Casparsson.

”I Gruvindustriarbetareförbundet ha de kommunistiska elementen sedan dess icke spelat någon roll”, kunde han triumferande tillägga i sin historik som kom ut 1935.

Men Casparsson och hans gelikar fick inte glädja sig länge åt att kommunisterna var utrökta. De ville komma tillbaka, och gjorde det också, fastän de tvingades att skriva på en förödmjukande lojalitetsförklaring och betala extra avgifter. Vissa av "elementen" – de som varit ledande i arbetet för att få till stånd sympatiåtgärder för de mellansvenska gruvarbetarna – fick dock aldrig komma tillbaka.

De historiska verkningarna av övergreppen 1932

Oppositionen i Gruvindustriarbetareförbundet var tillfälligt tystad efter förbundsledningens beslut 1932. Men förbundet var skakat, efter att ha blivit av med så många medlemmar, och blev verkligen inte fackligt starkare av att bedriva kampanjer mot de uteslutna medlemmarnas organisationer.

Förbundsledningen fick uppleva några lugna kongresser, där det inte var särskilt många som muckade – Malmfälten företrädde av lojala socialdemokrater som slog vakt om uteslutningsbeslutet och kämpade för att göra återinträdesbestämmelserna så besvärliga som möjligt.

På fyrtioalet kunde inte den här situationen upprätthållas längre, och sedan dess har de "lojala elementen" i Malmfälten ofta fått se sig besegrade av kandidater på enhetslistor som också omfattat kommunister. Men fortfarande bedriver gruvarbetarnas förtroendemän betydligt mer agitation mot kommunisterna än mot arbetsgivarna, vilket en kort genomgång av deras förbundstidning ger besked om. Edvard Mattsons efterträdare Vilhelm Isaksson – själv ett lojalt element från Norrbotten – och den nuvarande sjuklige Nils Lindell agiterar mot kommunister i Malmfälten så fort de kommer åt, men den tidigare kraftfulla hetsen har ersatts av ett person-gnällande, som t ex då Lindell ägnar halva sin recension av Sara Lidmans *Gruva* åt ett personligt angrepp mot en av de intervjuade i boken, Gisle Persson.

Händelserna under åren kring 1930 bidrog till att korrumpiera förbundet, och att göra den redan tidigare ömtåliga organisationen till ett centralstyrt instrument för en av LO tillsatt förbundsledning. De har också försvagat förbundets fackliga potential – som förut ej varit dålig – genom att de norrbottniska fackföreningsmännen ständigt har motarbetats.

Den kan kanske tyckas att vi har ägnat händelserna 1928-32 alltför mycken uppmärksamhet, och alltför kortfattat behandlat den följande utvecklingen. Vi har gjort det därför att den var under dessa konflikter som Gruv fick sin karakteristiska struktur, det var då dess kommande problem och svagheter grundlades. Det gäller både problemet om den politiska inriktningen (bekämpa kommunisterna), den därmed sammanhängande regionala obalansen (Norrbottensgruvornas förstärkta underrepresentation) och förbundets systematiska och fullständiga underordnade under LO-ledningen.

Gruvindustriarbetareförbundet står nu inför en ödesstund. LO kommer möjligen att än en gång ingripa, för att göra färdigt det de påbörjade 1929, att krossa förbundet. Som förbundet nu ser ut och fungerar är det ingen stolthet för LO och det är troligt att man försöker slå samman det med något större förbund, Fabriks eller Metall.

Alla LO-förbund fungerar bättre än Gruv, men alla LO-förbund har ändå i grunden samma problem och samma organisatoriska struktur.

Harry Isaksson har i vår intervju uttryckt det problem som gruvkonflikten har ställt för fackföreningsrörelsen i Sverige:

"Det är klart att det kan finnas vissa skiljaktigheter, en del är lite mindre och en del är lite större och en har olämpliga personer här och var. Men dom arbetar ju hela tiden inom samma system. Så jag skulle tro att manöverutrymmet är lika begränsat för dem allihopa."

Strejkdagbok

LKAB-strejken kan indelas i olika klasser, vart och ett med sina särdrag, problem och avgöranden. Varje indelning inrymmer en risk för godtycke, men såvitt vi kan bedöma, kan strejken uppdelas i, och dagboken över den läsas i, sju olika skeden.

1. Strejkutbrottet och oklarheten om hur strejken ska utvecklas. Den avgörande vändningen är strejkmötet i Kiruna den 11 december.
2. Förberedelserna för och genomförandet av "samtalen" med LKAB den 14 december. Både LKAB och förbundet tvingas acceptera strejkkommittén. Det skedet avslutas med LO-ledningens ingripande den 15 december.
3. Nästa skede är Splittringsoperation Svappavaara, då LKAB och Gruvs ledning på LO:s inrådan försöker knäcka strejken genom att få till stånd en separat uppgörelse för Svappavaara. Den fasen tar slut, när Svappavaaraarbetarna med 141 röster mot 5 den 21 december förkastar uppgörelsen.
4. Efter juluppehållet tar strejkledningen initiativ till upprättande av en förhandlingsdelegation med en minoritetsrepresentation för avdelningsstyrelserna. Trots en rad ombudsmannaintriger om delegationens sammansättning och ledning kommer man fram till ett andra "samtal" med LKAB. Dessa tar slut den 7 januari, sedan LKAB på styrelsens och regeringens direktiv vägrat att gå med på riktiga förhandlingar och på att ge några som helst garantier, innan arbetet återupptas. Strejkmötena avvisar detta praktiskt taget enhälligt.
5. Nu ökar påtryckningarna på de strejkande kraftigt. En del osäkerhet och motsättningar uppstår inom strejkledningen. Massmedia med Aftonbladet i spetsen går till häftiga, antikommunistiskt färgade angrepp på de strejkande. Genom en mellanhand låter regeringen framföra ett förslag om att LO:s andre ordförande ska ta ledningen av förhandlingsdelegationen. Den 17 januari slutar det skedet med att arbetarna förkastar förslaget.
6. Nästa steg i utvecklingen äger rum mot bakgrunden av en våg av sittstrejker på andra arbetsplatser. För de styrande och för arbetsgivarna börjar det bli klart, att uttröttningskriget mot gruvarbetarna börjar bli en bumerang. Tusentals andra arbetare hämtar inspiration från gruvarbetarnas hårda kamp. För tredje gången kommer "samtal" med LKAB till stånd, och nu är LKAB berett att åtminstone göra vissa eftergifter i sakfrågorna. Det halvdana förhandlingsresultatet tas upp till omröstning den 31/1-1/2.
7. Omedelbart efter det att omröstningsresultatet blivit klart, börjar strejkens slutskede. Den mycket knappa majoriteten för fortsatt strejk och de målmedvetna splittringsaktionerna från den fackliga apparaten ställer de strejkande i en utsatt position. Efter en del häftiga inre motsättningar beslutar man enhälligt den 3 februari att återgå till arbetet, som återupptas morgonen därpå.

Sedan följer ett åttonde skede, de definitiva förhandlingarna med LKAB. När detta skrivs har de just börjat.

Strejken bryter ut och LKAB-hotar med lock-out

Tisdagen den 9 december. Förmiddagsskiftet av borrhare, laddare, lastare, truckreparatörer och truckförare i Leveänimigruvan i Svappavaara, 35 man, går inte ut till arbetet, när skiftet börjar kl 6. Sedan lönebeskedet kom den 5 december har man informellt man och man emellan talat om en strejkaktion. Man utser fyra kamrater att föra de andras talan för företagsledningen. Vid 8-tiden kommer platschefen Maleniemi. Arbetarna lägger fram sina krav: nya ackord, 40 öre påökt. Maleniemi säger åt arbetarna att börja jobba och att han ska ringa ledningen i Stockholm. Arbetarna väntar. Vid första rasten på förmiddagen ansluter sig underhållsverkstaden, som ligger vägg i vägg med truckverkstaden där arbetarna satt.

På tisdagskvällen gör LKAB sin första manöver. Man låter till facket framföra hot om lockout av hela gruvan i Svappavaara och att om så skulle behövas "sätta den i malpåse" i flera år.

Strejken sprider sig men läget är oklart

Onsdagen den 10 december. 135:ans ordförande kommer upp till de strejkande på morgonen och framför LKAB:s lock-outhot. Bolaget kan slå igen gruvan och ha den i malpåse fem, tio, femton, tjugo år. Vill ni (de strejkande) ta på er ansvaret för 350 mans sysselsättning? Lite senare på förmiddagen kommer ombudsman Rehnkvist och upprepar hotelserna. Effekten blir bara att arbetarna blir ännu mer förbannade. Har bolaget råd att slå igen hela gruvan har dom väl råd att ge oss en riktig lön?

Medan ordförande Lars Lindström och ombudsman Rehnkvist framför bolagets argument, hade en del av dessa förlorat åtminstone sin omedelbara effekt. LKAB behövde inte hota med permitteringar, eftersom arbetarna själva gick i strejk. Förmiddagsskiftet vid kross och sovring började aldrig arbeta på onsdagsmorgonen. Vid anrikningsverket körde man ut det man höll på med. Strejken var total i Svappavaara kvart i elva, efter rasten. Anrikning och kulsinter var de sista grupperna.

På onsdag förmiddag börjar strejken också i Kiruna. Massmedia har svarat för informationen om vad som hänt i Svappavaara. Man börjar diskutera i verkstäderna om strejken i Svappavaara och om man själv skulle göra något. Det blir inte så mycket arbetat den förmiddagen, och strax efter rasten, vid tolvtiden blir det definitivt sittstrejk. Mekaniska verkstaden och truckverkstaden är de första som lägger ner. Halv ett ungefär sätter sig arbetarna på förrådet. Dessa arbetsplatser ligger ovan jord. Arbetarna på verkstäderna var bland de som drabbats allra värst av omräkningsfaktorn. Sedan sprider sig strejken till andra avdelningar under eftermiddagen. Man använder lokaltelefon, plakat vid infarter och personliga bud för att sprida information. Under jord var det först eftermiddagsskiftet, som går på strax före tre, som satte sig.

På onsdagskvällen är läget fortfarande oklart i Kiruna. Alla grupper har inte gått i strejk än, kraven och formen för strejken är ännu inte formulerade. I Malmberget har ännu ingenting hänt.

I Svappavaara däremot anordnas på onsdagskvällen det första strejkmötet, i skolan. Mötet präglas av en orubblig beslutsamhet. Mötesordföranden frågar: Hur många är beredda att offra allt för att vinna den här strejken? Alla sträcker upp handen.

Avgörandet: strejken blir total och organiserad

Torsdagen den 11 december. På förmiddagen sitter alla arbetare i Kiruna, men läget är fortfarande oklart. Harry Holmlund försöker få tag på ombudsman Rehnkvist för att be honom att äntligen ta itu på allvar med omräkningsfaktorn. Rehnkvist är oanträffbar. På kontoret börjar fyra postflickor sympatistrejka. De hotas med omedelbart avsked och tvingas tillbaka till arbetet (de var oorganiserade). (Senare, när strejkrörelsen tagit form, går alla kollektivanställda på kontoret i strejk.)

I Malmberget börjar strejken också ovan jord. Strax efter skiftets början 6.30 sätter sig det 40-tal man som arbetar på mekaniska verkstaden i Vitåfors. Ett par timmar senare strejkar man vid malmbehandlingsverken. På rasten vid niotiden hör arbetarna i gruvan under jord i gruvradion att arbetarna ovan jord gått i strejk och sätter sig också. Vid elvatiden omfattar strejken så gott som hela förmiddagsskiftet. Eftermiddagsskiftet går aldrig i arbete.

När malmlastarna i Luleå ska på sitt skift kl 14, sätter de sig i manskapshuset. Mekaniska avdelningen vid Luleåförvaltningen går också i strejk en stund senare. Bara fackförenings-

styrelsen fortsätter arbetet. Tillsammans med en del arbetsledare kan de fungera som effektiva strejkbrytare under strejken, och de sista båtarna för vintern blir lastade.

I den förvirrade situationen i Kiruna på torsdagsförmiddagen är det till slut Holmlund – han som enligt Aftonbladets facklige reporter Kurt Bergström den 14/1 kom med i strejkkommittén som ”gisslan” – som tar ett avgörande initiativ. Holmlund talar till verkstadsarbetarna i matsalen på förmiddagsrasten och föreslår att man ordnar ett möte i Sporthallen på kvällen för att diskutera igenom saken. Förslaget vinner allmän anklång, och Holmlund hyr i eget namn Sporthallen. Först efter en hel del förvecklingar får han tillstånd. ”Jag sa åt dom, att om jag inte fick hyra så skulle vi ockupera hallen”, berättade Holmlund efteråt. Under dagens lopp sitter arbetarna på verkstaden och formulerar sina krav och skriver ner dem på smörgåspapper.

Mötet blir den avgörande vändpunkten. Hur situationen var ända fram till det belyses av att de arbetare som var i skift på kvällen inte gick dit utan sittstrejkkade på sina arbetsplatser. De bad och fick permission av förmännen att skicka representanter till strejkmötet.

Holmlund läser upp några av de krav, som olika arbetargrupper formulerat. Ingen ovanjordspenning under 13.50 och ingen underjords under 15 kr/tim. Månadslön. Omräkningsfaktorn ska bort. Göransson och Doktare bör omedelbart avgå, p g a deras diktatoriska hållning. Reglering av övertidsersättning och rekreationsbidrag. Bättre personalpolitik. Industriläkaren bör ägna mer personlig omsorg om sina patienter och ej engagera sig för djupt i produktionsapparaten. LKAB bör bättre engagera sig i miljöfrågor. Bättre personalpolitik.

Tidigare fackliga ledare i avdelning 12, som Elof Luspa, Ture Rantatalo och Atle Lans talar om den klavbundna, omöjliga situation som fackföreningarna hamnat i med rådande lagar och förordningar. Luspa: ”Men situationen, spelets regler, skapas genom åren på det viset, att vi måste vakna allihop och sitta och revidera över hur dessa fungerar i situationer som denna idag. Dom är inte tillfredsställande. Dom måste revideras. Och det är en fråga i större nivå som bör tittas över. Vad har, vilka möjligheter har den enskilde arbetaren att kämpa för sina rättigheter i dagens läge?”

Inför mötet har man på olika avdelningar valt några förtroendemän för att sköta vissa praktiska frågor. Men strejken som sådan har ännu ingen organisation. Vid mötet föreslår Rantatalo att en strejkkommitté ska väljas för att företräda arbetarna mot bolaget, och Luspa för fram förslaget. Mötet beslutar en strejkkommitté på nio personer. Valda blev: Axel Grensjö, Harry Holmlund, Olle Hultin, Atle Lans, Hilding Lindström, Elof Luspa, Ture Rantatalo, Sixten Stråhlberg och Ronald Svensson. Vem som fick flest röster av Grensjö och ett tionde förslag Sven Wigerstedt avgjordes ganska hastigt och ungefärligt. I mitten av januari inträder Wigerstedt i kommittén.

Två drag är slående i kommitténs sammansättning, särskilt om man jämför den med avdelning 12:s styrelse. Det ena är åldersfördelningen. De strejkande kirunaarbetarnas förtroendemän är i allmänhet män i 40-50-årsåldern med flera decennier av slit åt LKAB bakom sig. Kommitténs ordförande och äldste medlem, Holmlund, har varit i LKAB i 47 år. Den i mars 1969 valda ledningen för Gruvtoivan är i 30-årsåldern.

Det andra slående kännetecknet på kommittén sammanhänger delvis med det förra. Det är i strejkkommittén, som den största fackliga erfarenheten finns. Holmlund var sekreterare och avdelningens starke man en tid på 40- och 50-talen. Kommitténs vice ordförande Elof Luspa var avdelningsordförande 1965-68 (han ställde inte upp till omval 1969). De strejkandes förhandlingsledare Ture Rantatalo är allmänt erkänd som en sällsynt skicklig förhandlare och var avdelningsordförande 1961-64 samt kommunisternas och de partilösas ordförande-kandidat 1969.

Bara en av kommittéledamöterna i Kiruna är politiskt aktiv, Atle Lans, och han är folkpartistisk stadsfullmäktigeledamot. Rantatalo är passiv vpk-are. Holmlund och Luspa är partilösa socialister, som tidigare varit socialdemokrater men som lämnat SAP sedan de sett "myglet bakom kulisserna". Pressekreteraren Lindström är organiserad socialdemokrat liksom suppleanten Wigerstedt. De övriga är partilösa socialister.

Före mötet var det inte heller klart hur strejken skulle fortsätta. Att den skulle fortsätta var väl däremot så gott som klart. Ett av de krav, som arbetarna vid mekaniska centralverkstaden formulerat under dagen var att "Leveänienis och Kirunas lönefrågor skall lösas innan arbetet återupptages". Förbundsombudsman Wiklund försöker helt förgäves få arbetarna att ge upp med hänvisning till att LKAB är med i SAF och att SAF inte tillåter förhandlingar under strejk. Holmlund föreslår då att LKAB lämnar SAF. – Det skulle sedan visa sig att det var regeringens och LO-ledningens linje, som var viktigast för LKAB:s vägran att förhandla. Wiklunds princip är bara arbetsköparnas praxis och står inte i SAF:s stadgar. Luspa framhåller att det här är en lokal konflikt, som varken förbundsledningen eller arbetsgivareföreningen har med att göra.

Hittills har det varit sittstrejk, och i den har man följt bolagets arbetstider och skiftgång. En nattskiftsarbetare vid anrikningsverket, Bror Fernelöv belyser situationen: "Ja, nu får ni besluta hur ni tänker be sluta, för det är så att vi är en hel del här som jobbar på anrikningsverket och det är så att, ja, ungefär om 20 minuter, då skulle vi åka buss dit och sitta där." Ett förslag av Lindström och Holmlund om sittstrejk också under fredagen ställs mot ett förslag av Luspa om total strejk. Det blir en stor majoritet för det senare.

En annan fråga gäller vissa skyddsarbeten, framför allt skötandet av pumpstationerna. Ska arbetarna fortsätta att sköta dem åt bolaget trots strejken? Efter avgörande inlägg av Ronald Svensson och Bror Fernelöv beslutar mötet, att bolaget får ordna den saken bäst det vill och kan.

Mötet är öppet för massmedia, som gör en stor grej av det. TV2 har skickat upp Sara Lidman som reporter, men hon förklarar i stället sin solidaritet med arbetarna och skänker honoraret för pocketupplagan av Gruva till strejkkassan. I sin presentation av Sara Lidman uttrycker Holmlund träffsäkert skillnaden mellan en socialdemokratisk boss och en socialistisk intellektuell: "Det är nämligen så, att skillnaden mellan Sara Lidman och nutidens Sträng det är att Sara Lidman talar med arbetarna. Gunnar Sträng talar till arbetarna."

Samma kväll som kirunamötet är det nytt strejkmöte i Svappavaara. Gruvs t f ordförande Bernt Nilsson åker dit för att försöka få arbetarna att bryta strejken. Arbetarna vill inte höra på honom och först efter en hel del palaver får han tillträde till arbetarnas möte i reparationsverkstaden. Vi har blivit lurade för många gånger med utlovade förhandlingar. Förbundet har svikit oss för många gånger, är några av svaren till Nilsson. Beslutsamheten att fortsätta strejken är total. Bernt Nilsson försöker sedan ta revansch på arbetarna genom att efteråt i massmedia tala om mystiska "krafter bakom" strejken och att "onekligen springer många nu kommunisternas ärenden". Strejkmötet i Svappavaara utser också en strejkkommitté på fyra man: Kjell Hansén, Runo Hansson, Ingemar Niemi och Karl Nilsson. De är yngre än i Kiruna och utan någon bestämd facklig eller politisk bakgrund.

Ifrån arbetarna vid LKAB:s förvaltning i Narvik kommer erbjudanden om sympatistrejk, men strejkledningen avböjer. Sedermera, när förhandlingarna kört fast i januari, skulle företrädare för strejkkommittén komma att beteckna avböjandet som ett misstag. Förhållandena i Narvik är bättre än vid LKAB:s svenska förvaltningar, och en aktion i Narvik skulle varit till helt övervägande del en sympatiaktion.

Fredagen den 12 december. Tre representanter för arbetarna i Malmberget, 13 mil från Kiruna, däribland strejkkommitténs blivande ordförande Johnny Nilsson var med på mötet i Kiruna på torsdagskvällen. I Malmberget fortsatte man med sittstrejk på fredagen och efter diskussion kom man fram till att man skulle hyra Sporthallen i Malmberget och ordna ett strejkmöte där på kvällen. Det blev ett massivt möte också där, med mellan 1 500 och 2 000 närvarande. Rantatalo och Ronald Svensson framförde hälsningar från strejkkommittén i Kiruna. Stämning på mötet är än mer militant än i Kiruna. Kraven utökas och skärps. 1. Envøjens avgång. 2. LKAB ur Arbetsgivareföreningen. 3. Bort med UMS. 4. Införande av månadslön. 5. Införande av ålderstillägg. 6. Ändrad personalpolitik. 7. Industriläkaren ska följa de regler som gäller för läkare. 8. Samma rekreationsbidrag som tjänstemännen. 9. Övertidsfrågan måste ordnas (massor av arbetare har rationaliserats bort och av dem som är kvar kräver LKAB mycket övertid). 10. Bussfrågan måste ordnas (i Malmberget liksom i Svappavaara har arbetarna protesterat mot LKAB:s sätt att sköta arbetarnas transporter till och från arbetet, men i Malmberget gäller det också transporterna under jord, till och från matrasten). En strejkkommitté på nio personer väljs efter en omständlig valprocedur. Valda blev: Ove Haarala, Gunnar Harnesk, Emil Isaksson, Harry Isaksson, Henry Lövgren, Johnny Nilsson, Nisse Nylander, Elov Söderström och Östen Öhlund. Medelåldern är lägre än i Kiruna, och i Malmbergets kommitté finns en avsevärt större politisk militans. Två är organiserade vpk-are, däribland arbetarkommunens ordförande Emil Isaksson och kassör Elov Söderström, en är gammal vänstersocialdemokrat, Nylander, Östen Öhlund är med i KFML och Harry Isaksson är partilös revolutionär. Ordföranden Johnny Nilsson är liksom de övriga partilös. Efter jul ersätts Nylander p g a sjukdom av suppleanten Per-Åke Sundkvist (vpk-are). Också andra kandidater var nominerade men föll igenom i valet på mötet. Sedan gammalt är den politiska radikalismen större i Malmberget än i Kiruna, och gruvarbetarna i Malmberget har i än högre grad än i sina kamrater i Kiruna fått lida av LKAB:s öka profiten – håll arbetarna nere – politik.

Samtidigt med strejkkommitténs möte har avdelning 4 möte i Folkets Hus. Medan strejkmötet pågår är bara ett 30-tal personer på avdelningsmötet. Trots det är kritiken skarp mot förbundet och mot LKAB. Efter strejkmötet kommer ytterligare några arbetare till avdelningsmötet, som inalles räknade in ett 90-tal. Riksdagsman Häll (s), som är medlem i 4:ans styrelse håller ett abstrakt tal om LO-SAP:s program för arbetarskydd. Det faller platt i en kompakt tystnad. Ännu ett exempel bland många på klyftan mellan de socialdemokratiska karriärpolitikerna och arbetarna. Å andra sidan går kommunalfullmäktigeordföranden i Gällivare, en radikal socialdemokratisk gruvarbetare, till angrepp mot arbetsköparväldet. Han säger också att han skämdes för att vara socialdemokrat när han hörde Sträng.

Kl 14 håller arbetarna vid malmkajen i Luleå strejkmöte i Svartöstadens Folkets Hus. En strejkkommitté på tre man, Bengt Berglund, Ragnar Hansson och Algot Lundström väljs. Men samtidigt som man kritiserar att förbundet och avdelningsstyrelsen agerade över huvudet på medlemmarna, förklarar strejkkommittén, att vi måste ha förbundets hjälp, vi kan omöjligt handla på egen hand.

På kvällen har Åke Ortmark tänkt ordna en TV-konfrontation i Luleå mellan envøjen och företrädare för strejkkommittén. Luspa åker ner till Luleå i ett av TV hyrt specialplan. Envøjen ställer inte upp.

I Kiruna börjar strejkkommittén sitt arbete på konditori Brända Tomten, senare skaffar man sig lokaler i Sporthallen. Kommittén fattar det viktiga beslutet att anordna en demonstration på lördagen för att manifestera gruvarbetarnas enighet och beslutsamhet. I Bolidenbolagets nyöppnade koppargruva Aitik i Gällivaretrakten lägger 80 man ner arbetet med krav på högre lön. Men förhandlingarna överlämnas till fackföreningen, och utan att något resultat uppnåtts bryts strejken på måndagen.

VPK håller ett sedan länge utlyst möte om § 32 i Svappavaara, men de strejkande är rädda för politisk splittring och politisk smutskastning, så bara 23 personer är närvarande.

Demonstrationer

Lördagen den 13 december. Demonstration i Kiruna kl 12.30. Polisen ingriper på bolagets begäran och tvingar strejkkommittén att ändra marschvägen: man får inte som tänkt gå förbi dispens villa och LKAB. Någon har spritt ut rykten att FNL-are skulle invadera och ta över demonstrationen. Strejkledningen har därför en sträng kontroll: inga flygblad, inga FNL-märken. 3 000 personer, gruvarbetare och deras familjer, möter upp. Kraven är formulerade på plakat. Snitsiga karikatyrer, bl a av Göransson med piska, förekommer också. Talkörer kräver Göranssons och Doktares avgång.

Efter demonstrationen är det möte i Sporthallen. Luspa hälsar gruvarbetarna och deras fruar välkomna på Luciadagen och håller ett bejublat tal. Han talar både om LKAB och om Norrland och syftar på båda när han säger: Ord har det inte saknats. Vad som saknats är handling. Gruvarbetarna pratar inte så mycket, men de handlar mera. Vi har i handling visat mycket mer än 20 års prat. Han ansluter sig till kravet på envojens avgång, vilket väcker stormande bifall. Men han försöker försiktigt få mötet att betänka sig vad gäller kraven på Göranssons och Doktares avgång, men avgångskraven dånar i hallen. Enhälligt beslutar man att fortsätta strejken.

I Malmberget är det demonstration kl 15 med fackföreningsfana och facklor. Över 2 000 ställde upp. Kraven är desamma, men i Malmberget skjuter man fram kravet på LKAB ut ur SAF. På förmiddagen har strejkkommittén skickat ett telegram till Palme med detta krav.

Statsministern nedlät sig aldrig till att ge gruvarbetarna något svar.

På eftermiddagen och kvällen pågår intensiva överläggningar mellan förbundets uppresta funktionärer och avdelningsstyrelserna, samt olika kontakter mellan facket och strejkkommittéerna i syfte att få till stånd förhandlingar med LKAB. Strejkkommittéerna håller på de krav som stormötena har formulerat: ingen återgång till arbetet förrän bolaget har skriftligen gått med på en överenskommelse med strejkkommittén. Denna arbetar fram en förhandlingsmässig prioritering av arbetarnas krav, något som sedan i massmedia kom att kallas den "hemliga listan".

Bolaget och förbundet ger efter: förhandlingar i sikte

Söndagen den 14 december. På förmiddagen överlägger strejkkommittéerna i Kiruna och Svappavaara samt två representanter från kommittén i Malmberget. Kontakterna med förbundet, avdelning 12:s styrelse och LKAB leder fram till en förhandlingsöppning. En 19-mannadelegation träffar disponent Göransson på bolagshotellet i Kiruna. Arbetarna begär lokala samordnade förhandlingar i Kiruna för hela strejkområdet och svar från LKAB till kl 12 på tisdag.

Den tillförordnade förbundsordföranden Nilsson fortsätter efteråt överläggningarna med strejkkommittén. Han kräver att avdelningsstyrelserna i Malmberget och Svappavaara också ska vara representerade i förhandlingsdelegationen och att förhandlingarna ska föras i avdelningarnas namn. Strejkkommittén förklarar sig gå med på detta. Nilsson går i sin tur med på lokala samordnade förhandlingar och att de strejkandes förtroendemän Rantatalo skall vara förhandlingsledare och inte, som stadgeparagraferna har spikat, den av förbundet utsedda funktionären Rehnkvist. Denne ska vara något slags "teknisk" expert i delegationen. Men hans exakta ställning var fortfarande inte preciserad på söndagskvällen. Nu har gruvarbetarna i alla fall kommit så långt, att man med rätta kan tala om deras första seger. Bolaget har förmått att frånga sin arroganta hållning från de första dagarna och börja diskutera med

strejkande. Förbundsledningen har i huvudsak accepterat de strejkandes krav på förhandlingsordning. Tills vidare var det slut på talet om dunkla krafter och kommunisternas ärenden.

Sent på kvällen håller den socialdemokratiska fackklubben ett hemligt möte på Hotell Ferrum i Kiruna. Ordförande Nilsson, som några dagar tidigare angripit politiken i strejken, var närvarande. Angreppen mot honom och LO-ledningen var skarpa. Många talare kräver att LO-pamparna ska stiga ner från sina höga hästar. Ett enda krav går de socialdemokratiska arbetarna med på att släppa: kravet på envojens avgång. Däremot inte kravet på Rantatalo som förhandlingsledare. Några lokala socialdemokratiska förtroendemän formulerar saken så: Det är ju en svår fråga. Rantatalo är ju kommunist. Men det är kanske bara bra, en kommunist står ju lite friare och kan föra en hårdare linje.

På eftermiddagen anordnar SAC, vars lokala samorganisation i Kiruna räknar ett par hundra gruvarbetare, ett agitationsmöte, utan större tillslutning. Eftersom SAC inte är avtalslutande part och därmed bundet av kollektivavtalslagen har SAC kunnat ge strejkunderstöd. De syndikalistiska gruvarbetarna har solidariskt låtit dessa bidrag flyta in till den centrala strejkfonden, varifrån de får samma understöd som de andra.

Första stoppsignalen: LO-ledningen ingriper

Måndagen den 15 decemberg. Arne Geijer låter på söndagskvällen kalla till sig Bernt Nilsson och andra representanter för Gruvs förbundsstyrelse. Bernt Nilsson flyger ner till Stockholm, medan förbundsombudsman Wiklund, som varit i Stockholm under veckandan far upp till Kiruna senare på dagen. Geijer lägger ut texten för de förskrämda Gruvfunktionärerna, som inte orkat rå på sina medlemmar. Förbundsombudsman Wiklund presenterar Geijers linje i Kiruna: Vi kan inte tolerera att våra medlemmar skapar vägar mot kaotiska förhållanden i en tvist där vedertagna förhandlingsprinciper kan tillämpas. Dessa utvägar kan skapa förödande prejudikat för framtiden. – Arbetarna måste alltså hållas på plats annars blir det ”förödande prejudikat” för LO-ledningen.

LO-ledningen kallar därefter upp envojen, som också får en uppsträckning, och LO och LKAB kommer överens om att centrala förhandlingar om ackordsuppgörelsen i Svappavaara ska inledas i Stockholm på onsdag. Strejkkommittén ska hållas helt utanför.

Sedan är det regeringens tur. Sträng, Wickman, statssekreterare Olhede och departementssekreterare Hummerhielm träffar Geijer. Sträng kommer med någon idé om hur LO borde göra, och blir därmed den tredje som får dagens utskällning av Geijer. Denne förklarar hur allt ska skötas, och statsråden instämmer.

LO-ledningens dag är inte riktigt slut än. Radion hade tänkt anordna ett stort telefonväktarprogram om strejken, med en massa svarande i en panel, däribland Holmlund och någon från LO. LO:s representant i radiostyrelsen, Nils Ramstén, specialist på censur på olika områden, ingriper och får radion att stoppa programmet.

Delvis ännu ovetande om alla intriger i Stockholm håller de strejkande i Malmberget ett nytt stormöte kl 12. Många tidigare tysta och nedtryckta arbetare går upp och håller lysande tal om förhållandena vid LKAB, om dammet och gaserna – arbetarskydd är det något slags experiment för att se hur länge arbetarna lever? –, om de USA-importerade 31 teserna, om envojens dumheter, och om hur de nu under strejken för första gången känner sig som riktiga människor. En aktiv socialdemokrat går upp och säger att vi har två mäktiga organisationer att slåss mot – LO och SAF. Mötet beslutar fortsatt strejk.

På kvällen ger en på eget initiativ och egen ekonomisk risk upprest teatergrupp från Dramaten pjäsen om NJA i två fullsatta föreställningar i Folkets Hus i strejkkommitténs regi. Pjäsen går direkt hem hos gruvarbetarna, som känner igen sina egna förhållanden. Samtidigt ger Riks-

teatern en musical med Lasse Lönndahl. På söndagen har NJA-gruppen framträtt i Svappavaara och Kiruna.

På kvällen sammanträder NJA:s verkstadsklubb med företrädare för de strejkande vid malmlastningen i Luleå. Verkstadsklubben kräver att LKAB-arbetarna bryter strejken. NJA är beroende för sin malmförsörjning av LKAB-arbetarna.

När LO-ledningens inbrott blir känt, förklarar strejkkommittén, att det inte ändrar något i sak och att de strejkandes linje ligger fast. Holmlund kommenterar Gruvledningens nesliga agerande: pudlarna sitter vid husbondens fötter och viftar med svansen.

Enheten och kampviljan ökar ytterligare

Tisdagen den 16 december. Efter uppgörelsen med LO-ledningen ger LKAB ett helt avvisande svar på gruvarbetarnas begäran om förhandlingar. På eftermiddagen ordnas ett nytt demonstrationståg i Kiruna, som samlar ännu fler än förra gången, ca 5 000. För mötet räcker inte Sporthallen, utan det hålls i stället i Stadshuset. Luspa talar om vad konflikten ytterst gäller. Man kan kompromissa om mycket, men inte om människovärdet. Rantatalo berättade om hur bolaget plockat bort nycklarna till dynamitskåpen i gruvan. De tror att vi är samhälls-farliga. Men vi river inte ner. Det är vi som ska bygga det nya samhället. Rantatalo får de över 4 000 församlades enhälliga förtroende som förhandlingsledare. Lika enhälligt beslutar man att strejken ska fortsätta och att förhandlingar ska föras i Kiruna och inte i Stockholm.

I Luleå bryter strejken samman. De strejkande där hade inte haft någon närmare och fast kontakt med dem vid malmfälten. Det är en liten arbetsplats med hög medelålder i en stad, som inte präglats av strejken. Arbetarna hade inte kunnat stoppa ett effektivt strejkbryteri av avdelning 40:s styrelse och av tillfälligt anställd personal. Strejkbrytarna kunde göra den sista båten för vintern färdig. Två faktorer fällde utslaget: påtryckningarna från Metall och LO:s inbrott. Då föreföll läget hopplöst för Luleåarbetarna.

Onsdagen den 17 december. Avdelning 12 har informationsmöte i Folkets Hus. De strejkande beslutat sig för att bevaka det, och 800 möter upp. Förbundsombudsman Wiklund får uppmaningen att omedelbart sticka från stan. Atle Lans frågar mötet om det står på avdelningsstyrelsens sida. Dånande nej. Lika bedövande ja på frågan om det stöder strejkkommittén. Uppmaningen att återgå till arbetet förkastades. Bara en MRA-are, Per Idenstam, talar för att bryta strejken. Själv är han också strejkbrytare, men eftersom en ensam man i en gruva inte kan göra mycket har LKAB gett honom permitteringslön. Dagen därpå utnämner Norrländska Socialdemokraten och en massa borgartidningar strejkbrytaren till Kirunas modigaste karl.

På onsdagskvällen börjar strejkkommittén i Kiruna dela ut strejkkort, med rutor för 16 veckor. Arbetarna ska uppge namn, nummer, hyra och familjestorlek på kortet.

Luspa uttalar att strejkrörelsen kommer att fortsätta även efter en uppgörelse. Kommittén måste ta ansvaret för att kanalisera sådana förväntningar på samhörighet, broderskap att också vår vardag präglas av strejkrörelsens anda.

Torsdagen den 18 december. En ny ståtlig demonstration med facklor och plakat ordnas i Malmberget på eftermiddagen. Det följs av ett möte i Sporthallen med 2 000 personer. Förnyad beslutsamhet att fortsätta strejken. Kyrkoherden i Malmberget, Martin Ågren, förklarar de strejkande sitt helhjärtade stöd och får varma applåder. Strejkkommittén i Malmberget beslutar också om strejkkort. På kvällen sammanträder Gruvfyran. Någon öppen konflikt mellan strejkande och avdelningsstyrelse förekommer inte, och styrelsen lägger i en rapport fram preciserade krav med samma innehåll som strejkkommitténs.

På eftermiddagen är det strejkmöte i Svappavaara. Luspa representerade Kirunakommittén. Han frågar: Ska förhandlingarna föras i Kiruna? JA. Ska förhandlingarna föras i Stockholm?

NEJ. Är det strejkkommittén som ska förhandla med LKAB? JA. Går ni tillbaka till arbetet om det blir en uppgörelse i Stockholm? NEJ. Går ni tillbaka om ni får 100 kr i timmen? NEJ. Tack kamrater.

I Stockholm håller Geijer presskonferens. Han går till angrepp – inte mot företagsledningen vid LKAB och den fackliga byråkratins svek utan mot tjänstemännen: ”Ingenjörerna och tjänstemännen har fått breda ut sig i alltför stor utsträckning på arbetarnas bekostnad”. Han går till angrepp – inte mot klasslagen om kollektivavtal, som hans företrädare en gång demonstrerade mot, utan mot arbetsgivarnas ”missbruk av fredsplikten”. Men han erkänner det berättigade i gruvarbetarnas krav, både vad gäller löner och personalpolitik. Vidare talade han förstås om nödvändigheten att bryta strejken och förhandla sedan – under arbetsgivarnas ”missbruk av fredsplikten”.

Geijers försök att göra tjänstemännen till syndabockar faller platt till marken vid det strejkmöte, som hålls i Kiruna på kvällen. Rantatalo: Geijer är tydligen ute efter syndabockar. Men då bör han titta sig själv i spegeln. Detta är ett statligt företag, och Geijer om någon bör veta vilka problem vi har. Han borde kunna kontakta oss arbetare flera gånger om året. Men under mina fyra år som avdelningsordförande träffade jag inte Geijer fem minuter ens. Han hade inte tid för han var ute och fiskade med bolagsgubbarna.

Luspa: Geijer har aldrig trott på oss. Han har aldrig tagit hänsyn till oss gruvarbetare. Nu ska han lyssna på oss. Och lyssna ordentligt. – Fortsatt strejk.

Under tiden har skenförhandlingarna i Stockholm på kvällen lett fram till ett slags uppgörelse mellan förbundsledningen och LKAB om den ursprungliga konflikten i Svappavaara. Men innan Bernt Nilsson vågar möta arbetarna igen måste han enligt egen uppgift vila upp, och först på söndag presenteras ”uppgörelsen” för gruvarbetarna.

Väntan

Fredagen den 19 december. Strejkkommittéerna fortsätter sitt praktiska arbete, men den yttre stämningen präglas av väntan på avgörandet i Svappavaara på söndagen om förbundets och LKAB:s uppgörelse i Stockholm. Ekonomiskt stärks de strejkandes ställning genom två meddelanden under fredagen. Det ena är skattemyndigheternas och beviljar gruvarbetarna anstånd med kvars-katten. Det andra är att LKAB måste uppskjuta de planerade förhandlingarna om 1970 års malmleveranser med västtyska stålverk. Samtidigt sänder LKAB genom sitt och Gränges-bergsbolagets försäljningsbolag ut ett telegram till sina kunder att bolaget är förhindrat att nu fullfölja avtalade leveranser.

Socialdemokratiska etablissemanget hoppar på Sveriges Radio

Lördagen den 20 december. De styrande inom LO och regering har konsekvent ställt sig fientliga till alla radikala försök att dra fram missförhållandena på arbetsplatserna i ramp-ljuset. Kurt Salomonssons 50talsroman Grottorna, som berörde silikosen i Bolidenbolagets blygruva i Laisvall, Sara Lidmans Gruva, pjäsen om NJA, alla har de mottagits surt eller öppet fientligt av de herrar som proklamerat sig företrädare arbetarrörelsen. LO-funktionären Ramstén stoppade ett telefonväktarprogram om strejken i radion den 15 december. Idag går ordföranden i Sveriges Radios styrelse, landshövding Eckerberg (s) till angrepp mot Sveriges Radios förmedling av nyheter från strejken. Han kräver en ”uppstramning” och en mot arbetarna mera kylslagen nyhetsförmedling.

I en intervju i Expressen på söndagen ger industriminister Wickman Eckerbergs angrepp sitt fulla stöd. Eckerberg, Ramstén och Wickman skulle så småningom bli överhövan bönhörda. I mitten av januari, då läget tillspetsats tog reportrarna ohöljt ställning för vad de uppfattade som den mest moderata linjen, som reportrarna betecknade som ”realism”, medan de som, stödda av en arbetarnas överväldigande majoritet, förde fram andra synpunkter beskylldes för

att hindra en saklig debatt och att föra fram propagandistiskt färgade inslag. Omedelbart efter det socialdemokratiska angreppet låter radioledningen beordra en begränsning av program som berör strejken.

Geijers bubbla spricker

Söndagen den 21 december. LO-ledningen försöker en dubbel operation. Samtidigt som man hoppas att uppgörelsen i Stockholm ska få Svappavaaraarbetarna att svika sina kamrater i Kiruna och Malmberget, skickas LO:s vice ordförande Kurt Nordgren upp till Kiruna för att få strejkkommittén att acceptera LO:s villkor. Båda operationerna misslyckas. I Svappavaara församlingshus förkastar arbetarna med 141 röster mot 5 (styrelsen) förbundets uppgörelse med LKAB, som skulle ha gett borrhare och laddare påökt med 1.33 till 14.25, truckförare 13.40 och övriga grupper ett påslag på 70 öre ur 1970 års pott, som egentligen innehåller 24 öre. Dessutom ingick en del eftergifter från LKAB vad gäller transporter m m. Nordgrens överläggningar med strejkkommittén leder ingen vart och avbryts tidigt på kvällen. Nordgren far tillbaka till Stockholm med morgonplanet.

Geijers kalkyler spräck av fr a två skäl. Det ena var arbetarnas solidaritet. Från att ha börjat som en begränsad konflikt med begränsade lönekrav hade det blivit en total strejk för radikala förändringar: skälig månadslön, ålderstrygghet, avskaffande av en auktoritär personalpolitik och ett förnedrande och godtyckligt arbetsvärderings- och arbetsstyrningssystem. Geijer trodde sig tydligen kunna bryta enigheten bakom dessa krav och gruvarbetarnas solidaritet genom att vinka med en morot. Den andra stötestenen var, att arbetarna tröttnat på de fackliga byråkraternas intriger och manövrer över deras huvuden och nu kräver en genomgripande förändring av fackföreningsrörelsens uppbyggnad och sätt att fungera. Det massiva stödet åt gruvarbetarna har också präglats av dessa båda faktorer: klassolidaritet och revolt mot den fackliga byråkratin. Att Geijer någonsin kunde tro att hans manöver skulle lyckas, belyser hur stort avståndet blivit mellan LO-ordföranden och arbetarna.

På initiativ från församlingar vid malmfälten upptas i många kyrkor kollekt för de strejkande. Statssekreterare Olhede, efter nyår styrelseordförande i AB Statsföretag, smyger omkring i Kiruna på "hemligt" besök. De strejkande träffar han inte.

Väntan på julhelg och nästa fas

Måndagen den 22 december. Strejkkommittén i Malmberget packar också ihop på eftermiddagen. Strejkjulen börjar. Gruv begär uppskov av LKAB med att ge sitt svar på den av arbetarna i Svappavaara förkastade överenskommelsen. Enligt LO:s stadgar måste varje förbund innehålla en paragraf om att förbundsstyrelsen har vetorätt mot medlemmarna i fråga om avtal.

LO:s "underbarn" spelar pajas

Söndagen den 28 december. Bengt Tengroth, ordförande i Metall 41 i Göteborg, räknad som fackligt underbarn och tippad som kommande LO-ordförande, går till angrepp mot både hamnarbetarna i Göteborg och LKAB-arbetarna. I en intervju i Expressen, där det är svårt att reda ut exakt vad Tengroth sagt eftersom både journalisten och Tengroth verkar fullkomligt förvirrade, påstår Tengroth att kommunisterna legat bakom och styrt både hamn- och gruv-arbetsstrejkerna. Tengroth säger i intervjun sig ha dokument som bevis för sitt påstående. I sina lika förvirrade dementier dagen därpå är det enda dokument Tengroth tar fram ZENITs broschyr om hamnarbetsstrejken. Mycket tyder på att han inte ens tittat i den. Han påstår nämligen att den är ett tidskriftsnummer och att den utgetts av KFML-avdelningen i Lund. Båda dessa uppgifter är helt falska.

Broschyren ger en saklig beskrivning av hamnstrejken och ger inget stöd för påståenden om några dunkla krafter bakom strejken, och det står också att "någon som helst roll i själva

konflikten spelar KFML inte”. Manuskriptet hade granskats och godkänts av medlemmar i strejkkommittén. Till saken hör att Tengroth, som tydligen lider av sjuklig kommunistkräck, i Göteborgs stadsfullmäktige begärt en utredning om vad som låg bakom strejken, och att han före strejken sagt till hamnarbetarnas arbetsgivare att de gått med på ett alldeles för högt skifttillägg åt arbetarna, som ändå förkastade uppgörelsen. – Holmlund gav den bästa kommentaren till den blivande (?) LO-ordförandens angrepp: Tengroth är ju ett känt skådespelarnamn. Men inte visste jag att dom hade en pajas i släkten.

Gruvfyrn i Malmberget tar kontakt med strejkkommittén om sammansättningen av en förhandlingsdelegation. Något resultat nås inte, men kontakterna mellan avdelningsstyrelse och strejkkommittén är hela tiden påtagligt bättre i Malmberget än i Kiruna för att inte tala om i Svappavaara, där de är helt avbrutna.

Transport i Narvik tar kontakt med strejkkommittén och erbjuder sina tjänster för att försöka få i gång förhandlingar.

Strejkkommittén återtar initiativet

Måndagen den 29 december. Strejkkommittén sammanträder i Kiruna och lägger fram ett förslag till förhandlingsdelegation, omfattande 27 man: 9 vardera från strejkkommittéerna i Kiruna och Malmberget, 3 från strejkkommittén i Svappavaara, 2 vardera från avdelningarna 12:s och 4:s styrelser plus ombudsmännen i Kiruna-Svappavaara Rehnkvist och i Malmberget Boström. Förslaget telegraferas till förbundet, LO och fackföreningarna. Rehnkvist tar senare kontakt med strejkkommittén, som föreslår ett möte med alla 27 redan på nyårsafton.

Gruvledningen accepterar

Tisdagen den 30 december. Efter att ha fått klartecken från förbundsledningen – som väl i sin tur måst fråga LO-ledningen – meddelar avdelningsstyrelserna att man accepterar förslaget om en 27-mannadelegation. Strejkkommittén går med på att förhandlingarna ska föras i avdelningens namn. På förslag av 12:ans ordförande uppskjuts sammanträdet med delegationen till den 2 januari. Ombudsman Rehnkvist framför en begäran från bolaget om hundra man för skrotningsarbete under strejken. (Skrotarna har till uppgift att se till att malm och berg inte rasar ner i gruvgångarna.) Begäran kommer så småningom att avslås.

På kvällen är det strejkmöte i Kiruna. Kravet på förhandlingar och uppgörelse först, arbete sedan, understryks med skärpa.

Andra anropssignalen: ombudsman Rehnkvist intrigerar

Fredagen den 2 januari. På eftermiddagen kommer representanter för avdelningsstyrelsen över till strejkkommittén för överläggningar om förhandlingsdelegationen. Styrelsen och ombudsmannen lägger fram ett helt nytt krav. Ordföranden i avd. 135 i Svappavaara Lars Lindström måste också ingå i delegationen. Strejkkommittén säger nej. Arbetarna har totalt tappat förtroendet för Lindström. I stället för att brännmärka LKAB:s lockouthot den 9 december försökte Lindström (och Rehnkvist) använda det som påtryckningsmedel mot de strejkande. Den 12 december gjorde han ett uttalande för Norrländska Socialdemokraten, där han nästan i Tengroth-stil yppade sina politiska ”misstankar” om strejkens bakgrund. Han hade vidare ställt upp i den av ingen valda delegationen vid skenförhandlingarna i Stockholm.

Under eftermiddagens lopp kommer ett telegram från förbundet med uttrycklig klarsignal för strejkkommitténs förslag om en 27-mannadelegation. Detta hindrar inte ombudsman Rehnkvist, som hela tiden intrigerat mot de strejkande arbetarna, att sent på kvällen förklara för pressen, att splittringen mellan avdelningsstyrelserna och strejkkommittéerna är definitiv och att de förra nu ska utse en egen förhandlingsdelegation. Rehnkvist utlyser också en egen presskonferens till lördagmorgon.

Avdelningsstyrelserna ger efter

Lördagen den 3 januari. Riksdagsman Häll i Gruvfyrans styrelse griper in och Rehnkvist förs åt sidan. På presskonferensen presiderar Häll och förklarar sig fortfarande hålla dörren öppen för en överenskommelse med strejkkommittén. De tre avdelningsstyrelserna sammanträder hela dagen i Kiruna, och framåt sextiden är saken klar. Avdelningsstyrelserna accepterar strejkkommitténs förslag om förhandlingsdelegation. Efter en kort överläggning med representanter för strejkkommittén i Kiruna kommer man fram till att de 27 ska träffas dagen därpå.

I Göteborgs hamn anordnar hamnarbetarnas kontaktkommitté – en fortsättning på strejkkommittén men inför det här tillfället utökad med ordföranden i Transport avd. 2 i Göteborg – en demonstration till stöd för gruvarbetarna. Tusen personer möter upp under parollerna: Gruvarbetarnas kamp är alla lönearbetarnas kamp. Arbetarnas väl före profiten. Gruvarbetarna kräver månadslön, hamnarbetarna kräver månadslön. Bort med § 32. De statliga företagen ut ur SAF. Bekämpa LO-byråkratin, gör fackföreningarna till kamporganisatörer. Sluta kohandeln med arbetsgivarna. Strejkrätten åter till arbetarna. – Bronsmedaljören i backhoppning i Osloompiaden, gruvarbetaren Karl Holmström representerar strejkkommittén.

Ombudsman Rehnkvist än en gång

Söndagen den 4 januari. Avdelningsstyrelserna i 12:an och 4:an tillkännager linan representanter: ordförandena Poromaa och Hermansson och verkstadsklubbs-ordföranden Thoren och Palm. Dessutom tillkommer ombudsmännen Rehnkvist och Boström. Riksdagsman Häll kommer inte med från 4:an: inga karriärpolitiker med. Överläggningarna i förhandlingsdelegationen börjar. En tvistefråga är vem som ska vara förhandlingsledare, dvs den so m i regel i de avgörande förhandlingomgångarna är den ende som går in till arbetsgivarna. Arbetarna har hela tiden först och främst krävt öppna förhandlingar, dvs att hela delegationen ska sitta med vid förhandlingsbordet, och att deras förtroendeman Ture Rantatalo ska vara delegationens ordförande. Förbundsledningen har hänvisat till stadgar om att den av förbundsledningen men inte av avdelningen utsedde ombudsmannen ska leda de lokala förhandlingarna. Det förefaller nu till slut som om paragrafryttarna ska ge med sig.

Måndagen den 5 januari. Rehnkvist har hela tiden fortsatt sitt spel bakom ryggen på strejkkommittén, och på måndagseftermiddagen, efter en lång diskussion i förhandlingsdelegationen, är de andras tålmod slut. Utan protest från någon, inklusive avdelningsstyrelsens företrädare och ombudsman Boström, telegraferar man till förbundsledningen att Rehnkvist måste avskedas från delegationen.

Förbundsledningen karskar upp sig och skickar en ny ombudsman

Söndagen den 6 januari. Förhandlingsdelegationen hade begärt att 12:ans ordförande Poromaa skulle utses till t f ombudsman och till Rehnkvists ersättare. Men t f förbundsordförande Nilsson förklarar att en funktionär måste ersättas av en funktionär. En vanlig arbetare duger inte. Förbundsledningen skickar i stället upp förbundsombudsman Stendalen, som gruvarbetarna senast hade med att göra då han ett år tidigare försökte tvinga på avdelning 12 ett dekret om partival (ifall det är mer än en lista) till avdelningsstyrelsen. I Aftonbladet förklarar herr Nilsson: Några fler eftergifter till strejkkommittén gör vi inte. Vår ombudsman Stendalen ska leda förhandlingarna i Kiruna. Vi har visat tillräckligt tillmötesgående.

Tillbaka till den 14 december: "Samtal" med LKAB

Onsdagen den 7 januari. Efter att de första dagarna ställt sig kategoriskt avvisande till varje kontakt med strejkkommittén, hade LKAB på lördagskvällen den 13 december förklarat sig villigt att träffa företrädare för de strejkande, vilket skedde dagen därpå. LKAB sa sig också vara berett till något slag av överläggningar med strejkkommittén förutsatt att förbundsledningen godkände förhandlingsdelegationen. Efter tre och en halv veckas förhandlingar

genom LO-ingripande och ombudsmannaintriger är man nu tillbaka vid läget den 14 december. Klockan 14 träffas LKAB:s och gruvarbetarnas förhandlingsdelegationer. ”Samtalet” blir ganska kort. LKAB:s förhandlare vill inte förhandla eller göra några bindande utfästelser förrän arbetarna gett upp strejken och återgått till arbetet. Förhandlarna ska kontakta bolagets högsta ledning och lämna definitivt svar dagen därpå. Arbetarnas förhandlare förbereder strejkmöten till torsdag kväll.

Snaran dras åt: tredje gången stopp

Onsdagen den 7 januari. På eftermiddagen sammanträder LKAB:s styrelse i Stockholm. Närvarande är: riksbankschefen Åsbrink (ordf.), envojen, landshövding Lemne, TCO-direktören Nordenskiöld, tekn. dr Olsson och Grängesbergbolagets chef Waldenström och Gruvs ”sjukskrivne” ordförande Lindell. Denna illustra samling beslutar att arbetarna ska tvingas på knä, inga förhandlingar förrän arbetet återupptagits. LKAB-ledningen hör sig också för på Arbetsgivareföreningens Allmänna Grupp hur bolaget bör göra och får samma råd: inga förhandlingar och inga garantier förrän strejken är slut. Det måste anses för givet att LKAB:s styrelse inte fattat sitt viktiga beslut utan att ha fått regeringens stöd. Två dagar efteråt talar också Palme inför den socialdemokratiska riksdagsgruppen om att regeringens politik förutsätter ”solidaritet” med lagar och ingångna avtal.

Torsdagen den 8 januari. Dagens ”samtal” i Kiruna blir kort. LKAB:s förhandlingschef meddelar styrelsens beslut. Arbetarnas delegation begär då ajournering av sammanträdet för att höra arbetarnas mening. LKAB:s förhandlingsdirektör far ner till Stockholm. Ombudsman Stendalen meddelar pressen på eftermiddagen att förhandlingsdelegationen har spruckit och att förbundsledningen förmodligen själv ska utse en ny. Samma dag författar Aftonbladets ledareavdelning en huvudledare för fredagens tidning, där den nya linjen läggs ut: Gruvs avdelningar måste nu förhandla helt oberoende av strejkkommittéerna.

Arbetarna står fast

Torsdagen den 8 januari. Med högtalarbilar kallar strejkkommittéerna till strejkmöten i Kiruna och Malmberget. En massiv uppslutning igen, 3,000 i Kiruna och 2 000 i Malmberget. Enhälligt stöd för Rantatalo som förhandlingsledare, enhälligt uppslutning kring fortsatt strejk tills kraven tillgodosetts. I Kiruna var det en röst mot fortsatt strejk. I enlighet med den numera ”kyliga” nyhetsvärderingen av gruvarbetarna i Sveriges Radio och socialdemokratisk och borgerlig press slås denna röst upp som mer värd och intressant än alla andras. Luspa uttrycker situationen: Om en vanlig arbetare vill skaffa sig samma mänskliga villkor som andra grupper i samhället, blir det ett motstånd utan like. När vi kräver mänskliga villkor, är det en direkt parallell till kravet om kvinnornas rösträtt. Med samma kraft måste vi tydligt bryta lagar. Strejken är större och allvarigare än att gälla enbart oss själva.

170 lastare vid Arlanda genomför en framgångsrik sittstrejk för högre lön.

Avdelningsstyrelsen retirerar

Fredagen den 9 januari. Under dagen slår ombudsman Stendalen och avdelningsstyrelsernas majoritet till reträtt. Avdelningsmötena på kvällen görs till ”informationsmöten” och inte möten för val av förhandlingsdelegation. Stendalen förklarar att det är inte aktuellt att tillsätta en ny delegation. Nu klyvs för övrigt avdelningsstyrelserna – mellan dem som vill stödja arbetarna och dem som vill stödja LO- och förbundsledningen. 1 500 möter upp på avdelningsmötet i Kiruna. Stämningen är klart militant, även om en del talare går till angrepp på strejkkommittén, bl a socialdemokratiska fackklubbens ordförande Lars Niia. Något stöd för att funktionärerna ska göra upp över arbetarnas huvuden finns inte. På avdelning 4:s möte är enigheten kring strejken och strejkkommittén självklar.

Dödläge: funktionärernas prestige eller arbetarnas krav?

Lördagen den 10 januari. Företrädare för strejkkommittén uttalar att enligt deras mening består 27-mannadelegationen fortfarande. Man väntar sig att den ska sammanträda på måndag och att samtalen med LKAB ska återupptas på tisdag. Strejkkommittéerna har interna överläggningar.

Söndagen den 11 januari. Efter en längre diskussion har strejkkommittén i Kiruna beslutat att idag ta emot advokat Henning Sjöström, som påstått sig kunna ge vissa juridiska råd och vara behjälplig med kontakter med LKAB. Saken slås upp stort i massmedia och understryks av Sjöströms uttalanden att han fått ta del av alla de strejkandes krav och att han ska ta kontakt med LKAB-ledningen, som sedan kommer att vägra träffa honom.

Måndagen den 12 januari. Nya överläggningar inom förhandlingsdelegationen. Men utan resultat. Sammanträdet ajourneras, och Rantatalo får i uppdrag att kontakta förbundsledningen för att än en gång höra, om inte en gruvarbetare, vald av närmare 5 000 arbetare, kan godtas som förhandlingsledare. Blankt avslag. Strejkkommittéerna börjar betala ut strejkunderstöd, 400 kr per strejkande för de fyra första veckorna.

Kirunakommittén börjar svikta men förbundsfunctionärerna isoleras

Tisdagen den 13 januari. Efter förbundsledningens avslag bryter överläggningarna i förhandlingsdelegationen samman på förmiddagen. Ett kompromissförslag av Hilding Lindström om en trojka som förhandlingsledning – Stendalen, Rantatalo och ordföranden i Malmbergets strejkkommitté Johnny Nilsson – ställs mot ett förslag av Olle Hultin om att man ska fortsätta att hålla den förhandlingslinje arbetarna själva uttryckt. Hultins förslag vinner med 14-9 och 4 nedlagda (Rantatalo och de tre från Svappavaara). Den radikala fackliga enheten i Malmberget understryks av att alla delegaterna från dess strejkkommitté och avdelningsstyrelse stöder Hultins förslag. Sammanträdet bryts.

Gruvfyrans ordförande Karl-Ivar Hermansson – medlem av VPK:s partistyreelse – och den andre företrädaren för 4:ans styrelse Rune Palm förklarar efteråt att de från och med itu ansluter sig till strejkrörelsen, trots de risker i fråga om dyra skadestånd som detta medför enligt kollektivavtalslagen. Hermansson förklarar: Förbundet har successivt gjort det allt svårare för delegationen att arbeta. Vi måste komma ihåg att LKAB nu har manövrerat så att det blivit omöjligt för oss i avdelningsstyrelserna att följa gällande avtal.

Majoriteten i förhandlingsdelegationen försöker få till stånd nya samtal med LKAB, som vägrar återopande att förbundet inte godkänt delegationen.

Arbetarna håller ut

Onsdagen den 14 januari. Ju längre strejken har pågått, desto mer har massmedia avslöjat sin roll som informatoriska och ideologiska vakthundar för det bestående samhället. Redan på ett tidigt stadium påtalade företrädare för strejkleddningen det falska i de snyftreportage, som många massmedia körde med i början. Från och med nu försöker massmedia systematiskt att driva in kilar bland de strejkande och deras ledare.

I Kiruna och Malmberget anordnas stora demonstrationer och strejkmöten. Inför trycket utifrån gör man i Kiruna vissa eftergifter för att dämpa stämningen: inga facklor i demonstrationen, inga applåder och ja- eller nejrop på mötet. Bland parollerna vid demonstrationerna: Endast Rantatalo! Förbundet illa ute! Bort med herre-hund-mentaliteten! Ett plakat med en gruvarbetare framför två stenbumlingar med påskriften ombudsmän och texten Vad blir nästa hinder?

På mötet i Kiruna påminner Luspa om att LKAB-arbetarna i Luleå, som till slut skrämdes tillbaka till arbetet inte fått någon lösning på sina problem, och Rantatalo om att trots

”kompromissförslaget” om en tredelad förhandlingsledning så har förbundet inte upphävt sitt dekret av den 6 januari att ombudsman Stendalen ska leda delegationen. Atle Lans fronderar mot de övriga i strejkledningen och menar i snåriga vändningar att arbetarna bör ge efter. Han blir massmedias hjälte den kvällen, medan de som hävdar en annan uppfattning beskylls för att göra ”slut på all vettig diskussion”. Tre ledamöter av 12:ans styrelse, Hubert Hjärtström, Östen Kieri och Stig Wallström, ansluter sig till strejkrörelsen. I Kiruna uttalar sig en helt överväldigande majoritet för fortsatt strejk och för arbetarnas förtroendeman som förhandlingsledare I Malmberget är uppslutningen helt enhällig.

Nya intriger: LO och regeringen försöker igen

Torsdagen den 15 januari. Överläggningarna inom strejkledningen och inom avdelningsstyrelserna fortsätter. Avdelningsstyrelserna får ett förslag från stadsfullmäktiges ordförande i Kiruna, rektorn för Bolagsskolan, Rolf Dahlström (s), som var värd för statssekreterare Olhede när denne smög omkring i Kiruna på ”hemligt” besök. Förslaget går ut på att förhandlingsledningen ska utökas med ytterligare en funktionär, LO:s andre ordförande Kurt Nordgren. Avdelningsstyrelserna godkänner så småningom detta förslag enhälligt. De styrelseledamöter, med Gruvfyrans ordförande Ivar Hermansson i spetsen, som en eller två dagar tidigare anslutit sig till de strejkande, hoppar tillbaka i skaklarna igen. Förslaget innehåller inga krav på bestämda och konkreta garantier från LKAB innan arbetet kan återupptas. Det lämnar också möjligheten öppen för centrala förhandlingar, vilka arbetarna gång på gång avvisat.

Fredagen den 16 januari. I Kiruna ges rektor Dahlström tillträde till strejkkommitténs sammanträde för att argumentera för sitt förslag. Under dagens lopp blir det klart att förbundsledningen i realiteten inte accepterat det tidigare förslaget om en tredelning av förhandlingsledningen. Först nu, när en ännu högre funktionär är med i leken, skickar förbundet ett telegram som annullerar dess tidigare beslut om ombudsman Stendalen. Inte förrän i ett sent skede av överläggningarna i Kiruna tillkallas strejkkommittén i Malmberget. Det framkommer så småningom att kommittéledamöterna i Kiruna Lans och Lindström bakom ryggen på de övriga varit förhandskontaktade om regeringens och LO-ledningens via Dahlström framförda plan. Den centrala strejkledningen avvisar till slut med 12 röster mot 9 planen på att Kurt Nordgren ska ta över och leda förhandlingarna. Majoriteten, som utgörs av de nio från Malmberget plus Hultin, Luspa och Svensson från Kiruna, antar i stället ett förslag om att man ska begära att LKAB:s styrelse ska komma upp till Kiruna för ”samtal” med arbetarna.

På kvällen uttalar sig både Nordgren och styrelseordförande Åsbrink i massmedia. Den förre förklarar sig beredd att ta över kommandot och den senare att han inte vill tala med de strejkande.

I Malmberget utgår antikommunistiska flygblad, undertecknade Socialdemokrater inom arbetarrörelsen. ”Det är nu helt klart och ställt utom allt tvivel att denna strejk är helt politisk. Vi i rättänkande arbetarrörelsen tar saken i egna händer NU. . . . Därför att vi övriga arbetare inte kan godkänna att en kommunistplittrad strejkkommitté vill ställa sig över alla lagar som våra fäder med blod, svett och tårar slogs för.” Det distribueras med posten, men blir känt redan innan det har gått ut. De lokala socialdemokratiska organisationerna tar då avstånd från agerandet, men inte från innehållet.

1 500 arbetare vid Volvo Torslandaverken vid Göteborg går ut i en timmes strejk för högre lön och en mänsklig arbetstakt. De kräver resultat till måndag.

Intrigerna förkastas

Lördagen den 17 januari. Strejkledningen har beslutat att de båda senaste förslagen i kommittéerna ska tas upp på i hast sammankallade slutna strejkmöten och avgöras genom slutna votering. Förslaget om Nordgren förkastas med stor majoritet, 1 530 mot 999. I Kiruna

var röstsiffrorna 843-631 och i Malmberget 683-368. Uppfattningen i Kiruna strejkkommitté är tydligen inte längre representativ för arbetarnas uppfattning, och förslag förs fram på nyval av strejkkommittén. I Malmberget uppträder för första gången en minoritet, som avviker från den på tidigare strejkmöten uppdragna huvudlinjen. Ivar Hermansson, argumenterar för Nordgren liksom, helt plötsligt en annan framträdande vpk-are, som sitter i strejkkommittén Elov Söderström.

Majoritetens förslag innebar, att LKAB:s styrelse skulle begäras upp till Norrbotten och ett telegram avsänds till Åsbrink.

Tankeställare för etablissemangen men splittringar hotar

Söndagen den 18 januari. Åsbrink vägrar blankt att träffa de strejkande arbetarna. Han uttalar sig också i klartext, att regeringen och staten är beredda att förlora en del miljoner för att hålla den gamla klasslagen om kollektivavtal intakt och trygga arbetsköparens profiler. ”Men jag vågar påstå, att mitt i allt detta som händer, arbetarna förlorar en massa och LKAB förlorar miljoner, så är detta en liten smula mot vad vi skulle förlora om vi bröt mot de lagar och förordningar, som gäller inom arbetsmarknaden.” (Arbetet 19/1.)

Men i kommentarerna i de styrandes press märks en påtaglig dämpning av hetsen mot gruvarbetarna dagarna innan. Arbetarnas okuvliga beslutsamhet har ingett de styrande och deras språkrör en hälsosam rädsla.

I Kiruna lovar Atle Lans pressen att försöka åstadkomma en splittring mellan å ena sidan arbetarna i Kiruna och Svappavaara och å andra sidan arbetarna i Malmberget. ”Om jag får majoriteten av gruvarbetarna i Kiruna och Svappavaara på min sida ska jag verka för att vi går vår egen väg, och sedan får Malmberget göra som de vill.” Liknande, men något försiktigare, ordalag använder Hilding Lindström. Båda har den senaste veckan stått i ständig kontakt med olika kretsar utanför gruvarbetarnas led.

Veckan då Saltsjöbadsandan tog slut

Måndagen den 19 januari. Centrala strejkledningen sammanträder, splittringsförsöken fördöms och enigheten återställs. En appell om ekonomiskt stöd sänds ut.

Klockan 3 på morgonen ger Volvoledningen efter för arbetarnas krav. Genomsnittsförtjänsten vid monteringsbanorna vid Torslandaverken ska öka med över 11 procent, från ca 12.50 till omkring 14 kr. 18-åringarna får full lön, en löneförhöjning mot tidigare med 37 procent. Dessutom blir det en del andra förbättringar. Andra arbetare tar upp kampen. På förmiddagen lägger 1000 man vid Saab-Scania i Trollhättan ner arbetet ett par timmar för att kräva samma villkor som Volvoarbetarna. 30 arbetare vid Trelleborgs gummifabrik går i kort strejk.

Tisdagen den 20 januari. Strejkledningen vid malmfälten lägger fram ett nytt förslag till förhandlingsdelegation. 27-mannadelegationen – 21 från strejkkommittéerna och 6 från avdelningsstyrelserna – bör återuppsättas. LO:s andre ordförande erbjuds bli observatör och tekniskt biträde. Så länge som möjligt ska förhandlingarna med LKAB vara öppna, dvs med hela delegationen vid förhandlingsbordet. Skulle förhandlingsledare behöva utses, ska han eller de väljas senare av delegationen. Sent på kvällen går Gruvs ledning med på detta.

Nya strejker bryter ut, 300 man vid Electrolux i Mariestad, 100 man vid ASEAs gjuteri i Västerås bl a. Verkstadsföreningens ordförande, direktör Matts Bergom Larsson dammar av det gamla konspirationsspöket och påstår i TV att ”det är uppenbart att det är en samordnande vilja bakom”. Samma dag publiceras ett uttalande för pressen av LO:s underbarn Bengt Tengroth (ordförande i Metall i Göteborg) om att mystiska krafter låg bakom Volvostrejken. De förbundsordförande i LO som uttalar sig är dock mera försiktiga.

Onsdagen den 21 januari. Kurt Nordgren förklarar sig beredd att ställa upp på strejkkommitténs villkor, dvs som observatör och inte som ledare. Gruvs ledning gör ett nytt utspel för att trygga sin prestige och skickar ett telegram till strejkledningen, där man säger sig "förutsätta" att ombudsman Stendalen ska ingå i en förhandlingsledning om och när en sådan tillsätts. Strejkledningen fattar ett annat viktigt beslut. Liksom hamnarbetarna i Göteborg beslutar man att strejkkommittén, under namnet kontaktkommitté, ska bibehållas även efter strejkens slut.

Strejkledningen skickar ett öppet brev till regeringen med krav på en undersökning om ifall de för arbetarna olidliga förhållandena vid LKAB beror på att chefstjänstemännen är anhängare av helt privat företagsamhet och i sin ledning av LKAB vill visa att statliga företag är sämre.

Ett 40-tal handelsanställda i Malmberget och Gällivare permitteras.

2 000 arbetare vid Saab i Trollhättan går ut i en ny punktstrejk för att ge förnyat eftertryck åt sina krav. Mindre punktstrejker förekommer också vid bl a Saab-Scania i Luleå, Huskvarna Vapenfabrik, televerkstaden i Vänersborg. Arbetarna vid ett av Danmarks största företag, varvet Burmeister & Wain med 3 200 arbetare, går i strejk och kräver en krona mer i timmen.

Fria fackföreningsfolket, en sammanslutning av radikala fackföreningsmedlemmar i Göteborg, anordnar ett solidaritetsmöte i Göteborg för gruvarbetarna.

Torsdagen den 22 januari. Vid separata sammanträden i Kiruna och Malmberget går strejkkommittéerna med på Gruvs krav om ombudsman Stendalen. Statsrådet Wickman ger efter för de strejkande

LKAB-arbetarna. Efter att tidigare benhårt ha vägrat att göra några utfästelser om att LKAB ska lämna SAF lovar nu Wickman i riksdagen att ansökan om utträde ur Arbetsgivareföreningen ska lämnas under 1970.

Punktstrejker förekommer bl a vid NEFA och Goodyear i Norrköping, LM Ericsson i Karlskrona, Volvo i Köping, Strängbetong i Kungsör och Tuba i Eneryda – där direktören går till handgripligheter mot en strejkande. I Göteborg förekommer två korta sympatiastrejker vid byggarbetsplatser. Fria fackföreningsfolket och KFML hade delat ut flygblad om sympatiastrejk. Vid flera skogsavverkningar i Norrbotten går arbetarna i strejk, som protest mot ett av förbundet godkänt avtal som gett lönesänkningar och mot lördagsarbete. Andra skiftet vid Volvo Skövde-verken går i punktstrejk som protest mot att verkstadsklubben godkänt en ny uppgörelse som trots ett påslag på 11 procent bibehåller klyftan till Volvos arbetare i Göteborg, en klyfta på ca 1.50. Ledarna för Verkstadsföreningen och Metall träffas för en informell överläggning om hur man gemensamt ska förhindra arbetarnas aktioner.

B & W-arbetarna i Köpenhamn anordnar en stor demonstration till arbetsgivarnas, fackförbundets och regeringens byggnader. De ropar bl a Ut med Hans! (Hans Rasmussen är ordförande i danska Metall.) Ut med Hilmar! (Hilmar Baunsgaard är Danmarks motsvarighet till Olof Palme.) 2 000 arbetare deltar. 400 man i punktstrejk på Svendborgs varv.

Fredagen den 23 januari. I Kiruna sammanträder 27-mannadelegationen och observatören Kurt Nordgren. Den prioritering och precisering av arbetarnas krav, vilken strejkkommittén gjort upp, läggs fram och diskuteras.

Nya punktstrejker inträffar vid bl a det KF-ägda Kalmar Chokladfabrik, Esab i Laxå, LM Ericsson i Hudiksvall och Stockholm. Polisförbundet reser kraftiga lönekrav och hotar med strejk. SAF:s styrelse sammanträder och beslutar bl a att alla avtal först ska granskas och godkännas av SAF:s lilla delegation på tre man, att företag som förhandlar under strejk ska ådömas skadestånd och att strejkande arbetare ska ställas inför Arbetsdomstolen. Statsminister Palme gör ett stort uttalande för Dagens Nyheter och säger att "det gäller att klargöra att de

regler vi har på arbetsmarknaden är till fördel för löntagarna”. LO startar med FCO-konferenser en kampanj mot s k vilda strejker, en kampanj med öppet politiska, antikommunistiska inslag.

De danska varvsarbetarna vid B & W beslutar med 2 900 röster mot 100 fortsätta sin strejk, och vid ett stormöte vid Lindövarvet i Odense förs fram krav på generalstrejk.

Lördagen den 24 januari. Förhandlingsdelegationen i Kiruna kommer fram till en nödortfiktighet om kraven och förhandlingarnas uppläggning. Man tar kontakt med LKAB om återupptagande av ”samtalen”. LKAB-ledningen föreslår att de ska börja på måndag.

Söndagen den 25 januari. Envoyen åker upp till Kiruna för att leda LKAB:s förhandlingsdelegation. För pressen på kvällen vidhåller han fortfarande tesen om inga förhandlingar förrän arbetet återupptagits.

Verkstadsklubben vid Volvo-Skövdeverken hade tidigare i veckan träffat en uppgörelse med bolaget över huvudet på medlemmarna. På strejkrörelsen gick överenskommelsen visserligen utöver den centrala uppgörelse LO och Metall hade godkänt, men den förde inte Skövdearbetarna närmare Volvos arbetare i Göteborg, vilket arbetarna hade krävt. Medlemmarnas kritik och hot om ny strejk tvingar verkstadsklubben och Metall att ordna ett ”informationsmöte” på söndagen. Metalls ordförande Åke Nilsson är där och förkunnar att arbetarna måste finna sig i klubbstyrelsens uppgörelse. En begäran om omröstning om avtalet avslås av presidiet: mötet är bara för information.

Vid gruvan och dynamitfabriken i Grängesberg har bolaget försökt forcera fram en uppgörelse, innan LKAB-överenskommelsen blir klar. Också här bjuder bolaget mer än LO och Gruv gått med på: den centralt bestämda potten på 390 000 ökas på till 1,7 miljoner. Gruvs förbundsombudsman Wiklund och Gruvettans ordförande skriver på, och resten av förhandlingsdelegationen får tre kvart på sig att gå igenom förslaget och ta ställning. Arbetarnas protester tvingar fram ett avdelningsmöte på söndagen. Med stor majoritet förkastas den kuppertade uppgörelsen. I stället för att ta arbetarnas kritik och indirekta hot om strejk till stöd för nya krav, i anslutning till LKAB-arbetarnas, uttalar förbundets och avdelningsstyrelsens representanter bara sitt beklagande av att arbetarna inte godtog avtalet, och säger att ”arbetarna får aldrig mer ett så bra bud”.

Dessa händelser belyser både strejkrörelsens lönemässiga betydelse och hur nödvändigt det var att LKAB-arbetarna organiserade sin strejk och tog ledningen för förhandlingarna.

Tredje gången ”samtal”. Kraven presenteras.

Måndagen den 26 januari. Gruvarbetarna presenterar sina krav för LKAB:s förhandlingsdelegation.

PUNKT 1. Garanti på att förhandlingsresultatet med LKAB ej kan förklaras ogiltigt av SAF samt att dessa garantier är juridiskt bindande. 27-mannadelegationen slutför förhandlingarna.

PUNKT 2. Lönekrav a. En minimilön på 15 kronor i timmen ovan jord. En minimilön på 17 kronor i timmen under jord. Tabell a ort-, stig- och schaktdrivning i statistiken, 12-procentigt lönelyft. För allt arbete gällande gruvbrytning ovan jord skall minimilön för under jord utbetalas.

b. Månadslönen får icke, per arbetstimme, understiga ovan angivna under- och ovanjordstimpningar, och skall införas på arbeten där tidlön och lägsta ackordsvolym utgår. Gruvförbundets förslag till regler för införande av månadslön ”anammats”.

c. Rekreationsbidraget regleras i likhet med tjänstemännens.

d. Kallortstillägg införes i likhet med Byggnads i Kiruna.

e. Utbildningslönerna betalas med elevens föregående manadsgenomsnittslön, dvs tidigare praxis. Retroaktiv återbetalning till dem som ersatts enligt nuvarande förfaringsätt.

f. Helgdagsersättning införes.

g. Övertidstillägg, ersättning för obekväm arbetstid och skifttillägg regleras i likhet med tjänstemännen.

h. UMS skall helt borttagas. Den underåriga arbetskraften, som erhållit lägre riktpunkt vid UMSackord, skall erhålla retroaktiv utjämning från och med den 1 september 1969.

i. Omräkningsfaktorerna skall bort.

Företaget betalar 27-mannadelegationens resor och förlorad arbetsförtjänst.

PUNKT 3. Bussar och reseersättning: Busstransport av anställda till arbetet, kostnadsfritt. Längsta gångväg till hållplats 200 meter. För dem som åker med egna bilar tillämpas samma normer angående bilersättning, som gäller för tjänstemän.

PUNKT 4. Pensionsåldern för gruvarbetare sänks till 60 år. Nuvarande pensionsbelopp skall avsevärt höjas, även för dem som redan pensionerats. Allt arbete under jord skall vara pensionsgrundande, även arbetet i dagbrotten.

PUNKT 5. Omskrivning av kollektivavtalet: 40-(och 42,5-)timmars arbetsvecka måndag till fredag. Uppgörelsen om kontinuerlig 37,5-timmars vecka slopas. (40-timmars arbetsvecka vid kontinuerlig drift i sex veckor.)

PUNKT 6. Miljö- och allmänna skyddsfrågor.

a. Omedelbara undersökningar, av opartiska läkare och forskare, av gruvluften vid 4-8 plusgrader utetemperatur. Undersökningen skall ske under pågående drift i hela gruvan. Anslå medel och påskynda undersökningar av dieselgasers skadliga inverkan på människan.

b. Samtliga dieselfordon skall förses med avgasrenare, även privata fordon. Utveckling av elektrisk drift, så att man i fortsättningen minskar och senare helt kan avskaffa dieseldriften.

c. Separata luftschakt till samtliga nivåer under jord.

d. Industriläkaren skall inte vara anställd av företaget, utan i likhet med exempelvis en provinsialläkare vara underställd landstinget. Företaget betalar läkararvodet till landstinget.

e. Skyddskläder och skor tillhandahålls mot värme och kyla. Fria överdragskläder.

f. Senast beslutade hyreshöjningen, vad beträffar LKAB:s bostäder, återkallas. Hyrorna i Svappavaara skall regleras till samma belopp per kvadratmeter som genomsnittet för bolagets egna i Kiruna. Vad beträffar egnahemmen i Svappavaara, skall arbetaren erbjudas samma möjlighet att hyra dessa, som tjänstemannen har.

PUNKT 7. De 31 ledarskapsteserna skall omedelbart bort ur företaget.

PUNKT 8. Varje månads intjänta semesterlön insättes på spärrat konto. Upplupen ränta tillföre kontot.

PUNKT 9. LKAB:s huvudkontor förlägges till malmfälten.

PUNKT 10. Strejkledningen och de strejkande får på intet sätt utsättas för trakasserier i framtiden.

PUNKT 11. LKAB skall utträda ur Svenska Arbetsgivareföreningen.

PUNKT 12. Uppgörelsen gäller från den dagen återgången till arbetet sker.

På punkterna 1, 2, 3, 4 och 6 kräver strejkledningen bindande garantier, innan en återgång till arbetet kan ske. – Efter det att arbetarna framfört sina krav ajourneras överläggningarna till dagen därpå.

Metall sänder ut ett flygblad på svenska, finska och serbokroatiska, riktat mot strejkerna. Metalls ledning nöjer sig inte med att hänvisa till kollektivavtalslagen, utan den vill också ge en mer positiv motivering till att metallarbetarna ska hålla tillbaka sina krav. Dels säger man så gott som rent ut att metallarbetarna måste hålla igen för att arbetsgivarna ska vilja öka sina investeringar och anställa mer folk. Dels sägs det vara illojalt mot andra arbetare att strejka. Tidningen Veckans Affärer skrev den 20.11 1969 att ”Åke Nilsson skulle bli en utmärkt företagsledare' är ett inte ovanligt uttalande” bland direktörerna i näringslivet. Om flygbladet sa Verkstadsföreningens ordförande, direktör Bergom Larsson: ”Jag är mycket nöjd med åtgärden”. Han förklarade också att den hade diskuterats gemensamt av Metalls och Verkstadsföreningens högsta ledning.

Spridda punktstrejker förekommer vid Saab i Trollhättan. Hundra arbetare vid Nefa i Norrköping, där man sätter ihop Philips färg-TV, sittstrejkar. Företagsledningen hotar med sparken, om inte arbetarna ger upp. 60 man stämplar ut och går hem i stället för att acceptera diktatet. (Bolaget ger sedan efter och återanställer dem.) Skogsarbetarstrejken sprider sig, bl a till Arvidsjaurområdet och Älvdalen. Arbetarna kräver att förbundsledningen ska åka upp och stå till svars för att man gått med på ett avtal, som i övergången från tumberäkning till centimeter har gett lönesänkning för stora grupper.

Med knapp majoritet beslutar de danska varvsarbetarna på B & W att återgå till arbetet.

LKAB börjar ge efter

Tisdagen den 27 januari. Envöjen förklarar att arbetarnas krav är ”orealistiska”, men samtidigt börjar han att ge efter på en del punkter, som regel i svävande ordalag om ”positiv inställning”.

Nya punktstrejker inträffar vid bl a Facit-Halda i Svängsta (800 man) och Bahco i Enköping (90 man).

Onsdagen den 28 januari. Överläggningarna mellan gruvarbetarna och LKAB fortsätter. Arbetarna begär preciseringar av envöjen. Strejkunderstöd, 300 kr, för de senaste tre veckorna utdelas.

Punktstrejker vid Bolidenbolagets Rönnskärsverk.

Över 200 SAS-anställda trafiktjänstemän vid flygplatserna i Arlanda, Malmö, Göteborg, Luleå och Kiruna går i punktstrejk för högre löner. De tjänar avsevärt mindre än den kollektivanställda trafikpersonalen, som drivit upp sina löner genom upprepade s k vilda strejker.

Till omröstning

Torsdagen den 29 januari. På kvällen meddelas, att förhandlingarna ska avbrytas och resultatet läggas fram till omröstning på avdelningsmöten i Kiruna och Malmberget på lördag resp söndag. Vad som varit den viktigaste uppgiften i förhandlingssammanhanget för LO:s andre ordförande Nordgren avslöjas: han och envöjen ska på mötena tala för återgång till arbetet. Förhandlingsdelegationen utfärdar ingen rekommendation om återgång eller fortsatt strejk.

På arbetarnas krav har LKAB gett entydigt positiva svar enbart på punkterna 2c, 2h och 2i, dvs om samma rekreativbidrag som tjänstemännen samt slopande av UMS och omräkningsfaktorn. Månadslön för en del grupper ska också införas. Tidigare har bolaget gått med på att också arbetare ska få hyra LKAB:s egnahem i Svappavaara på samma villkor som tjänste-

männen. Vagt talar man om förbättringar av lönerna utöver avtalets pott, om generösare pensionsbestämmelser och om vissa förbättringar av transporter. Dessutom "tror inte" envojen att SAF ska ogiltigförklara en uppgörelse mellan LKAB och arbetarna. Om löneökningar i siffror sågs ingenting, och de 31 teserna försvaras fortfarande.

I Norge stegar LO:s ordförande Tor Aspengren samt Arbetsgivareföreningens och Industriförbundets ordförande gemensamt upp till radiochefen och protesterar mot radio-TV:s kritiska arbetsplatsreportage. De kan stimulera arbetarna till strejker, säger man. Den norske radiochefen, en rakryggad och progressiv man till skillnad från sin svenska motsvarighet, avvisar arbetsgivarnas och LO-ledningens kritik.

Fredagen den 30 januari. Strejkrörelsen fortsätter, sittstrejk bl a vid Lidköpings Vikingsågar. En serie stora möten av skogsarbetare i Norrbotten inleds. Arbetarna kräver bl a månadslön på 2 500 kr, lediga lördagar och fria verktyg. Skogsarbetarförbundets ledning blir skarpt angripen. I Grängesberg gör Gruvs avdelning 1 upp med bolaget om samma avtal, som arbetarna förkastade i söndags. Dessemellan hade funktionärer lyckats få ett nytt avdelningsmötes godkännande av styrelsens möjlighet att göra upp utan medlemmarnas hörande. Verkstadsklubben vid Saab i Trollhättan skriver utan att höra medlemmarna under en uppgörelse långt under Volvoavtalet. P g a strejkrisken meddelar Facit i Åtvidaberg, att kronprinsens besök på företaget ska förkortas och besöksprogrammet ändras.

Arbetarna säger nej, men splittrare framträder

Lördagen den 31 januari. I avdelning 12:s regi hålls i Kiruna stadshus det möte, där gruvarbetarna i Kiruna och Svappavaara ska ta ställning till resultatet av "samtalet" med LKAB. Ungefär 2 000 arbetare har mött upp. Envoyen talar, men ger inga nya utfästelser utöver dem som framkommit under veckan. I allmänna ordalag talar han dock om att gruvarbetarnas löneeftersläpning ska "beaktas". Han avbryts flera gånger av protester och buanden. Många vill ställa frågor till honom, men envojen lämnar lokalen åberopande en tidigare överenskommelse med förhandlingsdelegationen, och vägrar återvända trots en begäran från strejkkommittén.

LO:s andra ordförande talar för brytande av strejken och antyder den kommande splittringen genom att säga att man ska förhandla när "man har en front obruten". Han försäkrar arbetarna om "den samlade fackföreningsrörelsens stöd". Hur långt det stödet sträcker sig visar sig, när han tar upp arbetsrättsprofessorn Folke Schmidts påpekande av att det inte ens enligt kollektivavtalslagen eller SAF:s stadgar finns något hinder för riktiga förhandlingar under strejk. Nordgren uttalar den samlade fackföreningsrörelsens stöd på den punkten så här: "Man behöver inte göra någon uttolkning rent juridiskt vare sig utav Schmidts uttalanden eller någon annans. Man måste se situationen och fakta som de är. LKAB sätter sig inte ned och förhandlar under den pågående strejken."

Bland andra Elof Luspa, Harry Isaksson och Martin Gustavsson talar för fortsatt strejk, Atle Lans, Hilding Lindström och Einar Thoresen från avdelningsstyrelsen för återgång till arbetet. Urnorna med röstsedlarna förseglas efter mötet, och resultatet tillkännages först efter och sammanräknat med siffrorna från Malmberget. Den mest spridda uppfattningen efter mötet är att strejken fortsätter.

Söndagen den 1 februari. Drygt tusen gruvarbetare samlas i Malmbergets sporthall kl 11. Utanför demonstrerar gruvarbetarhustrur med plakat: Vi säger NEJ till tomma ord! Låt inte lura er gubbar! När har LO stått på de strejkandes sida? Även en arbetare har rätt att leva! (Kvinnorna har också planerat att åka till Stockholm och demonstrera utanför SAF och kanslihuset.)

Envojen har fått lite instruktioner om hur man bör uppträda bland arbetare och han framstår nu avsevärt smidigare. Några nyheter i sak lämnar han inte. Nordgren upprepar sin uppmaning om återgång. Mötet är mera disciplinerat än i Kiruna.

Det sammanlagda röstresultatet blir 1 620 nej till avbrytande av strejken och 1 552 ja. Sju röster ogiltigförklaras. I Kiruna är majoriteten för fortsatt strejk 60 och i Malmberget 8 röster.

Åberopande den knappa majoriteten för fortsatt strejk gör de fackliga representanterna i förhandlingsdelegationen ett försök att återinföra den gamla fackliga vetorätten. På initiativ av avdelningsordförandena Poromaa och Hermansson sammankallas delegationen kort efter det att omröstningsresultatet blivit känt. När syftet med sammanträdet blir klart, utbryter en mycket häftig diskussion. Alla påtryckningar utifrån dras fram: Atle Lans' kontakter med landshövding Lassinanti, det socialdemokratiska ränkspelet för att bryta strejken, VPK-ledningens i Stockholm maningar till facklig moderation. Ett förslag av Rantatalo om att sammanträdet ska ajourneras tills man fått tid att sova och tänka på saken förkastas. Förslaget från de fackliga representanterna om att delegationen ska gå emot majoriteten och uppmana till återgång till arbetet på måndag morgon får i första omgången 12 röster mot 12. Rantatalo lägger ner sin röst, och Holmlund och Wigerstedt från Kirunakommittén har kört i väg med Nordgren till flygplatsen. Avgörandet för rekommendation om omedelbar återgång faller sedan Rantatalo. Mot omedelbar återgång och för omröstningsmajoritetens linje står alla i Malmbergetkommittén utom Gunnar Harnesk (Emil Isaksson tog i sista stund tillbaka sitt förslag om återgångsrekommendation) samt från Kiruna Olle Hultin, Elof Luspa, Sixten Stråhlberg och Ronald Svensson. Konstellationen är ungefär densamma som den vid regeringens tidigare förslag om en fyrhövdad förhandlingsledning med Nordgren i spetsen, som också avvisades av arbetarna. Efter röstningen i delegationen blir det stort jubel i det fackliga lägret, och Poromaa och Hermansson försöker via massmedia uppmana arbetarna till återgång.

De 12 som försatts i minoritet inom delegationen bryter med denna och går direkt ut till arbetarna och förklarar att omröstningens resultat måste respekteras. I Malmberget kör högtalarbilar omkring på kvällen och talar om att strejken ska fortsätta. I Kiruna sporthall talar Luspa till de tillströmmande arbetarna. Nya strejkmöten utlyses till dagen därpå.

Gruvs förbundsstyrelseledamöter och förre ordförande ger i en intervju i Expressen sin syn på strejken. Enligt dem är strejken en hämndeaktion av Luspa och Rantatalo, en hämnd för att de inte fått de ombudsmanna- och ordförandeposter de sökt. Bakom strejken står inte 5 000 gruvarbetare, utan det är en liten grupp kommunister och FNL-are som i masspsykosens tecken fört propaganda. De understryker också att Gruv alltid följt LO:s förhandlingslinje och arbetat som alla andra LO-förbund.

I ett tal i Nässjö säger Sträng bl a, att på grund av strejkerna kan momsens komma att höjas med mer än de fyra procent, som regeringen redan kungjort. Några dagar tidigare har tidningarna kunnat meddela att livsmedelspriserna kommer att stiga extra kraftigt 1970.

Bakslag för splittrarna

Måndagen den 2 februari. Inför den eventuella återgången till arbetet har LKAB-ledningen förstärkt bevakningen vid grindarna och tillkallat polis. Men återgångsrekommendationen blir ett fiasko. Till första skiftet kommer i Svappavaara ca 20 av 120, i Malmberget 160 av 1 100 och i Kiruna likaså lite över 100. I Malmberget är strejkande ute och uppmanar framgångsrikt kamrater att återvända hem. En ingenjör vid LKAB sätter i gång ett litet bråk. En del av dem som gick ner till arbetet på morgonen återvänder hem lite senare. Bara ett mycket litet fåtal kommer till andra skiftet.

Återstoden av förhandlingsdelegationen, de 13 plus Holmlund och Wigerstedt, sammanträder kl 12, och även där börjar majoriteten anse söndagens återgångsrekommendation förhastad. Man beslutar avvakta strejkmötena.

Strejkmötena i Malmberget och Kiruna präglas framför allt av arbetarnas önskan om och krav på enighet. Några beslut om fortsatt strejk eller inte fattas ej. Kommittén i Malmberget får i uppdrag att resa till Kiruna och ta kontakt med hela den övriga delegationen för att ena kampfronten. Mötet i Kiruna är ordnat av de fyra i strejkkommittén som står fast vid omröstningsresultatet. Luspa redogör för den demokratiska motiveringen och hävdar som sin uppfattning att strejken måste fortsätta. Det avgörande inlägget på mötet gör Rantatalo, när han motiverar sin linje. Han pekar på att arbetarna trots allt tvingat LKAB till flera eftergifter, och sedan understryker han framför allt det allvarliga i det nuvarande läget: uttröttningskriget mot arbetarna, det minskade inflödet av pengar till strejkkassan (4,5 miljoner har kommit in, av vilka 3,5 nu betalats ut), risken för ett nytt avhopp från de fackliga representanterna med åtföljande procedurtrassel om förhandlingsdelegationen. ”Jag vet att det känns bittert att återuppta arbetet. Men jag tycker att vi ska försöka se sanningen i vitögat.”

Före Rantatalos tal var mötets utgång öppen. Luspa hade mött applåder för sin linje, och under första delen av Rantatalos tal hade militanta inpass gjorts.

Men efter det dramatiska slutet på den senares tal (han bryter själv samman och lämnar talarstolen i tårar) klarnar perspektivet. När Luspa mot slutet av mötet för fram ett förslag om att strejkkommittén i Kiruna ska rekonstrueras på grundval av de fyra som dagen innan röstade för fortsatt strejk, säger mötet nej. Beslutet blir i stället att den tidigare strejkledningen ska återupprättas.

Efteråt sammanträder så den centrala strejkledningen, alla 21, igen. Man beslutar enhälligt att dra tillbaka gårdagens rekommendation om återgång. På den fackliga sidan hotar man nu att bryta med strejkledningen och helt gå sin egen väg. Nordgren förklarar i radion, att hela hans arbete i malmfälten nu är tillspillogivet.

Sittstrejk bl a vid Surte glasbruk.

I Danmark går ca 40 000 danska arbetare i en illegal 24-timmars strejk som protest mot regeringens ekonomiska politik, som bl a innefattat kraftiga momshöjningar. Initiativet togs av de fackliga förtroendemännen på varven. Danska LO fördömer strejken. Vid flera färjelägen går polis med batonger till våldsamma angrepp mot sjömännens strejkvakter. DFDS-rederiet avskedar 12 strejkande som repressalier. Varvsägarna kräver att förtroendemännen på varven ska avgå från sina uppdrag, annars ska de få sparken. Dessa hämnandeaktioner leder senare till nya strejker.

Samlad återgång

Tisdagen den 3 februari. Uppmaningen om fortsatt strejk följs i det närmaste hundra-procentigt. Strejkledningen sammanträder på förmiddagen. Mot bakgrunden av det ekonomiska läget, stämningen på måndagens möten och vissheten om att fackföreningsstyrelserna förbereder en definitiv splittringsaktion – skaffa fram en majoritet för återgång på avdelningsmöten och sedan ensam ta över förhandlingarna med LKAB – beslutar strejkledningen enhälligt att rekommendera återgång till arbetet på onsdag morgon. Fyra minuter över tolv meddelar Rantatalo beslutet till de arbetare som samlats i sporthallens foajé. Han frågar om det behövs ett nytt strejkmöte först. Svaret blir nej.

I Malmberget anordnar strejkkommittén däremot ett strejkmöte på kvällen, och mötet fattar det slutgiltiga beslutet.

När beslutet blir känt, blir det en våldsamt kursuppgång på börsen. Hela arbetsstyrkan vid Surte glasbruk går i ny sittstrejk. 90 anställda vid LM Ericsson i Kristianstad och arbetare vid ett kraftverksbygge i Bastuträsk går också i punktstrejk.

Onsdagen den 4 februari. LKAB-arbetarna återgår till arbetet. Men kampviljan är obruten. Vid 9-tiden sätter sig 200 man på verkstaden i Malmberget som protest mot att UMS-korten fortfarande används trots att bolaget redan gått med på slopandet av UMS. Bolaget ger efter. Förhandlingarna med LKAB ska upptas på måndag.

Nya sittstrejker utbryter vid bl a Hammarplast i Tingsryd och Trelleborgsplast i Ljungby. Maskinbefälsförbundet varslar om strejk på bogserbåtarna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Hamnarbetarna i Göteborg förkastar medlingskommissionens bud.

Den nya klasskampen: tre förklaringar

Ska man försöka förklara LKAB-strejken och dess betydelse, ställs man inte inför bara en huvudfråga, som kräver sin förklaring. Den första och omedelbaraste frågan är naturligtvis: Varför bröt strejken ut? Den ska vi söka ge ett svar på. Men analysen kan inte stanna där.

Varje strejk har sin konkreta förklaring, sina utlösande faktorer och sina mer djupgående orsaker. Men LKAB-strejken var ingen vanlig strejk i Sverige, inte ens en vanlig "vild" strejk. Tillsammans med hamnarbetarstrejken i Göteborg representerade den något nytt. Båda började som spontana strejker men blev sedan fast organiserade med väl artikulerade krav och målsättningar. Därmed kom de att innebära en radikal brytning med de tidigare, genom antistrejklagstiftning och med arbetsgivarna samverkande centraliserade fackliga ledningar, hårt institutionaliserade förhållandena på den svenska arbetsmarknaden. De grundläggande motsättningar mellan arbetsköpare och löntagare, som vi fann i kapitlet om Bolaget, visar att en sådan brytning förr eller senare måste komma. Men varför var det hamnarbetarna i Göteborg och gruvarbetarna vid LKAB, som gick i bräschen? Det är den andra huvudfrågan.

När vi söker svaren på de båda första frågorna, kommer vi att finna, att en del av förklaringen måste föras tillbaka på allmänna förändringar i samhället. Samtidigt vet vi, att det i andra västeuropeiska länder under senare år har ägt rum omfattande strejkrörelser och andra radikala manifestationer av arbetarklassen. I maj 1968 gick mellan 8 och 10 miljoner franska arbetare i vild strejk och ockuperade sina företag i mellan 3 och 4 veckor. Italien har hela det senaste året varit präglad av serier av strejker – både lokala och (korta) generalstrejker – företagsockupationer och militanta demonstrationer. Betydande vilda strejker har under senare år skett också i Västtyskland, Finland, Spanien och Belgien, likaså i Danmark i början av februari i år. Är allt detta bara en slump? Eller finns det ett samband? Ett internationellt mönster trots alla skiftande betingelser och uttryck för denna nya arbetarrörelse? Det är den tredje huvudfrågan.

Vi ska alltså föra fram tre olika slag av förklaringar. Den ena tar som sin utgångspunkt förhållandena vid LKAB, den andra den svenska arbetsmarknaden och den tredje de utvecklade kapitalistiska samhällena i Västeuropa. Sammantagna hoppas vi de ska ge en något så när riktig förklaring till den nya klasskampen, dess bakgrund och betydelse.

Strejken vid LKAB

Frågan om varför strejken bröt ut innehåller egentligen åtminstone tre olika delfrågor. Varför utbryter strejker överhuvudtaget? Varför utbröt strejken i Svappavaara just den 9 december 1969? Varför fick den en sådan spridning? I sex punkter ska vi försöka dra fram i varje fall några av de allra väsentligaste bakgrundsfaktorerna.

1. Uttryck för en grundläggande motsättning. Det första man bör komma ihåg är att en strejk inte är något konstigt och abnormt i den typ av ekonomiskt system, som råder i Sverige,

England, USA och andra länder i den sk västliga världen. Strejken är ett naturligt försvarsvapen för arbetarna att ta till i ett ekonomiskt system där profiten kommer före arbetarnas välfärd. Den är ett uttryck för den grundläggande motsättningen mellan kapital och arbete, mellan Bolaget och löntagarna. Löntagarna reser sig mot att bara vara ett medel, en "resurs" som kapitalägarna och företagsledningen utnyttjar på lönsammaste sätt för att maximera sin vinst. Detta har ingenting med "centralbyråkrati" eller med att LKAB:s huvudkontor ligger i Stockholm, att göra.

2. *Anhopning av missnöjesanledningar.* Under hela 60-talet har anledningarna till akut missnöje ökat vid LKAB. Lönerna har släpat efter. Omplaceringsraseriet har skapat ekonomisk och social otrygghet. Den auktoritära och godtyckliga behandlingen av de anställda har hela tiden markerats. Förslagen om radikala åtgärder mot dammet, gasen och bullret har aldrig tagits på allvar utan hamnat i de höga chefernas mappar för mindre viktiga ärenden. Krav på bättre bostäder, lägre hyror och ordentlig service i Svappavaara avvisades av LKAB-ledningen, senast ungefär en månad före strejken. Trots sina vackra studiecirklar och samrådsgrupper har företagsledningen gjort helt klart för arbetarna, att den inte frivilligt tänker tillgodose arbetarnas elementära krav. Därmed bäddade företagsledningen för en öppen konflikt förr eller senare. Därtill kommer att arbetsförhållandena i flera avseenden försämrats under rekordåren 1968-69, och mot bakgrunden av de ökade kraven på arbetarna och de stigande vinsterna har lönedepressningen och avogheten mot varje förbättring för löntagarna framstått som alltmer orimlig.

3. *Möjligheten av en förändring.* För att en undertryckt och utsugen grupp ska resa sig och göra motstånd räcker det inte bara med att de objektiva förhållandena är omänskliga. Man måste också se en möjlighet att åstadkomma en förändring. Sara Lidman har slutat sitt arbete på att göra en pjäs av sin bok Gruva med motiveringen, att det i den fanns en resignerad ton, som nu är helt borta i och med strejken. Hon har därmed pekat på en oerhört viktig faktor i sammanhanget. Det ideologiska klimatet i Sverige har förändrats under senare år. De rikas och de styrandes försök att sopa klassamhällets verklighet under mattan har alltmer avslöjats. Det har uppstått en intensiv diskussion om samhällets grundvalar, om arbetsförhållanden, om klasser, om demokrati.

Klyftan mellan å ena sidan de rika och de styrande och å andra sidan löntagarna har ökat. Två dagar efter det att Sträng talar på "slipsmässan" i Västerås bryter hamnstrejken ut. En månad efter det att han försäkrat att han minsann vet hur bra arbetarna och i synnerhet gruvarbetarna har det, och samma dag som Wickman står i riksdagen och talar om lönsamhet och expansion som tillräcklig målsättning för de statliga företagen, bryter en strejk ut vid det mest lönsamma och expansiva statliga företaget. De styrande lever i en fantasivärld, som Elof Luspa uttryckt det, och den fantasivärlden har nu genomskådats. Och medan Aftonbladets kulturchef skriver rörande försvarstal för Sträng, går gamla härdade socialdemokratiska kommunal- och fackföreningsmän vid malmfälten omkring och säger, att de skäms för att vara socialdemokrater när de hör Sträng.

Till det nya ideologiska klimatet hör också en minskning av den mest rabiata anti-kommunismen, en viktig faktor för aktionsenhetens möjligheter i Norrbotten. Åke Daun underströk den minskade antikommunismens betydelse för kampen i Båtskärsnäs. Av betydelse för aktionsenheten och det yttre stödet har säkert också varit den nya samhörigheten mellan invånarna i avfolkningslänen i kampen mot bolagens och regeringens avfolkningspolitik. Sara Lidmans Gruva har spelat en enorm roll för att fästa uppmärksamheten på gruvarbetarnas situation och för att skapa förståelse hos andra grupper. Den debatt den har väckt måste ha återverkat på gruvarbetarnas beslutsamhet att göra något åt förhållandena. Likaså den diskussion som bibliotekarie Adolf Henriksson i Malmberget drog i gång i februari 1969 genom att göra de 31 teserna kända för arbetarna och allmänheten.

Den första strejken i Svappavaara på tisdagsmorgonen den 9 december kunde ha inträffat nästan när som helst, med den ackordsuppgörelse striden gällde. Men det är svårt att tänka sig, att den för några år sedan hade lett till en total strejk vid LKAB. På åtminstone tre sätt har det nya ideologiska klimatet spelat en viktig roll.

De allra första dagarna betydde massmedias sympatiska uppmärksamhet mycket för att sprida information om den första strejken till andra arbetargrupper vid LKAB. Man kan kontrastera massmedias information den här gången med den i många fall öppet fientliga, knapphändig och missvisande framställningen av hamnarbetarstrejken 1963 eller strejken vid Scania Vabis i Södertälje våren 1964. För det andra betydde det nya klimatet, att enheten mellan de olika politiska fraktionerna bland gruvarbetarna kunde hålla. Medan den officiella sk vänstersocialdemokratins kvällstidning öppet gick till angrepp mot de strejkande och på ledarplats myndigt förklarade att "Gruvs avdelningar måste nu förhandla helt oberoende av strejkkommittéerna", stod en känd fackligt aktiv moderat socialdemokrat upp på mötet i Malmberget och förordade fortsatt strejk enligt strejkkommitténs linje. För det tredje har den nya medvetenheten varit av vikt för det enorma stöd, som gruvarbetarna fått och som gjort det ekonomiskt möjligt för dem att stå fast vid sina krav.

4. Andra utvägar stängda. LKAB-ledningen hade visat att den var oemottaglig för synpunkter från arbetarna. Den 14 oktober var Göransson och Doktare inbjudna till ett avdelningsmöte i 12:an för att diskutera den senaste ackordsuppgörelsen. Göransson började med att deklarerat, att några lönesänkningar hade naturligtvis inte förekommit. En mängd arbetare tog då upp konkreta exempel. Eilert Nordkvist, sedermera strejkkommitténs demonstrationsledare och mötesarrangör m m, drog fram lönesänkningen vid anrikningsverket i december 1968. Göransson svarade med att insinuant fråga om Nordkvist överhuvudtaget var anställd vid LKAB! I lika hög grad som disponent Göransson, blev svaret. Till slut måste Göransson och Doktare lova att granska hur omräkningsfaktorn utföll. Något resultat blev det inte.

Vägen över facket var också stängd. Misstron och missnöjet mot det svaga och ständigt mot arbetsgivarna eftergivna förbundet var gammal. Den magra centrala avtalsuppgörelsen visade, att gruvarbetarna inte hade något att vänta av LO. Insnärjd i kollektivavtalslag och fredsplikt var det lite en fackförening ens med de bästa krafter i ledningen kunde göra mot en stark arbetsköpare. Under senare tid hade dess ställning ytterligare kraftigt försvagats, framför allt genom socialdemokratiska intriger.

Ombudsmannen Rehnkvist var uppskickad av förbundsledningen för att hålla avdelningen under kontroll och saknade allt förtroende hos arbetarna. Styrelsevalet i mars 1969 hade föregåtts av en otroligt hätsk socialdemokratisk agitation. Ett smakprov ur den socialdemokratiska fackklubbens cirkulär inför valet: "Sovjets aktion (invasionen av Tjeckoslovakien) påminner om Stalins och Hitlers överfall på det fria Polen. Det sovjetisk-bolsjevikiska anfallet på Finland 1940, ockupationen av de baltiska staterna 1940-44, våldförandet på Ungern 1956, alla dessa bolsjevikiska övergrepp har mottagits med djupaste avsky i hela den fria världen. ... Kamrat, partivän! Slå vakt om socialdemokratin, bort med kommunisterna ur avdelning 12:s styrelse!"

För tillfället lyckades den hetskampanjen, och resultatet blev vad alla nu är överens om: den svagaste styrelse som 12:an haft på många år. Under rösträkningen förklarade ombudsman Rehnkvist i Norrländska Socialdemokraten, att de partilösas valsedel skulle ogiltigförklaras. Den hade nämligen inte en partipolitisk beteckning, som förbundet krävt men som 12:ans nomineringsmöte i januari hade avvisat. Eftersom socialdemokraterna vann ändå, blev det sedan tyst om kasserande av de 499 rösterna på de partilösas lista och om överklagande till förbundsledningen.

I 135:ans styrelseval förekom ingen politisk strid utan vanligt mygel. Nomineringen hade skett helt ”informellt” och hade inte spritts så att medlemmarna fått kännedom om den i tid. På årsmötet frågade ordföranden om man skulle välja Lindström, en kompis till honom (vice ordföranden Wigren), sa ja, och så var det hela över. På det årsmötet framkom också, som vi tidigare nämnt, den föregående avdelningsordförandens bluff med advokaten och de innefrusna förtjänsterna.

Bara i valet i 4:an i Malmberget hände det inget speciellt mygel. På eget bevåg, utan föregående diskussion i arbetarkommunen, föreslog en ledande VPK-are att man inte skulle gå till val på arbetsplatserna utan välja styrelse direkt på årsmötet. Socialdemokraterna vann de fyra platser som då stod under omval. VPK-aren Ivar Hermansson kvarstod som ordförande. Han fick mycket kritik för en uppgörelse över huvudet på medlemmarna i början av december. Tidigare hade en uppgörelse träffats med bolaget om månadslön på försök för 66 ovanjordsarbetare – byggnadsarbetare, målare, rörarbetare – från den 1 september. Men avtalet visade sig innehålla en massa ogynnsamma avdragsregler vid eventuell frånvaro. Facket tog därför upp nya förhandlingar, men den uppgörelsen gav till resultat återgång till timlön.

Den situation arbetarna stod i sen hösten 1969 uttrycktes för oss av en arbetare i Svappavaara så här: Vart ska vi vända oss? Vem ska hjälpa oss? År efter år ber vi fackföreningen, söker tala med driftsledningen. LKAB-arbetarna beslöt att ta saken i egna händer och hjälpa sig själva.

5. Konflikthanledningarna löper samman. LKAB-strejken har varit en storslagen manifestation av sammanhållning och solidaritet. Många yngre frontarbetare, som så länge de är unga och friska har en i kronor räknat något så när hygglig förtjänst för de allra hårdaste jobben under jord har stigit upp och förklarat att det är främst av solidaritet med sina lågavlönade kamrater i Svappavaara och bland de äldre nerslitna arbetarna, som de strejkar. Men det var också så, att vid alla LKAB:s förvaltningar i Norrbotten löpte anledningarna till öppen konflikt samman mot mitten av december.

Tre veckor före strejken hade arbetarna vid gruvavdelningen i Svappavaara fått sig dikterat den uppgörelse på 40 öre mindre än vad de väntat, som vi berättade om i avsnittet om Bolagets lönepolitik. Den lokala LKAB-ledningen var medveten om vilket högt spel bolaget bedrev. Före det definitiva slutet på förhandlingarna sa den nye driftschefen Rönnbäck: ”Vi måste se mörkt på situationen, för det här kommer inte att ge vad grabbarna väntar sig.” Dagen efter diktatet bedömde driftsledningen situationen som så allvarlig, att den inkallade arbetarna under pågående skift för att övertala dem att prova ackordet på försök. Utan det ingripandet hade en strejk förmodligen brutit ut vid skiftbytet. Fredagen den 5 december kom lönebeskedet, som talade om hur lite det nya ackordet gav.

I Kiruna fortsatte omräkningsfaktorernas lönesänkningar. Frågan hade varit uppe vid ytterligare ett avdelningsmöte i 12:an den 18 november, och då hade förslag förts fram om strejk från den 15 december ifall det inte blev någon ändring. (Den femtonde i varje månad utbetalas lönen för föregående månad.) Det blev ingen ändring. I Malmberget var lönerna redan lägre än i Kiruna, så där hölls omräkningsfaktorerna bara i reserv. Om konflikthanledningarna var mindre omedelbara i Malmberget, var å andra sidan de tidigare anhopade konfliktämnen större där: Malmberget hade t ex hårdast drabbats av de lönesänkande omplaceringarna.

Likaså vid malmkajen i Luleå hade avdelning 140 kort tid före strejken antagit en lokal uppgörelse; som var mycket ogynnsamma för medlemmarna och om väckt stor bitterhet.

Det är belysande för klyftan mellan å ena sidan de mäktiga och de styrande och å den andra arbetarna, att medan konflikthanledningarna på detta sätt löpte samman satt LKAB:s högsta

ledning vid malmfälten samt ombudsmännen och avdelningsstyrelserna i förhandlingar om helt andra saker 130 mil därifrån.

6. *Exempel på en ny väg.* De på svensk arbetsmarknad sedan 30-talet etablerade vägarna att få krav tillgodosedda hade oåterkalleligen stängts för gruvarbetarna. Men nya vägar hade öppnats. Den skickligt genomförda hamnstrejken i Göteborg i november hade gett ett exempel. Dess betydelse var visserligen säkert mycket indirekt. Mera påtaglig effekt hade säkert de två små och korta sittstrejkerna i Malmberget den 4 december och i Kiruna någon dag innan. I Malmberget var det elva man i rörledningsverkstaden, som protesterade mot återgången till timlön, sedan avdelningen inte lyckats få en förbättring av bestämmelserna för försöken med månadslön. I Kiruna var det en något större grupp i truckverkstaden. Verkstaden skulle flyttas. Under tiden måste verkstadsarbetet fortsätta, men enligt bolagets ackordsprinciper skulle arbetarna under tiden få lägre lön för samma arbete.

Dessa båda sittstrejker visade arbetarna i Svappavaara, att missnöjet var akut också på andra håll i LKAB. Detta var inte avgörande men å andra sidan inte helt oväsentligt, därför att även om bitterheten i Svappavaara länge varit stor så fanns det ingen strid bar facklig och politisk tradition där som i Kiruna och, ännu mer, Malmberget.

När man i efterhand på detta sätt lägger ihop olika faktorer och ser hur de alla förstärker varann, förefaller det som om det skulle varit märkligt om det inte hade utbrutit en strejk vid LKAB i mitten av december. Men det var linjer som helt spontant och i hög grad utan kunskap om varandra, som löpte samman till en total strejk. När 35 man satte sig i Svappavaara på tisdagsmorgonen kl 6, hade de ingen aning om att strejken skulle sprida sig till alla avdelningarna vid LKAB i Svappavaara och ännu mindre till Kiruna, Malmberget och Luleå. Arbetsnedläggningen vid de tre senare platserna skedde också utan samordning på spontana lokala initiativ. De så länge nedtryckta arbetarna hade rest sig för i första hand två elementära huvudkrav; för, som de själva formulerat det, en skälig lön och för sitt människovärde som arbetare.

Brytning med Saltsjöbadsandan

Vi har tidigare understrukt, att strejken i ett samhälle uppbyggt på motsättningen mellan kapitalägare och lönearbetare är helt naturliga uttryck för den motsättningen. Men å andra sidan har vi i Sverige i årtionden haft ett för ett sådant samhälle abnormt tillstånd. Löntagarna har både genom kollektivavtalslag, varsellag, facklig centralisering, institutionaliserat samarbete med arbetsgivarna och politisk socialdemokratisk kontroll – förvägrats handlingsfrihet och funnit sig i detta.

De tidigare förhållandena har brukat betecknas som saltsjöbadsandan, efter det huvudavtal mellan LO och SAF 1938, som la grunden till förbundsledningarnas vetorätt (innan den 1941 skrevs in i LO:s stadgar) och en intim samverkan mellan LO och SAF. En av arbetsgivarnas förhandlare på den tiden, förre Kockumschefen Nils Holmström, har på ett träffande sätt beskrivit saltsjöbadsandan och dess tillkomst.

”Det märkliga i vad som skedde innanför Grand Hotels murar i Saltsjöbaden var ingalunda själva tillkomsten av huvudavtalet, även om däri ingår viss intressant regleringsteknik, utan den anda av naturlig samhörighet och mänsklig förståelse som successivt växte fram inom den krets av representanter för arbetare och arbetsgivare, som deltog i avtalsarbetet ... Det tacknämliga var emellertid att den anda, som så växt fram i denna trånga krets, sedan förmådde sprida sig över hela organisationsfältet och därigenom säkerligen väsentligt bidragit till de relativt sunda förhållanden, som under årtionden rått på de svenska arbetsmarknadsorganisationernas arbetsfält.” (Arbetsgivaren nr 6/67.)

Den 25 januari i år uttalade Holmström i Aftonbladet att ”idag finns det inte mycket kvar av saltsjöbadsandan”. Snarast är det väl så, att saltsjöbadsandan håller på att krympa tillbaka till den ”trånga krets” där den uppstod. Hursomhelst, en förändring har inträtt, och den kräver sin förklaring. Hur kom det sig att det var Göteborgs hamnarbetare och de norrbottniska malmfältens gruvarbetare, som gick i bränschen vid brytningen med saltsjöbadsandan?

Kontrollsystemet. Arbetarna på en svensk arbetsplats står som regel under en tredubbel kontroll. För det första av arbets- och företagsledning med dess hart när obegränsade möjligheter till omplaceringar, lönesänkningar och andra trakasserier mot arbetare som opponerar sig. För det andra av den fackliga apparaten, avdelning med ombudsmän m m, verkstadsklubb eller motsvarande. Dess kontroll uttrycker sig framför allt genom att den ensam kontrollerar förhandlingsvägarna och har rätt att ensam underteckna en för arbetarna bindande uppgörelse. Och därmed ställa arbetarna under kollektivavtalslagens kontroll, För det tredje står arbetarna under en hård ideologisk kontroll, som omsluter dem från alla håll, både inom och utom företaget men mest effektivt från det socialdemokratiska partiet och dess ideologi.

De i detta sammanhang viktigaste inslagen i den ideologiska kontrollen är: a. den avgörande samhällsförändringen i Sverige ägde rum på 30-talet, då massarbetslösheten avskaffades, och socialdemokratin har sedan skapat ett välfärdssamhälle, som visserligen fortfarande har brister, men som inte behöver i grunden ändras; b. mellan arbetsgivare och arbetare finns skiljaktiga intressen men inga grundläggande och oförenliga motsättningar, utan där finns ett centralt gemensamt intresse, att öka välbudet i landet, och en god grund för ökad samverkan i företagen; c. därför är arbetarna inte betjänta med skandalreportage om förhållanden på arbetsplatsen eller med politiska gråterskor som Sara Lidman, allting ordnar sig bäst om fackliga representanterna och arbetsgivarna i lugn och ro utan påtryckningar och publicitet får lösa problemen; d. jämlikhet är framför allt en utjämning inom löntagargrupperna och därför måste arbetare som har mer betalt än övriga hålla igen sina krav, tjänstemännens privilegier är det största hindret för jämlikhet.

Den fackliga rörelsen måste baseras på den representativa demokratin, och arbetarna kan med fullt förtroende lita på sina ombudsmän och ordförande, som på bästa och effektivaste sätt tillvaratar deras intressen; det enda demokratiska sättet att åstadkomma förändringar är att ovillkorligen respektera alla gällande bestämmelser.

När en företrädare för Gruvs avdelning i Grängesberg, Algot Andersson, tillfrågades i radion den 25 januari, om det nu kunde bli strejk i Grängesberg sedan arbetarna förkastat avdelningens och bolagets uppgörelse, svarade han att de kunde tänkas: det finns så mycket ny arbetskraft här ”som vi inte har någon som helst kontroll över”. Svaret på frågan om varför det blev Göteborgs hamnarbetare och gruvarbetarna vid LKAB som kom att gå i bränschen för strejkrörelsen, måste svara på hur dessa arbetare frigjort sig från det ”normala” kontrollsystemet. Hur de frigjort sig från arbetsköparnas grepp, hur de fått tro på sig själva och sin egen förmåga, hur de fått klarsyn att genomskåda myglet och myterna om samhället och arbetsmarknaden, hur de fått mod och kraft att stå emot alla påtryckningar och splittrings försök.

a. Hårt arbete och självständiga arbetare. Gruv- och stuveriarbete hör till de hårdaste och mest riskfyllda arbetena. Tillsammans med skogsarbete toppar de olycksfallsstatistiken. Men samtidigt som arbetet är tungt och hårt, är det också relativt självständigt. (Gruvarbete har under senare tid förändrats.) Arbetarna kan röra sig friare än om de står vid en maskin i en fabrik, och de arbetar i betydande utsträckning i lag. Om en konflikt är aktuell, kan de relativt lätt kommunicera med varandra och uppträda gemensamt. Vid en av punktstrejkerna vid Nefa

däremot kunde ledningen isolera en arbetargrupp genom att stänga vägen till de andra avdelningarna.

Arbetets karaktär och de berörda företagens historia och lokalisering har gjort att en i viss utsträckning särskild grupp av arbetare sökt sig dit. Hamnarbetarna är ofta f d sjömän och andra arbetare som inte velat anpassa sig till fabriksarbetet. När gruvorna i Norrbotten öppnades sökte sig bl a rallare efter färdiga järnvägsbyggen och radikala arbetare som svartlistats av arbetsgivare söderöver dit. LKAB:s nyrekryteringar under 50-talet och till den nya gruvan i Svappavaara kom mestadels från tidigare småbrukare och skogsarbetare.

Under 60-talet har LKAB i en hårdhänt s k rationalisering och med en våldsamt ökad styrning och kontroll sökt få arbetarna helt inrutade i arbetsgivarens mönster. Längre visade gruvarbetarna tålmod, ibland av lojalitet med det statliga företaget, oftare av hänsyn till arbetslöshetsituationen i Norrbotten. Men när inga förhandlingar, inga protester, inga varningar hjälpte, och när envöjen bara ville ställa i utsikt att arbetsförhållandena inte ytterligare skulle försämrats under 70-talet, kom explosionen.

Både bland Göteborgs hamnarbetare och Norrbottens gruvarbetare finns en gammal militant tradition. 1920 genomförde de senare en tre månaders strejk, som gav avsevärda lönehöjningar. Två år efteråt, i lågkonjunktur och arbetslöshet, krävde LKAB 40 procents lönesänkning, men en maskningsaktion av arbetarna lyckades begränsa sänkningen till 25 %. De mellansvenska gruvarbetarna måste acceptera 40 procents sänkning. 1928 ville arbetsgivarna sänka lönerna igen vid smågruvorna i Grängesberg. Om arbetarna inte accepterade hotades med lockout vid alla mellansvenska gruvor. Detta var sista året Gruv hade en radikal förbundsledning, och den svarade med strejk över hela avtalsområdet. Från januari till augusti 1928 var gruvarbetarna i Norrbotten i sympatiststrejk. För egen del vann de ingenting, men någon lönesänkning i Grängesberg blev det inte. Hamnarbetarna i Göteborg har, som vi berättat om i broschyren om deras strejk i november, gått ut i några av efterkrigstidens hårdaste s k vilda strejker, 1951, 1954 och 1963.

Hittills har vi mest talat om hamn- och gruvarbetare i allmänhet, men vad är det som särskilt utmärker förhållandena i Göteborg och vid LKAB? Viktigast är kanske, att de är i de i särklass största arbetsplatserna i sin bransch. Inom både gruv- och stuverifacken är de allra flesta arbetsplatserna små eller mycket små, med en hög medelålder bland arbetarna och framför allt i gruvorna patriarkaliska förhållanden mellan arbetsgivare och arbetare. LKAB och Göteborgs hamn är de mest rationaliserade i sina branscher och med rationaliseringen har det patriarkiska beslöjandet av arbetsgivarnas makt försvunnit.

Naturligtvis finns det även andra arbetargrupper, vars arbetsförhållanden, tradition och fackliga kamp gett dem en större självständighet än andra grupper har f n. Dit hör skogsarbetarna, som i slutet av januari trots sin relativa isolering i t ex spridda avverkningar och skogsarbetarbyar, gick ut i en omfattande strejkrörelse, byggnadsarbetarna och varvsarbetarna i Göteborg. För de båda senare grupperna är konflikthanledningarna inte lika akuta. Men det är betydande, att det var de som först organiserade moraliska och ekonomiska stödaktioner åt de strejkande, både i Göteborgs hamn och vid malmfälten.

b. Utanför "samhällets" och SAP:s kontroll. De relativt särpräglade arbetsförhållandena har bidragit till en stark samhörighet och solidaritet bland gruv- och (ordinarie) hamnarbetare. Den särskilda rekryteringen gör att ett individuellt arbetsbyte blir ett mindre näraliggande alternativ än en kollektiv aktion för att förändra de rådande förhållandena.

Den kollektiva gemenskapen gör att man lättare kan stå emot det omgivande samhällets ideologiska och politiska tryck. Extra markerad är denna gemenskap bland gruvarbetarna vid Norrbottens malmfält. Arbetarna präglar de lokala samhällena där, samhällena i den

utplundrade koloni i Sverige som Norrbotten är. Gruvarbetarnas egen icke-integrerade gemenskap förstärks av de koloniserades samhörighet i Norrbotten. Jämfört med de övriga storstäderna innehåller också Göteborg en särskild proletär miljö, helt skild från redarnas borgerliga Göteborg.

Solidaritetsens främsta betydelse i det här sammanhanget är, att den gjorde det möjligt för dessa arbetare att hålla ut i en lång och hård strejk, till på köpet illegal. Det enorma ekonomiska stöd de strejkande fått har visat att deras kamp har återupplivat solidariteten och klassmedvetenheten inom hela arbetarklassen. Rättare sagt: deras kamp har på nytt gjort solidariteten mellan alla arbetare meningsfull. För vad skulle de tidigare varit solidariska med, Arne Geijers lönepolitik och Olof Palmes vackra ord

Strejkrörelsen har kännetecknats av en direkt demokrati, en proletär demokrati. Riktlinjerna har dragits upp på och avgörandena har legat hos de strejkande själva på stormöten. Om någon hädanefter frågar om skillnaden mellan borgerlig och proletär demokrati, kan man enklast hänvisa till skillnaden mellan Gruvarbetareförbundet, med dess olika paragrafer för att säkra en minoritet och en apparat makten, och strejkrörelsen, där makten utan några formella finter ligger hos arbetarna själva. Samtidigt behövs det ledning, direkt ansvarig inför och när som helst möjlig att avsätta av arbetarna. En ledning som kan samordna och precisera massornas krav, som kan ordna det praktiska organiserandet av strejken, som kan förhandla med arbetsgivaren. Eftersom även den radikalaste fackförening är bunden av kollektivavtalslagens straff- och skadeståndsbestämmelser, måste det därför finnas ett alternativt ledarskap till avdelnings- eller klubbstyrelsens. Inte minst ur denna synvinkel är graden av strikt socialdemokratisk kontroll över arbetarna viktig.

Strejkerna har varit en aktionsenhet av arbetare med olika ideologisk och organisationspolitisk uppfattning. Det gäller också strejkkommittéerna. Men när påtryckningarna, om ”lag och ordning”, lita på arbetsgivarnas och ombudsmännens löften och återgå till arbetet, sätter in, är det nödvändigt att det finns en ledning som inte står under – och i varje fall inte accepterar – den socialdemokratiska partipiskan.

Göteborgs hamn och LKAB:s gruvor har också det gemensamt, att den socialdemokratiska organisationen är mycket svag. I det första fallet är den praktiskt taget frånvarande. I det senare fallet finns den visserligen, men den omsluter bara en minoritet av arbetarna. Räknat i antal medlemmar är SAP och VPK nästan jämnstarka i Gällivare-Malmberget, 470 resp 340. I Kiruna är VPK mycket svagare både numerärt och organisatoriskt, 1 000 resp 400. Utanför båda partierna finns en stor och betydelsefull grupp av fackligt aktiva och politiskt medvetna partilösa socialister.

Den svaga socialdemokratiska kontrollen gjorde det möjligt, både att välja en självständig strejkleddning och att behålla aktionsenheten bland arbetarna trots socialdemokratiska splittringsförsök utifrån.

Det är slutligen en tredje aspekt av den ideologiska kontrollen, som är viktig. Även en kollektiv gemenskap som inte är integrerad i samhället kan präglas av passivitet och hopplöshet. I synnerhet gäller detta ett land som Sverige, utan en stark revolutionär tradition och med en lång tid av Saltsjöbadsmörker över arbetsmarknaden. Det behövs en detonator. Hamn- och gruvearbetarna spelade den rollen i förhållande till arbetarklassen i övrigt. Men inom de förras krets var det de unga arbetarna som gick i spetsen, de som inte märkts av tidigare nederlag och förödmjukelser.

Som vi berättat om i ett annat sammanhang var det unga arbetare i Lundbyhamnen som på morgonen den 11 november gjorde hamnstrejken i Göteborg till något mer än några timmars punktstrejk. LKAB-strejken börjades av de övervägande unga arbetarna i Svappavaara.

De utländska arbetarna står också utanför kontrollsystemet, samtidigt som de ges de värsta jobben och de värsta barackerna att bo i. Det är därför inte underligt, att de på flera håll kommit att detonera sittstrejker. Intressantare är att kommentarerna, t ex från Volvo, från Metalls ordförande och från Olof Palme, bara talar om den bristande kontrollen och inte om de utländska arbetarnas vidriga förhållanden. Bristande information om förhållandena på den svenska arbetsmarknaden har kommentatorerna talar om. Lönen, arbetet och bostaden känner ju de utländska arbetarna noga till. När Palme talar om bristande information, menar han information om kontrollen av arbetarna och om nödvändigheten att finna sig i den.

c. Svag facklig kontroll. Gemensamt för Göteborgs hamn och Norrbottens malmfält har varit en svag ställning för den fackliga apparaten. Gruvs ledning har i medlemmarnas ögon förverkat allt förtroende, och hur välförtjänt det är framgår av kapitlet ovan om facket. Transport har länge också varit ett av de mest vanskötta LO-förbunden, och minnet av dess uteslutning av de strejkande hamnarbetarna 1954 lever kvar. För ett par år sedan tillträdde en ny ledning, och Transport är nu ett mera normalt förbund.

Mot de lokala fackföreningarna har arbetarna riktat mindre kritik, men arbetarna har sett hur lite facket har kunnat sätta emot arbetsgivarna. I hamnen har arbetarna utvecklat en tradition att med små direkta aktioner söka få bukt med uppenbar nonchalans med arbetarnas liv och säkerhet, med buffliga förmän och tidsstudier.

Gruvs avdelningar 135 och 12 samt Transports avdelning 2 hade fått sin ställning bland arbetarna ytterligare undergrävd 1969. I gruvavdelningarna först genom myglet i styrelsevalen i mars. Båda strejkerna föregicks av dåliga uppgörelser, som avdelningen gått med på. Den i Svappavaara hade väl som främsta effekt, att arbetarna förstod att det var hopplöst att nå något resultat den vanliga förhandlingsvägen. I Kiruna blev kritiken mera direkt mot avdelningens inkompetens och svaga handlande. Den hade försäkrat, att omräkningsfaktorn inte skulle ge några lönesänkningar, men lönekuvertet visade motsatsen. Trots upprepade påstötningar blev det inte av för den stadgeenlige förhandlaren ombudsman Renkvist att kräva nya förhandlingar.

Hamnstrejken var inte direkt en lönestrejk, men bakom den låg en preliminär uppgörelse om ett nytt lönesystem. Arbetarna förkastade uppgörelsen, styrelsen avgick och en ny, som då uppfattades ha en rätt interimistisk karaktär, valdes.

Den förklaring vi här har gett till varför det var Göteborgs hamnarbetare och gruvarbetarna vid LKAB:s malmfält som först gick ut för att återta de svenska arbetarnas fräntagna handlingsfrihet, kan inte sägas vara godtycklig efterhandskonstruktion. Den styrks av den internationella statistiken, som visar att i land efter land har det varit gruvarbetare, hamnarbetare och sjömän, som oftast har gått ut i strejk för sina krav. En översikt och en analys av denna statistik ger två amerikanska sociologer, Kerr och Siegel, *The Interindustry Propensity to Strike*, i boken *Industrial Conflict* (redigerad av Kornhauser, Dubin & Ross, New York 1954). Trots rakt motsatta värderingar än våra kommer Kerr och Siegel fram till i huvudsak samma förklaring: ”strejker inträffar där de kan inträffa, dvs där arbetarklassens gemenskap är tätt sammanfogad och där arbetarna är kraftfulla och inte underkuvade” (s. 196). ”Kraftfullheten” förklarar de huvudsakligen – trots ett visst psykologiserande om ”virilitet”, (manlighet) – med arbetets hårda men relativt självständiga karaktär.

Nu har kontrollsystemet försvagats, och nästa större strejk behöver säkert inte samma speciella förutsättningar som de två första hade. När man på arbetsplatserna har samlat in pengar åt de strejkande, så har man ofta kommit in på och börjat diskutera sina egna förhållanden. När man har sett hur de arbetare, som har gått ut i strejkaktioner, har kunnat tillkämpa sig förbättringar utöver avtalen, när man har sett hur strejker vid ett företag skrämt upp arbetsgivarna

vid ett annat att plötsligt gå utöver de avtal som LO och förbunden accepterat, då står det klart att det bara är genom egna aktioner som arbetarna kan hävda sina intressen.

Det internationella mönstret

a. Efter hopplöshetens eller liknöjdhetens årtionden.

Med reservation för alla nyanser och undantag kan man säga, att den västeuropeiska arbetarklassens uppfattning om samhället och sin egen situation i det vid slutet av 50- och början av 60-talet präglades av antingen hopplöshet eller liknöjdhet. I Frankrike, Italien och Belgien hade de radikala arbetarna efter en rad hårda strider i slutet av 40-talet och början av 50-talet drivits på defensiven. I företagen hade arbetsgivarna kunnat flytta fram sina positioner, kraftigt inskränka och ibland helt krossa fackföreningarnas möjligheter, i många fall frånta arbetarna tidigare tillkämpade ekonomiska och sociala förmåner. Konservativa borgerliga regimer satt säkert i regeringsställning, ibland med stöd av svaga och extremt högerorienterade socialdemokratiska partier. En högerregim styrde England. I Spanien hade arbetarklassen ännu inte börjat resa sig efter nederlaget i inbördeskriget 1936-39. I en del andra länder var det inte så mycket bitter hopplöshet som kännetecknade arbetarklassens allmänna ideologi, utan mera liknöjdhet och begränsade anspråk. Så var fallet i Västtyskland, där arbetarna ännu var i hög grad bländade av det västtyska ”undret”, den snabba återuppbyggnaden efter kriget, trots de växande ekonomiska och sociala klyftor den förde med sig. Motsvarande roll för de svenska arbetarna spelade den socialdemokratiska reformpolitiken från 30-talet. Bortsett från en kortvarig radikaliserings vid krigsslutet var det tillfredsställelsen med och lojaliteten mot den regim som uppfattades ha avskaffat massarbetslösheten och det socialpolitiskt reformerade kapitalistiska samhället den skapat, som präglade den svenska arbetarklassens samhällssyn.

Den här ideologiska bilden är naturligtvis en grov generalisering, men vi är övertygande om att den täcker en realitet. Det är viktigt även att bara skissera den för att få fram den radikala förändring, som inträtt under 60-talet. Vilken brytning med det tidigare ideologiska läget som de senaste årens händelser inneburit belyses också av hur brytningen har skett. Tre exempel: de franska Renaultverken i maj 1968; italienska Fiat i Turin maj-juni 1969, Norrbottens malmfält december 1969. Dessa arbetsplatser har åtminstone två saker gemensamt: där finns en gammal och stark kommunistisk tradition; där startade vid nämnda tidpunkt en för respektive land mycket radikal och betydelsefull strejkrörelse. Den radikala brytningen mellan gamla och nya förhållanden framgår av, att det i inget fall fanns något samband mellan den gamla kommunistiska traditionen och strejkens utbrott.

Vågen av strejker och företagsockupationer i Frankrike sattes i rörelse av några hundra unga, politiskt som regel oorganiserade arbetare vid Renaultverken i Cléon den 15 maj 1968. Efter det stora nederlaget 1953 hade de italienska Fiatarbetarna tvingats till passivitet trots en våldsamt ökad utsvettning och politiska förföljelser. De stod vid sidan av de stora metallstrejkerna 1962-63. De arbetare, som våren 1969 gick i spetsen för en hel serie av militanta aktioner var unga nyrekryterade arbetare från Syditalien. Strejken vid LKAB började i Svappavaara, där inte bara den politiska organisationen utan också, enligt arbetarnas egen utsago, de politiska diskussionerna var minst utvecklade.

Det som har inträffat i alla tre fallen är en helt ny, radikal rörelse bland arbetarna, som går utöver och förbi både de försiktigt reformistiska gamla kommunistiska organisationerna och den fackliga apparaten. Mest markant har detta förbipasserande varit i Sverige.

Orsakerna till dessa förändringar bör vi söka i de ekonomiska och politiska förhållandena.

b. Inkomstpolitik och strukturkriser.

Om vi ett tag ser bort från de speciella förhållandena vid de enskilda företagen, finner vi två huvudorsaker till den svenska strejkrörelsen, inklusive raden av punktstrejker i januari. För det första LO:s och regeringens lönepolitik, återhållandet av arbetarnas lönekrav i de expansiva exportindustrierna, dit LKAB hör lika väl som Volvo, Saab, LM Ericsson, Facit och andra strejkdramade företag.

För det andra obalansen i den ekonomiska strukturen. Som vi ska se lite längre fram, så har strukturkrisen sin betydelse för lönepolitiken, men till börja med ska vi peka på de mest tydliga uttrycken för dess betydelse i sammanhanget. Den totala strejkrörelsen i januari har sin tyngdpunkt i två områden, som är motsatta yttringar av den strukturella obalansen. I Norrbotten förstärks de strejkande arbetarnas beslutsamhet och sammanhållning av samhörigheten mellan människorna i en först utplundrad och sedan utlämnad arbetslöshetskoli. En ytterligare orsak till lönedepressionen vid LKAB är att dess företagsledning liksom andra arbetsgivare i Norrbotten utnyttjat arbetslöshetsituationen till att drastiskt försämra de norrbottniska arbetarnas löneläge i förhållande till landet i övrigt.

Strejkrörelsens andra tyngdpunkt ligger i sydvästsverige, där den strukturella obalansen yttrar sig i en högrationaliserad försämring av arbetsförhållandena och i en överkoncentrerad expansion, vars rekryteringsbehov måste fyllas av utländska arbetare, för vilka det saknas riktiga bostäder och annan nödvändig social service.

Samma mönster finner vi också i andra länder. Strukturkriserna exempelvis. Den västtyska industrin drabbades 1966-67 av sin första strukturella kris efter kriget, och den drabbade främst kolgruvorna i Ruhr, där de första militanta strejkerna och demonstrationerna ägde rum. Krisen för kolgruvorna var en viktig faktor bakom de med LKAB-strejken samtidiga gruvstrejkerna i Asturien i Spanien och i Limburg i det flamländska Belgien. Den belgiska storstrejken 1960-61 hade sin tyngdpunkt i de gamla industriområdena i Vallonien, som nu blivit stagnerande arbetslöshetsområden.

I Italien har den militanta arbetarrörelsen 1968-69 liksom i Sverige häftigast manifesterat sig i den allt mer obalanserade italienska ekonomins ytterpoler. Dels vid de jättestora fabriker i de våldsamt expanderande städerna Turin och Milano, där tusentals arbetare efter hetsen på jobbet inte har någon annan bostad än en säng i ett överfyllt rum, där tre arbetare kan få sova i skift i samma säng, i ett slumområde med dåliga och dyra transporter till arbetsplatsen. Dels på den fattiga, arbetslösa eller undersysselsatta landsbygden i Syditalien och på Sicilien.

En kapitalistisk ekonomisk utveckling är som regel oplanerad, ojämn och obalanserad. Men efter 50-talets återuppbyggnads- och återupprustningskonjunktur har de västeuropeiska ekonomierna ställts inför svåra omställningsproblem och strukturella kriser. Hela industrigrenar, som kolgruvor, textil- och konfektion, sågverk, har hotats. Trots svälten i världen står de europeiska jordbrukarna med växande osäljbara överskott. Produktion och tjänster koncentreras till ett litet antal storstadsområden, medan andra regioner utarmas och förslummas. En våg av sammanslagningar, uppköp och nedläggningar av företag drar fram.

Denna strukturkris, som äger rum i en fortsatt högkonjunktur utan en genomgående massarbetslöshet som håller arbetarna nere, är den ena ekonomiska huvudorsaken till den skärpta klasskampen i Västeuropa.

Låt oss återvända till den andra huvudorsaken. Det som Sträng och Geijer kallar ”solidarisk lönepolitik” har i regel ett annat namn i andra länder men verkligheten bakom orden är grunden densamma. I de flesta andra länder är beteckningen inkomstpolitik, någon gång social programmering. Liksom i Sverige talar man dock vanligen också i sammanhanget om solidaritet och jämlikhet.

Oavsett de uttryck som används är innebörden denna. Med olika institutionaliserade medel – förutom arbetsgivarnas eget naturliga motstånd – ska löneutvecklingen hållas tillbaka, främst i exportindustrin. Vanligen anger de lönedepressande institutionerna ett procenttal, som lönekraven inte får överstiga, för då hotas kapitalägarnas vinster och ekonomins prisstabilitet. Talet om ekonomisk utjämning och solidaritet kan i och för sig många gånger vara uppriktigt menat – om med utjämning enbart avses utjämning mellan olika löntagargrupper. Vål så viktigt är dock att det uttrycker solida ekonomiska intressen. Det är de stora exportindustriernas vinst- och kostnadsläge, som inkomstpolitikerna framför allt vill värna om, och i dessa expanderande branscher i expanderande regioner ligger lönerna vanligen över riksgenomsnittet. Därför kan man samtidigt tala om att exportindustriernas 'något högre avlönade arbetare ska visa solidaritet med hemmamarknadsindustrins lågavlönade genom att hålla igen sina krav, och, å andra sidan, tillvarata de största och mäktigaste kapitalägarnas intressen.

I andra länder har man vanligen statliga institutioner för inkomstpolitiken: ekonomiska kommissioner som bestämmer "löneutrymmet", tvångslagar om att lönerna inte får stiga mer än så och så mycket, särskilda riksdagsbeslut som upphöjer ett medlingsförslag till lag. I Sverige har en annan institution använts.

I Sverige har inkomstpolitiken – i namn av solidarisk lönepolitik – utövats av LO-ledningen med dess intima samarbete med regeringen och i kraft av dess stadgeenliga makt över dess medlemmar och dess storlek bland löntagarorganisationerna. LO-ledningen har skaffat sig makt att samordna alla sina förbunds lönepolitik och se till att de överensstämmer med de riktlinjer som den och regeringen kommit överens om. På senare tid har LO-ledningen också försökt skaffa sig möjlighet att bestämma ramen också för tjänstemanna organisationernas lönepolitik.

De maktmedel, med vilka den svenska inkomstpolitiken har upprätthållits har varit, dels den centralisering av makten inom LO som torde sakna motstycke i något annat lands fackföreningsrörelse, dels i sista hand kollektivavtalslagen och statsapparaten tvångsmedel.

I borgerlig ideologi brukar det svenska systemet kallas "arbetsmarknadens frihet". Vilken frihet och vems frihet är det fråga om? Är det arbetarnas frihet att rösta och bestämma om sina egna avtal? Är det arbetarnas frihet att gå i strid för sina intressen? Är det ens arbetarnas frihet att välja sina egna förhandlare och förhandlingsledare? Borgarna säger, att det är marknadens frihet från statliga ingripanden. Det svaret duger inte heller. Är inte kollektivavtals- och varsellagarna statliga ingripanden? Och vad är samspelet mellan regeringen och LO-ledningen?

Ser man LO:s lönepolitik i dess internationella sammanhang som en variant av inkomstpolitik, framstår det klart vilken "frihet" det här gäller. Det är arbetsgivarnas och regeringens frihet att använda sig av de fackliga organisationernas toppledning för att hjälpa till och hålla tillbaka löntagarnas krav. SAF-direktören Giesecke har i en bok från 1968, Stann-Anders och likheten, understrukt vilken nytta arbetsgivarna har av detta system. En för löntagarna dålig uppgörelse blir lättare accepterad om den sanktioneras av en facklig ledning än om den drivs igenom med en särskild tvångslag. För löntagarna däremot blir ju resultatet detsamma, skulle de opponera sig finns ju alltid kollektivavtalslagen och andra statliga maktmedel kvar.

Vi har redan nämnt, att den "solidariska" lönepolitiken var en av huvudorsakerna till den svenska strejkrörelsen. Dess motsvarighet i Frankrike var den kanske viktigaste ekonomiska bakgrunden till revolten där i maj 1968. Sedan 1963 hade den franska regeringen gått in för en hård lönedepressningspolitik, som programmatiskt formulerades i den nya femårsplanen från 1966. Hösten 1967 hade regeringen spätt på med en försämring av socialförsäkringarna genom ett dekret om höjda avgifter för arbetarna. Bakom de danska strejkerna ligger

regeringens inkomstpolitik och momshöjningar, som låtit löntagarna bära kostnaderna för den danska ekonomins strukturproblem och svårigheter med betalningsbalansen.

Vilka är då *orsakerna till inkomstpolitiken*? Den etableras ungefär samtidigt i så gott som alla västeuropeiska länder – i början och mitten av 60-talet. Holland är ett undantag. Där har man haft en hård inkomstpolitik ända sedan kriget och 1963 lyckades arbetarna delvis bryta upp den. I Sverige går den s k solidariska lönepolitiken tillbaka till början av 50-talet och hade då hämtat många av sina principer från lönestoppets tid på 40-talet. Men det är först i och med 1966 och 1969 års avtalsuppgörelser som den har renodlats.

Åtminstone fem faktorer kan anges, tre som präglat hela efterkrigstiden och två som blivit akuta på 60-talet.

1. Av politiska skäl har det efter kriget blivit omöjligt för den härskande klassen i de utvecklade kapitalistiska länderna att låta massarbetslöshet pressa ner lönerna eller att dekretera generella inte bara reallöne- utan också nominallönesänkningar. En viss grad av s k *full sysselsättning* måste upprätthållas, och bara vid enskilda ackordsuppgörelser kan en utgående penninglön sänkas. Nya medel måste därför till för att hålla löneutvecklingen tillbaka. I länder med en stor industriell reservarmé, i jordbruket som Italien, eller av flyktingar från ett annat land som i Västtyskland kunde lönerna begränsas med klassiska medel fram till omkring 1960. I Sverige var tillgången på arbetskraft relativt knapp, och regeringen hade en ambitiösare sysselsättningsmålsättning.
2. Det *kapital* i maskiner och anläggningar, som är nödvändigt för produktionen har kraftigt ökat i modern tid. Samtidigt har de allt snabbare tekniska förändringarna under efterkrigstiden gjort att detta allt större kapital *måste förräntas på allt kortare tid*. Därför blir det extra viktigt både med en tvångsmässig planering av lönerna – för att möjliggöra exakta kalkyler och för att undvika störningar i produktionen genom arbetskonflikter – och att hålla tillbaka lönekraven.
3. En tredje faktor i de utvecklade kapitalistiska ländernas ekonomiska historia under efterkrigstiden är att *handeln* med helfabrikat mellan dem har ökat snabbare än produktionen. Därigenom blir varje land mera beroende av sin export till och sin import från andra länder. Detta betyder att varje land måste passa på sitt konkurrensläge och sin betalningsbalans i förhållande till andra länder. I sin tur innebär det bl a att passa på och reglera löneutvecklingen i det egna landet. Löntagarna får betala kapitalägarnas säkerhetsmarginaler i den internationella konkurrensen.
4. Under 60-talet har den ständigt latent instabilitet, som följer av motsättningen mellan ökat internationellt beroende och nationell ekonomisk politik, kraftigt skärpts genom en kris i det internationella *betalningssystemet*. Betalningssystemet räcker, enkelt uttryckt, inte till för den expanderande internationella handeln. Det råder knapphet på s k monetärt guld hos centralbankerna. Den ledande valutan för internationella betalningar, dollarn, har fått sin ställning undergrävd genom det stora underskottet i USA:s betalningsbalans. Det underskottet har sina viktigaste rötter i USA:s väldiga ekonomiska och militära engagemang i andra länder. Genom krisen i det internationella betalningssystemet ökar riskerna för balansen i ett lands betalningar med utlandet. Många motstridiga intressen mellan olika länders kapitalgrupper ligger i vägen för en radikal förändring av det internationella betalningssystemet, och inkomstpolitiken blir en för de styrande lättare medicin att tillgripa.
5. *Krisen i näringslivets uppbyggnad*, stagnationen och tillbakagången för vissa branscher m m har ökat på de ovannämnda internationella osäkerhetsproblemen. Stora delar av den franska industrin har i förhållande till konkurrenter inom EEC en ineffektiv och föråldrad struktur. Detta var en del av bakgrunden till den franska regeringens ekonomiska politik 1963-68. I

Sverige har vi bl a den akuta krisen för textil- och konfektionsindustrin, vars produktion alltmer ersätts av import, antingen från svenska företag utomlands eller utländska. I båda fallen blir resultatet en tendens till försämring av bytesbalansen med utlandet och en anledning för finansministern att förordna återhållsamhet med lönekraven.

LO-ledningens och regeringens lönepolitik har alltså inte sin viktigaste grund i någon socialdemokratisk jämlikhetsideologi – oavsett om dess förespråkare tror på vad de säger eller inte – utan i ekonomiska problem som är gemensamma för alla de utvecklade kapitalistiska samhällena. *Formerna och motiveringarna för den kan skifta, men den centrala innebörden i Sveriges och andra länders inkomstpolitik är att löntagarna med sin återhållsamhet ska betala kostnaderna för motsättningarna och instabiliteten i den internationella kapitalistiska ekonomin.*

Nyckeln till LO:s två senaste avtalsuppgörelser finner man i finansministerns och regeringens finansplan åren 1966-70, där riktlinjerna för den ekonomiska politiken dras upp. Som en röd tråd i finansplanen 1966 går oron för den försämring av Sveriges bytesbalans, som inträffade 1965. Den förklaras bl a med de inkomstpolitiska och andra restriktiva åtgärder, som andra länder vidtagit, av olika orsaker alltför stor svensk efterfrågan på importvaror och av en försämring av turistbalansen med utlandet. Mot bakgrunden härav gör regeringen ett ”antagande” om löneutvecklingen efter 1966 års nya avtal. ”Det antagande som gjorts om löneutvecklingen innebär att den skulle ske i ett jämfört med 1964 och 1965 inte oväsentligt lugnare tempo ...” (Statsverkspropositionen 1966, Finansplanen s. 27).

Inför 1969 års avtalsrörelse uttalar regeringen: ”I det ekonomiska läge som förutsattes för 1969 blir avtalsrörelsen av strategisk betydelse för samhällsekonomin och vår ekonomiska framtid. ... Lönestegringar som snabbt elimineras av åtföljande prisstegringar ger inget utbyte för den enskilde men äventyrar i stället balansen och den expansion i utrikeshandeln som vårt välstånd i så avgörande grad är beroende av. Denna enkla sanning framstår med särskild pregnans i dagens läge, då vår omvärld mer och mer låter sin ekonomiska politik dikteras av omsorgen om stabila priser och betryggande valutareserver.” (Finansplanen 1969 s. 30)

Resultatet konstateras belåtet i årets finansplan: *”Trots något ökad löneglidning har lönenivån för samtliga löntagare till följd av avtalsrörelsen blivit obetydligt högre 1969 än 1968, eller 63/4% mot 61/1%.” ... den höjda prisstegringstakten har medfört att de reellt disponibla inkomsternas tillväxt blivit en halv procent lägre 1968-69 än 1967-68.*” (sid. 5. Emfas tillagd.)

Dessa uttalanden är inte uttryck för finansminister Strängs privata uppfattning utan är regeringens officiella mening. Erlanders tidigare sekreterare Olle Svenning har i Aftonbladet nyligen avslöjat, att det är Palme, som hårdare än Sträng har drivit linjen om löntagarnas återhållsamhet. Finansplanerna hänvisar till förhållandena i andra rika länder, och oavsett om det är öppet borgerliga, ”höger”- eller ”vänster”-socialdemokratiska argument som används, är det samma objektiva situation som har drivit fram den nya inkomstpolitiken. Svårigheterna för det rådande ekonomiska systemet och de styrandes omsorg om att bevara det. I land efter land, med varierande medvetenhet och styrka, har arbetarna rest sig mot detta.

c. Vietnamkriget och krisen i det politiska etablissemanget.

Av enorm betydelse för den radikala förändringen i 60-talets politiska situation har förskjutningar i det internationella politiska systemet varit. Det kalla krigets polarisering mellan USA och Sovjet där det efter kriget försvagade Västeuropa var en satellit till USA, har försvunnit. Därmed har antikommunismens splittring av arbetarklassen börjat vittra sönder. Den nya internationella huvudmotsättningen, som kommit till uttryck i Vietnamkriget, – USA, världens rikaste och ledande kapitalistiska stat, mot de fattiga folken i Afrika, Asien och

Latinamerika – har tydligare än tidigare blottat det omänskliga i det ekonomisk-politiska system som är gemensamt både för Västeuropa och USA. Sin största omedelbara effekt har Vietnamkriget fått på den studerande ungdomen, där det tillsammans med krisen i utbildningssystemet resulterat i en revolutionär studentrörelse. Denna har spelat en mycket viktig roll för de senaste årens militanta arbetarrörelse i Frankrike och Italien. I Italien är det vanligt att baskommittéer av arbetare och studenter gemensamt organiserar aktioner i företagen.

För den svenska strejkrörelsen har dessa politiska impulser utifrån varit av mycket begränsad och indirekt betydelse. Men det är kanske ändå inte en ren slump, att den Sara Lidman som kontaktades för att skriva Gruva var en av Vietnamrörelsens förgrundsgestalter. Eller att en av de främsta företrädarna för den radikalaste linjen i strejkkommittén, Harry Isaksson, var ordförande i Malmbergets FNL-grupp. Flera av de unga radikala arbetarna i Skandiahamnen i Göteborg har också kontakter med den revolutionära studentrörelsen och har varit aktiva i Vietnamarbetet.

Ett centralt inslag i gruvarbetarnas kamp har gällt demokrati. Dels har det varit en fråga om att själva kampen ska föras i demokratiska former. Alla avgörande beslut ska fattas av arbetarna själva på strejkmöten, och det är arbetarnas egna förtroendemän och inga utifrån tillsatta och dirigerade funktionärer som ska leda striden och förhandlingarna. Gång på gång har de strejkande varit tvungna att ta en konflikt med den fackliga byråkratin om de principerna. I slutskedet hotades strejkkledningen själv att splittras, när en grupp frångick dem.

Dels har det, för det andra, varit en strid för demokrati. Kraven har gällt inte bara löner utan minst lika mycket en radikalt förändrad ställning för arbetarna i företaget och i samhället. En av de viktigaste konkreta punkterna har varit kravet på slopandet av de 31 ledarskapsteserna. Mera allmänt har kravet uttryckts som krav på arbetarnas människovärde.

Varje större massaktion är ett uttryck för en elementär demokrati, för folkmakt som ordet demokrati betyder, och kravet på arbetarnas människovärde är lika gammalt som arbetarrörelsen. Men den starka betoningen på de demokratiska kraven och på hävdandet av nya kamp- och organisationsformer som bryter mot de etablerade organisationsrutinerna är delvis något nytt. Detta nya är inte unikt för gruvarbetarna i Sverige utan är också en del av det internationella mönstret i de radikala arbetaraktionerna under senare år.

I det här mönstret förefaller två linjer kunna urskiljas. Den ena gäller kraven på *demokratisering av företag och samhälle*. Den ovannämnda strukturkrisen har aktualiserat en rad problem, som belyser de rådande beslutsformernas odemokratiska karaktär. Vem är det som beslutar om glesbygdernas avfolkning och utarmning, varför och med vilken rätt? Vem är det som beslutar om de moderna storstadsregionernas utformning, om bankpalatsen och kontoren i innerstan, om de isolerade sovstäderna i förorterna, om avvägningen mellan privat och kollektiv trafik osv, på vilka grunder och med vilken rätt? Både i avfolknings- och i storstadsområdena växer nya organisationer och organisationsformer fram för att ta itu med dessa frågor.

Den ökade rationaliseringstakten i företagen – liksom strukturrationaliseringen mellan företagen, dvs sammanslagningar och nedläggningar – aktualiserar arbetarkrav utöver lönekrav. Krav på kontroll över ledningen och fördelningen av arbetet – avskaffande av § 32 –, kontroll över produktionsrytmen och över investeringsströmmarna.

Den andra linjen i det internationella nya demokratiska mönstret gäller demokratin inom och förnyelsen av arbetarrörelsen. En omfattande radikaliserings av arbetarklassen har förekommit tidigare utan att kravet på nya organisationsformer har förts fram i främsta linjen. Så var fallet i mitten av 30-talet i kampen mot fascismen och vid radikaliserings efter andra världskriget.

Dessa förändringar i slutet av 60-talet uttrycker en kris i det etablerade politiska systemet, inte bara en ideologisk radikaliserings. De nuvarande politiska institutionerna ger inte folket möjlighet att hävda sin vilja om de aktuella samhällsfrågor som omedelbart berör det.

Inför förändringarna i samhällsstrukturen ställer folket krav på beslutsformer, som de nuvarande politiska institutionerna inte kan tillfredsställa. De nya, omedelbara och akuta problemen har också avslöjat den socialdemokratiska reformismens snäva begränsning. Hade samhället i verkligheten fungerat som socialdemokraterna påstått, så skulle klassamhället och strukturproblemen inte existerat idag. I Frankrike och Italien har därför socialdemokratin reducerats till en obetydlighet utan någon förankring i arbetarklassen. Något sådant har inte hänt i Sverige, men en del av bakgrunden till den svenska strejkrörelsen är kontrasten mellan den socialdemokratiska jämlikhetspolitikens löften och dess resultat.

Såväl i Sverige som i andra länder har också det traditionella kommunistpartiet drabbats av den nya politiska kritiken. Det har angripits för byråkratisk tröghet och passivitet, för politisk reformism och ideologisk hållningslöshet. Denna kritik är i regel inte grundad i rester av gammal antikommunism – även om det också förekommer. Den är en revolutionär kritik, som mer eller mindre medvetet går tillbaka till kommunismen på Lenins tid, då parollen var: All makt åt arbetarråden! – liksom till den förnyelse som kulturrevolutionen uttrycker.

Vietnam- och studentrörelsen har spelat en viktig roll för den politiska förändringen. De har brännmärkt hyckleriet och cynismen i det rådande politiska systemet, och de har infört nya politiska organisationsformer. Än viktigare har nog ändå varit förändringarna i arbetarklassens egen situation och det faktum, att arbetarna nu har en lång rad dyrköpta erfarenheter. Erfarenheter av facklig byråkrati och socialdemokratisk reformism, av stalinism och av kommunistpartiernas senaste utveckling. En revolutionär rörelse, som inte drar lärdom av alla dessa erfarenheter är dömd att misslyckas.

Sammanfattningsvis kan vi säga: Sverige är ingen helt isolerad avkrok med sina alldeles speciella förhållanden och problem. Det finns ett gemensamt ekonomiskt, politiskt och ideologiskt mönster i de senaste årens händelser i Västeuropa. Strejkrörelsen i Sverige är en del av ett internationellt sammanhang. Under strejken framkom det redan i det omfattande stöd, som gruvarbetarna fick i Danmark, Norge och Finland. Också från gruvarbetare i England och Belgien kom det sympatiuttalanden. Naturligtvis finns det också väsentliga skillnader mellan olika länder. En jämförelse mellan Frankrike i maj 1968 då 8-10 miljoner arbetare strejkade och ockuperade företagen och Sverige i januari 1970 kan vara en påminnelse för de sk revolutionsromantiker, som eventuellt finns levande utanför den etablerade pressens karikatyrer. Men internationell solidaritet är ett gammalt honnörsord inom arbetarrörelsen, och vi har här velat peka på några av dess grundvalar.

Några erfarenheter

Den ojämförligt viktigaste erfarenheten av strejken är att arbetarna har upptäckt sig själva, sin förmåga, sin makt och sin klassmässiga samhörighet. Många, många arbetare, som tidigare aldrig yttrat sig offentligt eller haft förtroendeuppdrag har stigit fram under strejken. De har talat på möten, om sina erfarenheter, om Bolaget och samhället, om vad som bör göras. De har organiserat en total strejk av över 4 500 arbetare på tre arbetsplatser med 13 mil emellan. De har sett funktionärer, karriärpolitiker, direktörer och envöjor darra inför deras makt. De har upplevt samhörigheten mellan sina intressen som arbetare gentemot det borgerliga samhället utanför. På tusentals andra arbetsplatser har arbetarna känt samhörigheten med de strejkande och samlat in pengar trots den fackliga byråkratins fientlighet.

Den här upptäckten av vad som förut bara funnits under ytan kan uttryckas på många sätt och exemplifieras på ännu fler. Men gruvarbetarnas hustrur är väl naturligen de, som bäst har

kunnat iaktta den förändring som skett. En gruvarbetarhustru i Malmberget, Hillevi Mogren, har skrivit en dikt om den.

Vi kämpar tillsammans

Idag tillhör vi män
de män, som vi trodde var döda

Idag har de kamp i sin blick
den blick, som vi trodde var tom

Idag talar våra män
de män –
som var tysta igår

De talar kring ett ord, bara ett
Det handlar ej om makt eller ära

Det ordet är målet – för våra män
den symbolen som ordet betyder
De vill säga det ärligt och sant

Det kan föras med vinden runt hela vår jord

Det ordet är – människovärde

När arbetarna har upptäckt sig själva, kan de också rätt lokalisera andra samhällsskikt. Gruvarbetarnas svar på Geijers försök att göra tjänstemännen till syndabockar för förhållandena vid LKAB är en annan av strejkens viktigaste erfarenheter. ”Ska Geijer leta efter syndabockar, bör han först se sig själv i spegeln.” Gruvarbetarna har krävt samma förmåner som tjänstemännen på en rad områden, men de har blankt vägrat att se tjänstemännen som arbetarnas motståndare. Motståndaren är företagsledningen och kapitalägarna.

Klassen under organisationspyramiden

Edmund Dahlström, Olof Lagercrantz och Olof Palme har talat om att strejken har visat på kroppsarbetets villkor. Det har den säkert gjort, och det kan vara betydelsefullt i borgerligt (i social snarare än rent partipolitisk bemärkelse) intellektuella kretsar. Viktigare, för arbetarna själva och för samhällsutvecklingen, är att den har visat på arbetarklassen, och dess kraft i enhet och kamp, under den organisationspyramid som den nuvarande arbetarrörelsen utgör. Därmed har en ny faktor, som i ett par årtionden varit frånvarande som självständig kraft, stigit in i den svenska politiken och samhällslivet.

Skillnaden och motsättningen mellan arbetarna och den rådande organisationspyramiden spelade en central roll under hela strejken. De var av både principiell och konkret praktisk betydelse för de strejkande.

En av de första frågorna som de strejkande ställdes inför var om strejken skulle organiseras eller inte. Konkret gällde det om de strejkande skulle ta saken i egna händer och välja en strejkkommitté eller om de skulle överlåta åt facket och LKAB att sinsemellan lösa problemen åt arbetarna. I den officiella socialdemokratiska propagandan mot gruvarbetarna har det sagts, att det var utseendet av en strejkkommitté som onödigtvis förlängde strejken.

Det var en principiell fråga, men också en omedelbart praktisk. Hur var det konkreta läget, när arbetarna beslöt att organisera sin strejk?

Hur LKAB behandlade sina anställda och hur hjälplöst facket var, visste arbetarna sedan länge. Det var därför de hade gått i strejk. Hade LKAB och facket lärt sig någonting under de tre första strejkdagarna, före strejkmötet i Kiruna där en kommitté valdes, någonting som

visade att en ändring var på väg och kunde uppnås utan strid? Svaret måste bli nej. LKAB-ledningens första riktiga reaktion på strejken i Svappavaara var att hota med lock-out. Både 135:ans och förbundets ordförande hade offentligt förklarat, att strejken var politisk. Samma uppfattning hade också LKAB-ledningen i Stockholm och regeringen.

Uppgörelserna i januari över huvudet på medlemmarna, t ex vid Saab i Trollhättan, Volvo-Skövdeverken och i Grängesberg, visar hur arbetarna kan dribblas bort även efter eller vid akut risk för sittstrejk, om de inte själva tagit kontrollen över utvecklingen.

En annan fråga av samma karaktär var den segdragna konflikten med förbundet om *förhandlingsdelegationens ledning*. Den hade stor principiell betydelse. Duger en vanlig arbetare, enhälligt utsedd av 4 700 kamrater, att vara förhandlingsledare eller måste det vara en tjänsteman, en ombudsman? För förbundsledningen var det främst en prestigefråga. Vi har visat oss tillräckligt tillmötesgående, nu gör vi inte fler eftergifter, deklarerade Bernt Nilsson. För arbetarna var det både en demokratisk principfråga och en fråga om att nå bästa möjliga förhandlingsresultat.

Enligt rutinen vid sådana här lokala förhandlingar är förhandlingsledaren/ombudsmannen den ende, som i de avgörande skedena går in till arbetsgivaren. Därmed får han ett avgörande inflytande på förhandlingarna. Hur det kan gå till mellan arbetsgivarparten och ombudsmannen gav Rantatalo oss ett exempel på. Det var en gång under hans tid som ordförande i avdelningen. Han hade beslutat att följa med in och se vad som hände bakom de stängda dörrarna. Sedan LKAB-herrarna repat sig efter den första förvirringen började förhandlingarna. Jaha, sa disponent Göransson, det gäller ju att hitta en formulering på uppgörelsen som kan fungera som en sorts dimridå, så att arbetarna accepterar den. Rantatalo reste sig, är det så här det ska gå till vill inte jag vara med längre, och gick. Men ombudsman Fahlman satt kvar utan protester. Rantatalo tyckte historien var så snuskig, att han först nu långt efteråt velat berätta den.

Strejkledningen krävde först och främst att förhandlingarna så långt möjligt skulle vara öppna, dvs att hela delegationen skulle sitta med vid förhandlingsbordet. Skulle någon förhandlingsledare utses, så visste man mot bakgrunden av tidigare erfarenheter att det ansvaret inte kunde anförtros åt någon av Gruvs ombudsmän. De hade inte visat någon förhandlingsskicklighet, och de hade hela tiden motarbetat de strejkande. Dessutom fruktade man, att om förhandlingarna strandade så skulle en ombudsman som förhandlingsledare kunna skicka upp förhandlingarna på det centrala planet, där de strejkande var ställda.

Gruvarbetarna har gett ett strålande exempel på enhet och sammanhållning. Arbetarna i Svappavaara förkastade den 21 december en i och för sig hygglig uppgörelse bara för att den var avsedd att söndra dem från arbetarna i Kiruna och Malmberget. Så länge LKAB inte hade gjort några utfästelser om tillgodoseenden av arbetarnas krav, höjdes utanför avdelningsstyrelserna bara någon enstaka röst – i Malmberget inte en enda – för återgång till arbetet. Trots sex-sju veckors strejk.

Men enhet är ett honnörsord i många kretsar och kan uttryckas på olika vis. Det sätt på vilket gruvarbetarna grundlade och vidmakthöll sin enhet belyser också skillnaden mellan arbetarklassen och den nuvarande organisationspyramiden. Teoretiskt kunde man tänka sig åtminstone tre olika sätt, vilka alla och framför allt det första förekommer inom arbetarrörelsen.

1. Den största politiska organisationen kan ta fullständig kontroll över rörelsen och dess ledning, i alla arbetares namn anta partipolitiska uttalanden, uppmana arbetarna att i egenskap av medlemmar i rörelsen stödja den speciella politiska organisationen och fördöma alla som kritiserar detta som "splittrare". Det är det sätt på vilket socialdemokratin upprätthåller "facklig enhet" inom LO.

2. Ett annat sätt är en organisationsfront, där ledningen ligger hos de proportionerligt representerade organisationerna, som ömsesidigt bevakar varann och enas om ett minimiprogram.

3. Gruvarbetarstrejkens enhet grundades på ett tredje sätt. Den var en självständig massrörelse för kamp mot en gemensam motståndare. Till ledning utsågs de kamrater, som ansågs mest lämpade för de aktuella uppgifterna. Linjen utstakas av alla som är med i rörelsen. Den kan vara mycket radikal och gå emot den ena eller den andra organisationens politik, men den innebär inget krav på ställningstagande för eller mot den ena eller den andra organisationen som sådan.

Förutsättningen för att denna enhet kunde upprätthållas, trots de tidigare inre motsättningarna och trots splittringsförsöken utifrån, var de täta stormötena. Där redovisade strejkleddningen hela tiden öppet situationen och lät arbetarna själva avgöra. Då kunde försöken till mygel bakom kulisserna aldrig göra sig gällande. Genom mygel kan man påverka och binda upp enskilda individer, men inte ett stormöte. Därför blev vid flera tillfällen försöken till politisk smutskastning rena bumeranger. Försöken att ställa socialdemokrater mot kommunister i strejkleddningen resulterade i ökad enighet. God hjälp med att upprätthålla enheten hade gruvarbetarna, av samma orsaker, från LO:s och Gruvs ledning och deras ständiga intrigerande och paragrafrytteri.

Med denna enhet handlade gruvarbetarna med en framgångsrik kombination av orubblighet i kärnfrågorna och taktisk smidighet. De höll hela tiden fast vid att strejkkommittén skulle föra förhandlingarna, men de gav avdelningsstyrelserna en minoritetsrepresentation i förhandlingsdelegationen. De höll fast vid att förhandlingar skulle föras och eftergifter göras av arbetsgivaren, innan de återgick till arbetet, men de lät förhandlingarna kallas "samtal" och nöjde sig med skriftliga utfästelser i stället för en formell uppgörelse.

En fjärde viktig aspekt på skillnaden mellan arbetarklassen som självständig kraft och den etablerade borgerligt influerade organisationsstrukturen är det sätt på vilket strejken avslutades. Massmedia har på sitt karakteristiska sätt gjort det till en rent personlig affär, till en fråga som avgjordes av Rantatalos person. Vår avsikt är inte att förringa honom och hans insats. Men viktigare än en enskild persons handlande i ett givet ögonblick är de lärdomar man kan dra av en kollektiv beslutsprocess.

I slutskedet gjordes i strejkleddningen två skilda bedömningar. Den ena tog fasta på dels de resultat som uppnåtts, dels splittringsrisken från avdelningsstyrelserna. Den andra på att många viktiga krav inte var tillgodosedda, på att LKAB:s ställning försvagades om leveransförhandlingarna med Västtyskland än en gång måste uppskjutas på grund av strejken och på att omröstningens resultat ovillkorligen måste respekteras.

Det är hur den motsättningen löstes som förtjänar att understrykas. Den första gruppen gjorde självkritik och medgav att det var fel att utan att höra arbetarna rekommendera återgång till arbetet, när en majoritet röstat mot. Den andra gruppen gick direkt ut till arbetarna, som förklarade att de framför allt ville att de båda grupperna i strejkleddningen skulle återförenas. Den enades då igen, och det definitiva beslutet om återgång träffades sedan av arbetarna själva på tisdagseftermiddagen.

Det sätt på vilket båda grupperna gjorde eftergifter och utan krumbukter och särutspel rättade sig efter arbetarmajoritetens uppfattning utgör en lysande kontrast till prestigebundna fackförningsfunktionärens och karriärpolitikerns agerande.

Försöksverksamhet med människovärde?

Strejken vid LKAB har gett en oerhört betydelsefull lärdom av begreppsförvirringen om företagsdemokrati. Statsrådet Wickman sa för ett år sedan, att LKAB var en föregångare på

det området. Det uttalandet kan idag verka underligt, men det är ändå på sitt sätt en sanning. Få ord har blivit så missbrukade som ordet demokrati, och knappast något så mycket som ordet företagsdemokrati under senare år.

Wickmans uttalande är sant i den bemärkelse, som regeringen, LO, SAF och borgerliga sociologer lägger i begreppet. Strejken har visat hur mycket denna uppfattning om företagsdemokrati är värd för arbetarna. Enligt denna är företagsdemokrati lika med samarbete och samrådsinstitutioner mellan arbetsgivare och anställda. Och LKAB har haft massor av grejer i den vägen. En väl utbyggd företagsnämnds- verksamhet, omplaceringskommittéer och andra specialkommittéer, ett stort samrådsprogram kallat Samtal om förändring, och flera sociologer anställda i olika områden för att analysera organisationen och personalförhållandena och komma med förslag. Dessutom sitter Gruvs ordförande med i styrelsen.

Hade den officiella uppfattningen om företagsdemokrati svarat mot löntagarnas intressen, hade det aldrig blivit någon strejk vid LKAB. Vad är det då som är fel i uppfattningen? Den bygger på två falska grundpelare. Vi finner båda dessa i den bok professor Edmund Dahlström, som nu leder ett sociologiskt projekt på LKAB, gav ut i höstas om *Fördjupad företagsdemokrati*. Dahlström har i sin tur hämtat mycket av sina teorier, framför allt de allra sämsta delarna, från norska industrisociologer. Deras bok *Mot en ny bedriftsorganisation* ska nu utges på svenska av SAF:s, LO:s och TCO:s ”Utvecklingsråd för samarbetsfrågor”.

Den första grundpelaren är definitionen av *demokrati som samverkan*, som delning av inflytande i företaget. Ordagrant betyder demokrati folkakt, och Dahlström är uppriktig nog att förklara att han hämtat sin definition från ”den liberala ideologin”. Viktigare är den förutsättning, som den liberala definitionen bygger på. De norska sociologerna Emery och Thorsrud har uttryckt förutsättningarna så här:

”Varje delning av inflytande förutsätter att det råder enighet om vilka mål och medel som kan förenas. Vid enstaka tillfällen finner man att makt eller inflytande brukas för att främja syften som är inbördes motstridiga och som utesluter varandra. Då kommer grundvalen för att dela makt eller inflytande naturligen att falla bort. Skall man dela inflytande är det emellertid inte tillräckligt att undgå inbördes motstridiga mål och medel. Det förefaller nödvändigt att olika mål och medel ömsesidigt understöder varandra.” (Industriell demokrati s. 110. Vår understrykning.)

Varje arbetare vet hur verklighetsfrämmande denna förutsättning är, att det bara är vid enstaka tillfällen som arbetsgivarna använder sin makt för att främja mot arbetarna stridande intressen. Vad är de ständiga lönedepressningsförsöken och ackordstvisterna annars för någonting? Vad är den ständiga strävan att pressa arbetarna allt mer för något? Hela det här betraktelsesättet bortser från vilket ekonomiskt system vi lever i, från de motsättningar mellan Bolagets strävan att föröka sitt kapital och arbetarna, som vi analyserade i ett tidigare kapitel.

Både för SAF och för sociologer, med som Dahlström i och för sig progressiva värderingar och förhoppningar, har Norge blivit ett mönster för debatten om företagsdemokrati. Att det är SAF, som har gjort den riktiga bedömningen av de norska erfarenheterna framgår av ett uttalande av norska industriförbundets ordförande för några år sedan. Emery och Thorsrud citerar det i sin bok och visar hur det ansluter sig till deras syften.

Direktör S. Walter Rostoft: ”Företagets ekonomiska funktion är dess existensberättigande ... Företagsledningens första plikt är därför att sörja för hög produktivitet och förtjänst. *De anställdas välfärd måste komma i andra hand.* ... Personligen tror jag att lösningen på problemet demokrati och företag ligger i medarbetarskap och inte i medarbetsgivarsskap. ... Rätten att förverkliga sig själv och sin förmåga i skapande arbete, rätten till att bli tagen

hänsyn till, rätten att göra sin goda vilja och sitt inflytande gällande är grundmurad i vår kultur.” (Industriell demokrati s. 22-23. Vår understrykning.)

I och med den senare delen av Rostofts uttalande kommer vi över på den andra grundpelaren i den officiella företagsdemokratiska uppfattningen. Demokrati som *den enskildes inflytande över sitt arbete*, och den därmed sammanhängande diskussionen om ”självstyrande grupper”. De omedelbara arbetsförhållandena är allvarliga problem, som gruvarbetarna fäst stor vikt vid. Men de har kallat sakerna vid deras rätta namn och undvikit att tala om demokrati i det sammanhanget. I stället har de talat om konkreta ting: om gaser och buller, om olycksfallsrisker, om övervakning och kontroll. Demokrati har de talat om i samband med kravet på slopande av de 31 teserna.

Det är alltid viktigt att nämna saker och ting vid deras rätta namn. I det här sammanhanget betyder det att avslöja de medvetna eller omedvetna försöken att blanda bort korten. Förändringar i arbetsförhållandena, och främst då psykologiska och ideologiska förändringar, brukar ofta ställas i kontrast till förändringar i maktförhållandena i företaget och i samhället. De förra framställs då som den ”verkliga” företagsdemokratin. Lyssna t ex på Arne S. Lundberg:

”Jag kan inte se företagsdemokrati som en möjlighet för alla människor att delta i eller påverka beslut. Företagsdemokrati måste gälla relationerna mellan människor, mellan befäl och underställda. Jag anser alltså att det viktigaste är att förbättra det psykologiska klimatet på arbetsplatsen.” (Skip/Malmaren nr 6-66.)

I ”samtalen” med gruvarbetarna hävdade Lundberg, att de 31 teserna var ”grundvalar för en riktig företagsdemokrati”. Tes 29 säger: ”En chef ska utöva sitt ledarskap så att icke-chef endast behöver följa givna order.” Att den tesen kan påstås vara grundval för en riktig företagsdemokrati är bara ett extremt exempel på den medvetna och systematiska begreppsförvirringen om vad demokrati är.

Till den redan existerande begreppsförvirringen har på senare tid lagts ännu en. Det talas om ”försöksverksamhet” med företagsdemokrati, och regeringen har tillsatt en särskild ”delegation” för den. Om demokrati betyder folkmakt, vad skulle då försöksverksamhet med folkmakt innebära? Om folket har makten, vem har då rätt att säga att folkmakten ska vara ”försök”? Statsrådet Wickman gav förklaringen i sitt interpellationssvar i riksdagen om LKAB:s 31 teser. Han uppfattade företagsdemokrati som att ”engagera de anställda i frågor som rör företaget”. Och det kan det ju vara lönsamt att försöka med. Att ändra och engagera företagen i frågor som rör de anställda är en annan sak.

Gruvarbetarna har i sin kamp talat om människovärde. Det är det som kampen om arbetarnas ställning i företagen och samhället ytterst gäller. Försök då att smaka på uttrycket försöksverksamhet med människovärde. Låter det människovärdigt?

Makten åt folket

Gruvarbetarstrejken och de andra strejkerna har blixtbelyst en rad förhållanden i det svenska samhället, som det skulle krävas en hel bok till för att summera. Dessa erfarenheter kan dock sammanfattas i en mening. Det är inte arbetarna och folket som har makten i Sverige.

Gruvarbetarna hade inte väntat sig att ”arbetarregeringen” hårdnackat skulle motsätta sig reella förhandlingar mellan arbetarna och LKAB.

Nu kunde arbetarna klart se bakgrunden till arbetsgivarnas uttalanden efter valet 1968. Matts Carlgren MoDo (högste chef bl a för en del av de strejkande skogsarbetarna): ”Nu kan socialdemokraterna behandla de näringspolitiska frågorna mera sakligt. Avtalsrörelsen är inte svårare, snarare lättare tack vare valresultatet. Geijer har lovat måttligheter.” Olle Franzén

Philips (högste chef för de strejkande vid Nefa i Norrköping): ”I avtalsrörelsen kan man vänta sig större återhållsamhet nu än om de borgerliga segrat.” (Veckans Affärer 19.9 1968.)

Gruvarbetarna var redan tidigare kritiskt inställda till LO och förbundsledningen, men att den skulle agera så lumpet som i splittringsoperationen den 15 december och i ombudsmanna-bråket om förhandlingsledningen hade de aldrig väntat sig. Lika lite som metallarbetarna hade kunnat föreställa sig ett sådant reaktionärt flygblad som förbundsledningen gav ut i januari eller Tengroths antikommunistiska konspirationsteorier.

Kollektivavtalslagen var tidigare något som bara ett fåtal tänkte på. Så självklar tycktes den ha blivit under årtiondena efter det att LO 1928 organiserade en tre timmars generalstrejk och stora demonstrationer mot den. Nu står dess karaktär av klasslag klar för alla. Den är en klasslag inte bara till sitt syfte – genomförd av en borgerlig regering för att tygla fackföreningsrörelsen – utan också till sin uppbyggnad. Den förutsätter att arbetare och arbetsköpare är likställda och likställer strejk och lock-out. Medan den då binder arbetarna till händer och fötter lämnar den fältet fritt för arbetsgivarnas andra maktmedel. Lönesänkande omplaceringar, sänkning av ackord åberopande bättre produktionsbetingelser, politisk svartlistning, överenskommelser med andra arbetsköpare om rekryteringsbestämmelser som förhindrar arbetskraftsbrist för låglöne företag, masspermitteringar, flyttning eller nedläggning av företag osv osv.

Med olika ideologiska nyanser är gruvarbetarna i Norrbotten socialister. ”Annars är man ingen riktig arbetare.” Ur socialistisk synvinkel är det åtminstone tre ytterligare erfarenheter av strejkrörelsen, som slutligen bör understrykas.

Den första är att *skillnaden mellan blandekonomiskt förstatligande och socialism* har klargjorts. Socialism har alltid inneburit: makten åt arbetarna, i samhället och i företagen. Att blandekonomins förstatliganden och andra ekonomiska åtgärder, t ex lokaliseringspolitik, inte är någon alternativ socialism står nu klart. Inte har arbetarna en bättre ställning i LKAB, NJA eller Assi. Dessa företags politik bestäms av det övriga kapitalistiska näringslivets principer.

Statsmakterna har t o m låtit det gå så långt att LKAB har en överenskommelse med det privata Tuollovaara Gruv AB, att det senare inte ska rekrytera arbetare från LKAB för att lönerna där ska kunna hållas nere. När Assi i slutet av januari slöt ett preliminärt avtal med Skogs avdelning 9 om månadslön på 2 500 kr på försök med två huggarlag, gjordes överenskommelsen avhängig av om den tillstyrktes av Föreningen Sveriges Skogsarbetsgivare, trots att denna inte har några sådana stadgeenliga befogenheter.

Ingen kan inbilla de norrbottniska arbetarna att privat företagsamhet skulle vara bättre. Den sysselsättning som finns där uppehålls huvudsakligen av statliga företag. Men ingen kan heller inbilla dem att den blandekonomiska lokaliseringpolitiken innebär någon lösning. Arbetslösheten och tvångsutflyttningarna fortsätter att öka.

För det andra har gruvstrejken lärt att *paragrafvägen till socialismen är omöjlig*. Redan när arbetarna begärde att få förhandla med sin arbetsgivare om blygsamma krav på förändringar inom företaget, mobiliserades hela systemet av lagar och paragrafer emot dem. Hur mycket större ska då inte motståndet bli när arbetarna och hela det arbetande folket kräver makten i samhället och att företagen ska övergå i samhällets ägo under arbetarnas kontroll? Reformismens frasmakeri och romantik har inte hållit för belysningen av sakförhållandena. Vägen till socialismen, klassamhällets avskaffande och arbetarnas fulla människovärde är den revolutionära vägen. Idag är en revolutionär situation långt borta, och vilka former den kommer att ta är omöjligt att uttala sig om. Men man behöver inte gå längre än till Frankrike och Italien för att få en uppfattning om hur den skulle kunna se ut.

För det tredje har den nya klasskampen belyst de *organisatoriska problemen*. Av gammal och dyrköpt erfarenhet vet arbetarna att en massrörelse och tillfälliga kommittéer väl behöver komplettera men inte kan ersätta en fast politisk organisation, ett revolutionärt parti. Det partiet måste baseras på arbetarklassen och utgå från arbetarnas situation, samtidigt som det måste vägledas av en vetenskaplig analys av samhällets uppbyggnad och av hur det kan i grunden förändras.

De flesta gruvarbetare är partilösa, och nu när arbetarna själva gått till spontana aktioner har bristerna i de existerande politiska organisationerna framstått än tydligare. Den nya situationen har ställt dessa både ideologiskt och organisatoriskt oförberedda och överraskade. Sekteristerna har avslöjat sig, när de under strejken gått ut med organisationsegoistiska flygblad och paroller, som om de tagits på allvar kunde ha brutit de strejkandes aktionsenhet. Vänd-kapporna har avslöjat sig i sin undfallenhet för den fackliga byråkratins påtryckningar. I skarp kontrast till detta står de strejkandes enhetliga, demokratiska och aktiva arbetsstil.

Men ur arbetarnas nya klasskamp kommer något nytt att stiga fram. Vi tror att detta 'nya' måste likna Lenins kommunistiska parti, ett revolutionärt, disciplinerat men kamratligt diskuterande parti utan byråkrati och sekterism och med förtroende för massornas egen rörelse. Det parti som 1917 ställde parollen: all makt åt arbetarråden!

Intervju med Harry Isaksson

(Harry Isaksson, spelstyrare i Malmberget; politiskt oorganiserad; medlem i Malmbergets strejkkommitté.)

Hur vill du förklara att den fackliga organisationen i Malmberget inte kunde lösa de missförhållanden som orsakade strejken?

Det är väl helt enkelt en fråga om maktfördelning. Avdelningen har ju varit helt maktlöst mot förbundet. Stadgarna säger ju nästan på varannan rad att "om förbundet så bestämmer ...". Detta har ju gjort att avdelningen helt saknat manövreringsutrymme; förbundet har styrt dem helt.

Men vad har man kunnat göra inom den ram som finns, med de lokala förhandlingarna?

I de lokala förhandlingarna har man varit helt prisgiven åt företaget. Det har ställt ultimatum: "tar ni inte detta får ni ingenting" har varit det genomgående svaret. De har inte haft någon respekt för fackföreningen. De har vetat att man varit så hårt bunden till förbundet och LO och fredsplikten. Allt detta har utgjort det största hindret för fackföreningen att sätta makt bakom orden.

Men det måste ju ha varit någon opposition i Malmberget?

Det är väl genomgående i den svenska fackföreningsrörelsen att inga medlemmar kommer till mötena. Den främsta orsaken till det är väl att medlemmarna i motsats till dem som sitter i fackföreningsstyrelsen har insett att de är maktlösa. Man besöker ju ändå inte möten, när man redan insett att det är omöjligt att åstadkomma något. Det leder ju också till att avdelningsledningen blir ännu maktlösare eftersom den inte har några medlemmar bakom sig.

Men även inom avdelningens ledning har det ju funnits folk som varit kritiska mot både förbundet och mot arbetsgivaren?

Jo, det är klart att det funnits en opposition där, men på grund av den politiska styrningen och kampen mellan socialdemokrater och kommunister så har det blivit så att de sysslat mer med vanlig politik än med lönepolitik. Det har ju fört med sig att om det kommer ett förslag, hur bra som helst, från en kommunistisk funktionär så har nästan automatiskt socialdemokraterna gått i harnesk mot det.

Hur fungerade avdelningen under strejken?

Dom har ju haft en taskig roll så att säga. Dom har ju hela tiden försökt att splittra upp den här fronten. Deras skyldighet har ju varit att försöka få folk tillbaka till arbetet. Konstigt nog har det blivit en fredsorganisation i stället för en stridsorganisation. Dom har ju hela tiden haft i sikte – och fått direktiv uppifrån förstås – att söka splittra upp hela rörelsen och slå in kilar mellan dom som satt i strejkkommittén bland annat.

Fungerar avdelningen nu efter konflikten? Kommer den att fungera som fackförening nu?

Ja, det gör den ju. Man har ju klubbmöten och så. Men ännu kan den inte fungera särskilt bra organisatoriskt. Det kommer väl sedan att bli en ny styrelse och då kommer man att välja in gubbar inte efter rent politiska meriter utan efter vad dom duger till, för nu har dom ju sett att man måste gå till väga på det viset.

Om du hade suttit i avdelningsstyrelsen hur hade du burit dig åt då strejken bröt ut?

Ja, det är klart att jag hade ju hoppat av direkt. Det första jag skulle ha gjort, när strejken bröt ut, hade ju varit att solidarisera mig. Jag kan ju inte se det som min uppgift att bevara organisationen till varje pris utan jag är ju representant för jobbarna och jag måste ju solidarisera mig med dom hela vägen. Ingen facklig organisation kan verka oberoende av arbetarna och ingen avdelning kan leva ett eget liv utan medlemmarna. Sitter jag som representant för arbetarna måste jag följa med dit majoriteten av dom finns. Det är där jag menar att dom har kommit i ett sånt kufiskt läge, när det fordras att dom ska uppträda mot sina egna arbetskamrater.

Så du skulle ha hoppat av avdelningsstyrelsen? Eller skulle du ha försökt agera inom den?

Nej, jag skulle ha hoppat av, för inom avdelningsstyrelsen fanns inga möjligheter att agera. Man kan ju på sin höjd bara få uttrycka sympati rent internt.

Hur tror du det kommer att gå inom avdelningen nu?

Inom avdelningen kommer det att bli en ommöblering som får söka sin like. Den saken är ju klar. Det går inte att använda den här gamla apparaturen. Och det kommer säkert att gå på samma sätt i Kiruna och Svappavaara. Nu kan man inte längre bli vald på bara tre röster.

Vad anser du att arbetarna i malmfälten har lärt sig av den här konflikten? Om vi börjar med att titta på det rent fackliga först?

Dom har ju först och främst fått klart besked var fackföreningarna står. Nu har det väl gått upp för alla människor vad fackföreningarnas funktion är. Som jag sa tidigare är de fredsmedlarorganisationer, en sorts väktare för att skydda industrin. I stället för att vara en stridsorganisation åt arbetarna. Och det har ju varenda människa insett att det inte går på det viset. Vi måste få strejkrätten tillbaka för att kunna hävda oss. För det finns ju inget annat vapen som en arbetare har att ta till.

Om du jämför Gruv med andra förbund, t ex Metall, upplever du någon skillnad där?

Det är klart att det kan finnas vissa skiljaktigheter, en del är lite mindre och en del är lite större och en del har olämpliga personer här och var. Men dom arbetar ju hela tiden inom samma system. Så jag skulle tro att manöverutrymmet är lika begränsat för dem allihopa.

Vilka politiska konsekvenser kommer arbetarna i malmfälten att dra av det här?

Ja, det är klart att det kommer att innebära katastrof för en del politiska partier. Men det finns egentligen inte något politiskt parti som ens har andats om att organisera om den här strukturen, utan man har bara godtagit den. Folk har blivit medvetna och börjat känna sitt värde. Men det finns inte någon politisk kraft som kan tillfredsställa den här medvetenheten. Det är

ett medvetande som går utanpå alla politiska partiers målsättningar. VPK kommer kanske att vinna på det, det är mycket möjligt, men det dom vinner blir dom här socialdemokraterna som står på vänsterkanten. Dom kanske knatar över dit, det är möjligt, men den stora massan som blivit politiskt medveten, den har faktiskt ingenstans att vända sig i dagens Sverige.

Vad säger du om de andra, mindre vänsterorganisationerna som Kfml och VUF, kommer de att gå framåt?

Ja, jag vet inte, jag tror inte det finns någon VUF-organisation i Malmberget. Jag har i varje fall inte hört talas om någon och har det funnits det har den varit hemlig i så fall. Och Kfml gjorde bort sig redan i strejkens början, när de gick ut så hårt med krav som var alltför politiserade, när alla människor sa att vi inte ville veta av politisk inblandning, så dom har ju faktiskt skadat sig själva, så dom kommer absolut inte att få någon framgång men dom är ju ändå så kolossalt små. Summan av det hela blir väl att det allmänna medvetandet höjts men att det inte finns något sätt att kanalisera det på.

Vad säger du om kampanjen som förs nu från socialdemokratiskt håll mot pressen och radion och dom som stött strejken och mot strejken själv. Och om spekulationerna om vilka som var ledare för strejken och vad dom har gjort?

Det sista är väl ett typiskt uttryck för hur dom ser samhället, som ett samhälle med ledare och ledda. Dom har ju det där auktoritära synsättet i sig och deras sätt att kritisera den press som varit välvilligt inställd visar väl att dom vill ha lite censur och grejer här. Man ska inte tillåta pressen att skriva som den själv vill, utan den skall tycka som etablissemangen och inte så som vi jobbare har sett på det. För övrigt har LO:s uppträdande i den här strejken visat vilken sida dom står på. Jag tror nog att folk fått upp ögonen för att dom är helt och hållet inne på den här klassarbetslinjen.

Hur tror du folk uppfattar regeringens och Palmes ovilja att uppträda och säga något?

Ja det här med Palme är ju intressant. Här har det byggts upp en bild av mannen som vet vad han vill. Nu har dom ju fått sett vad han vill. Han vill ingenting. Det är nog många som fått sina illusioner krossade. Man har systematiskt byggt upp en bild av mannen som säger att politik är att vilja och när det kommer till kritan vill han inte.

Som ni vet fick han telegram från Kiruna i början, men det låtsades han aldrig om. Jag menar att när han inte ens vill läsa det han har fått, då kan man ju inte få någon hög uppskattning av den mannen.

Hur har strejken påverkat arbetarna?

Folk är upprörda än. Det är inte alls samma människor som arbetsgivaren har att göra med nu. Dom är medvetna nu om att de har makt. Det är alls inte omöjligt att det smäller till ännu en gång.

Tror du att företaget har förstått den här förändringen?

Det är svårt att säga. När man sitter och talar med dom där och försöker förklara för dom att dom får passa sig, så verkar det bara som om de var helt inställda på sådana där taktiska finter. Det verkar som om de inte var medvetna; som om de ännu inte förstått vad det är dom leker med. Så kanske Lundberg får sin revolution i alla fall.

Bilagor

Arbete

Gruvarbete består av många olika moment i en process som börjar där malmen bryts ur berget och slutar när malmen ligger fri, som naturprodukt (styckmalm) eller förädlad (anrikad malm och pellets). Gruvarbetet byggs upp runt omkring malmkroppen i gråberget – malmen går som en ådra eller sträng, av våldsamt mått, rätt igenom berget. Därför börjar gruvarbetet på den plats i berget där malmådran börjar – längst upp eller kanske först under jord.

Att bryta malm innebär borrhning och sprängning. Olika metoder används – i dagbrott bryter man rakt ner, lodrätt (pallbrytning). Under jord får man ta hänsyn till malmkroppens lutning – den kan t ex ligga som en strimma snett genom berget, och spränga loss malmen i en lämplig vinkel (skivrasbrytning).

Det som sprängs fram är både gråberg och malm, som rasar ner, malm först och gråberget sen. Man får nu lasta iväg raset – så att man kan spränga fram mera, och skilja ut malmen från gråberget, krossning, sovring. Man räknar också transportarbetet till gruvarbete – dels för att malmen måste transporteras omkring på olika nivåer inne i gruvan för att framställas så ren som möjligt, och dels för att den måste transporteras till hamn.

Tradition

Bergslagen, Stora Kopparberg. Namnen talar för sig själva. I Norrbotten började bergsarbete omkring 1600. Bolaget på den tiden hette Västerbottniska Bergslagen. Malmen ”makade man till”. Brytningsprocessen kallades tillmakning, och bestod av att man tände jätteeldar direkt på berget, och hällde på kallt vatten.

Det som sprack bände man loss – det var malmen – och sedan fraktades blocken i renslädar till kusten. Där fanns masugnar för bearbetning. Idag har man malmtåg. De tar i en omgång lika mycket som 18.000 resor med ren gjorde då.

De som arbetade åt Bolaget var lappar och andra tvångsförflyttade arbetare från Mellan-sverige. Klappjakten på lappar som fördes under den här tiden är ökad i historien. De tvingades att ge inte bara sin egen arbetskraft utan också sina renhjordar. Om de försökte fly från gruvan använde man diverse metoder för att återställa ordningen. En sådan var t ex att borra två vakar i isen, binda lappen i ett rep och dra honom under isen, mellan de två hålen tills han insåg sin plats som arbetare. Den övriga arbetskraften rekryterades med lagens sanktion. Bolaget erhöll nämligen ”rätten” att ”värva avskedade båtsmän, kasserade och lösgivna knektar eller andra lediga personer, som här och där omkring i landet fara.” Då man misstänkte att arbetsmotivationen inte skulle bli hög i den här gruppen heller, ordnade man det så att lagen förbjöd arbetarna att flytta från arbetsplatsen eftersom ”inga arbetare så långt norrut kunde uthärda som icke under klimatet äro uppfödde, eller sedan länge vande däruppe vistas.” Trots alla ansträngningar gick det inte bra, vare sig för det här Bolaget eller för andra som försökte sin lycka. Fram till emot slutet av 1800-talet avlöste svenska, tyska och engelska företag varandra utan nämnvärd framgång. Problemet var inte malmen utan transporten. Den egentliga gruvdriften började först när malmbanan är klar –det är den 1888. Två år senare bildas Luossa-Vaara Kiruna Aktiebolag – LKAB.

Hantverk

När transportfrågan löst sig väntade goda tider för Bolaget. Efterfrågan var sen länge omfattande, och det var bara att sätta igång. 1903 hade LKAB 2 300 anställda. Det behövdes många, för det mesta skulle göras för hand. ”Den stabila arbetarstammen” byggdes upp. Lappar som bodde i närheten, och andra som arbetat i smågruvorna sedan tidigare. Rallarna, de som byggt malmbanan blev gruvarbetare nu. Finnar, från Uleåborg och Wasa. Arbetslösa

från mellansvenska gruvor. (Situationen på arbetsmarknaden då kan knappast karaktäriseras som god. Den som vågade påtala eventuella missförhållanden på arbetsplatsen kunde räkna med omedelbar svartlistning. De gruvarbetare som flyttade upp till Norrbotten var i många fall just radikala arbetare.)

Malmbrytningen tar fart. Produktionen stiger, från 122 ton om året/arbetare (1871-1875) till 598 (1911-15). Arbetarna arbetade två skift, tio timmars. Underjordsarbete påbörjades i Malmberget. Man använde både pallbrytning och magasinsbrytning (kvarlämnat ras används för att stötta schakten). Man borrar silikosen rakt in i lungorna, först för hand, med ”en-pickare” där borrhålet slogs i berget med släggor, sedan med luftdrivna stötblorror – 130 kgs blorror som monterades fast och kopplades till utlagda ledningar. I början använder man krutstickor som man stoppar in i borrhålen, sedan får man kraftigare salvor, stubintråden kommer till upptäckt och man ersätter bergskrut med nitroglycerin. Säkerhetsfrågorna utvecklas inte lika fort. För att samordna skjutningen (sprängningen) anställer man barn, som får vara ”lurpojkar”. De placeras på strategiska platser där de har överblick över de hål som skall sprängas, och underrättar laddaren med lursignalen – på den tredje skulle det smälla. Det gjorde det – för det mesta.

Arbetare, räknad per ton

Gruvarbete var ett hårt, nästan fruktat, kroppsarbete. Den brutna malmen lastades för hand, rakades fram med fyllhammare och lyftes med fyllkorgar upp i kärror, som drogs till störtshaktet. Ett gott dagskift var 25-30 ton per skift. Skiften var uppdelade i 10-timmarpass. Det blir 2 500 kg/timme. Tänk efter vad det betyder om man inte bara kalkylerar antalet producerade ton utan räknar på den fysiska ansträngningen, dag efter dag, månad efter månad, år efter år. Hastarna som de kallades, knäcktes i ordets bokstavliga bemärkelse – de kunde räkna med garanterade ryggsador.

Ofta räckte det inte med tio timmars skift. Gruvindustrin är fortfarande känslig för konjunkturtryck utifrån. Vid god malmtillgång i berget och stor efterfrågan gäller det att utvinna och exportera maximalt för att försäkra sig mot sämre brytningstider och lågkonjunktur. Goda tider för Bolaget är oftast inte goda tider för arbetaren. Dels därför att löneutvecklingen varken då eller nu är proportionerlig med produktionsökningen, och dels för att trycket på arbetarna att öka produktionen stärks. Detta gäller inte bara för LKAB – behovet att öka mervärdet är ett kännetecken för alla företag och så även gruvor. Malmtillgången är konstant, och man kan därför inte bryta mer ur berget än där finns.

En arbetare som var med vid Grängesbergsgruvorna i södra Dalarna vid denna tid berättar: I och med malmlastningens början steg förtjänsten något, ehuru arbetsprestationen inte på långt håll stod i proportion till de ännu allt för låga avlöningarna.

Tonpriset var 11 öre, men allteftersom pallen avnagdes blev rallvägen med småvagnarna så mycket längre. Detta förhållande påtalades gång efter annan till förmännen, men svaret blev: är ni inte nöjda så får ni gå, det står hundratals arbetssökande som vill ha era platser. Man löste sin lönefråga ytterligare med att pumpa ut sina sista krafter, och som en räddande ängel i deras ekonomiska misär kom de i salig men bitter hågkomst så beryktade s k ”afta-spela”. Dessa afta-spela gjorde det möjligt för de som så önskade att fortsätta ytterligare fyra timmar, sedan det ordinarie skiftet var avslutat. Dessa långskift voro aktuella endast vid de tillfällen då malmfloden i pallen var särskilt stor och efterfrågan och väntande malmångare så fordrade.”

Citatet har fortfarande giltighet. Bolaget har i dag med de nyutbyggda malmhamnarna i Luleå och Narvik annorlunda lagringsmöjligheter att dämpa effekten av konjunktursvängningar än då, men å andra sidan är Världskonkurrensen och Prissänkningarna av andra format idag. Inte heller nu har gruvarbetarna större möjligheter, varken ekonomiskt eller personalpolitiskt, att vägra övertid i högkonjunktur.

Handlastning var vanlig till 1920, men förekom ända fram på 40-talet. Den första ångmaskinen prövades i Kiruna 1908, och ganska snart efteråt började elektricitet införas vid olika processer i gruvarbetet. 1912 infördes den första elektriska lastmaskinen.

Krossning och sovring

Sönderkrossning av malmblocken i mindre enheter var länge ett hantverk som utfördes med slägga. Åtskiljandet av malm från gråberg (sovring) var vid sekelskiftet och ett antal år fram över ett utpräglat pojkarbete. Var man uppväxt vid gruvan fick man sommaranställning där från åtta, nioårsåldern, och riktig gruvkarl blev man vid 12, 13.

Sedermera började man dock införa relativt okomplicerade men effektiva mekaniska malmtuggare, plockband och magnetiska malmskiljare. I dag är de här arbetsprocesserna högmekaniserade och nästan alla moment utförs maskinellt.

Den industrialisering av gruvarbetet vid LKAB som infördes under denna period, dvs från omkring 1890 och fram till tiden för första världskriget medförde att man började använda tryckluft för maskindrivning, i någon mån ånga och senare elektricitet. Vidare utökades spårvidden på Malmbergets (som då gav den största avkastningen) malmbana från 610 till 900 mm. Detta innebar att man kunde skaffa större lastvagnar – lasta mera – använda större sprängsalvor – bryta mer malm – öka produktionen. Femdubbelt.

Arbetsförhållandena under den här tiden var fysiskt hårda, och gruvarbete var mera än idag ett farligt arbete. Rasriskerna under jord var stora, man hade inte mycket av ”arbetarskydd”. Det har man inte nu heller, men nu finns åtminstone regler därom. Enligt dessa skall ”skrotare” gå ner i gruvan efter varje sprängning och kontrollera att ingen risk för hängras finns. Sen är det en annan sak att det finns långt färre skrotare i verkligheten än det står i föreskrifterna. Då fanns det inga, och det var en chansning om man skulle komma hem efter jobbet. Ventilationen var dålig, och ”dynamitgasen” tog kol på många. Den del av teknikens utveckling som mest påtagligt gagnade arbetarna var införandet av elektricitet – det innebar nämligen att man slapp de livsfarliga oljelamporna, som spred en liten flämtande låga, utöver vilken det var helt mörkt. Det positiva man kan framhålla från den här tiden, om man jämför arbetsvillkor då och nu, är att arbetarna inte var sjufaldigt övervakade av stämpelklockor, tidstudiemän, kontrollörer, vaktmästare etc etc. Den fysiska pressen var säkert mycket hårdare än vad man i dag betraktar som normalt, men företaget tillerkände dock arbetaren ett visst människovärde. Följande varubeteckning ger nämligen Bolaget, när det före övergången från Privat till Statligt blickar tillbaka på sina år i Lappland:

”Politiskt tycker gruvarbetaren om att stå längst till vänster, och han sticker ogärna under stol med sin oförgrifliga mening. Gentemot nyheter i samband med gruvarbetet ställer han en sund skepsis: nyheter måste först klart bevisa sin överlägsenhet, innan de kan godtas. Kritiken kan vara förintande om han finner en maskin dum, eller ett påbud löjligt. Och han kan konsten att arbeta.”

När vi i dagarna läser envojens uttalanden om den ”skinnömsning” företaget fått genomgå under den tid ”produktionsapparaten trimmats in” känner vi en obehaglig likhet i betraktelsesättet, men med den skillnaden att arbetaren då omnämns i tredje person – nu nämns han inte alls.

Gruvstäderna

Texter om Kiruna, Malmberget, Svappavaara börjar nästan alltid med påpekandet att staden ifråga har malmen att tacka för sin existens. Som omväxling vänder vi på perspektivet och ser på under vilka förhållanden de människor som flyttade hit byggde upp de här platserna.

När LKAB etablerade sig vid malmfälten fanns ingen bebyggelse att tala om. De olika småbolagen hade slumpvis uppfört några baracker här och där, men för dem som flyttade upp till Norrbotten för att arbeta blev det oftast till att bygga egna bostäder. Man befann sig vid trädgränsen, vilket innebar att det var knappt om virke förutom fjällbjörk o dyl. Allting fick fraktas hit i början, mat, verktyg, ibland till och med vatten. Det var för dyrt. Som ett makabert exempel på levnadsförhållanden häruppe kvarstår det faktum att de första husen i Malmberget byggdes av – amerikanska fläsklådor. För att vara korrekt – det var inte hus, utan skjul, överskottade med jord för att hålla den värsta kylan ute på vintern, och tätade med tidningspapper. Om man nu inte hade turen att bygga eget fick man, om man var ungar, hyra in sig i manskapshus hos Bolaget. Det man hyrde var en brits och värmen från en liten kamin. Finesser som möjligheter att laga mat, torka kläder förekom inte. I berättelser från den här tiden möter man ofta minnet av känslan att ligga med tunga, svettiga blöta arbetskläder som en av de värre ihågkomsterna. Det blev inte så mycket bevänt med sömnen i vilket fall, eftersom de ihopträngda arbetarna hade olika skift, och störde varandra hela tiden. Värre i det fallet var det för familjerna. Trebarnsfamiljerna fick visserligen Bolagets tillstånd att hyra ett (1) rum, men då med den föreskriften att de måste ta emot två eller tre inackorderingar, så åtta personer per rum var inte ovanligt på den tiden. Nuförtiden tolereras sådana bostadsförhållanden endast för utländska arbetare ”invandrarna”, finnar, turkar, jugoslaver och andra, som ändå inte räknas som likvärdiga med ”oss svenskar”.

Gruvarbete förändras

Gruvdriften vid LKAB genomgick under den tidsperiod som sträcker sig från mellankrigstiden och fram till förstatligandet, vid 50-talets mitt inte samma snabba industriella förändring som många andra branscher. Den tekniska utvecklingen är relaterad till kravet på efterfrågan – när den är mycket stark får Bolaget kapital, återinvesteringar och automatiserar. Vid 30-talskrisen sjönk produktionen kraftigt, och staten sköt till pengar – åt Bolaget. Sedan steg produktionen brant igen i takt med den tyska rustningskonjunkturen. En ny maskinpark inköptes på trettioalets slut, där borrar-maskiner och lastmaskiner prioriterades. Man började använda elektriska borrar av hårdmetall, vilket ledde till att borrar-teknikerna mekaniserades.

Man började nu också i större utsträckning än tidigare att använda våtbörning. Att borra vått innebär som framgår av namnet, att man använder en vattenspridare när man borrar. Detta gör att dammet, som frigörs vid borrar-tekniken binds av vattnet, och inte går rakt in i lungorna. Silikosen avtog betydligt när våtbörning infördes. Men andra hälsoeffekter kom istället. Börning är fysiskt påfrestande, man svettas när man borrar. Det är kallt nere i gruvgångarna. Att hela tiden vara i närheten av vatten som sprutar gör att man blir våt – i bästa fall bara genomfuktig. Svett, fukt ligger som ett skal omkring kroppen i kylan. Det frestar på, i längden, att gå så dagarna i ända. Så länge det enda alternativet är silikos, som man ju faktiskt dör av, är kanske detta att föredra. Å andra sidan kunde man kanske hoppats att den ”tekniska utvecklingen” skulle kunnat bidra med andra, bättre alternativ. Men det har den inte gjort. Det här förhållandet kvarstår idag oförändrat.

Man övergick till att lasta med elektriskt manövrerade skopor, som tog 3-4 m² berg åt gången, och lastningsarbetet blev alltmera ett maskinarbete än ett hantverk. Man byggde upp nya krosstationer, där malmen finkrossades till 25 cm:s storlek. Man byggde också om hamnen i Narvik, som bombats under kriget, och fick därigenom ökade lagerresurser.

Ett förhållande som är specifikt för gruvdrift gjorde att den tekniska utvecklingen saktade av under 40- och 50-talet. Det var att man i Kirunagruvan började närma sig marknivå, och därmed fick planera för en omläggning av driften från dagbrott till underjordsarbete. Då detta kräver andra brytningsmetoder och delvis andra maskiner gjorde man under denna period inga större återinvesteringar. En faktor som kan ha bidragit här till är att det då var bestämt att

LKAB skulle förstatligas under 1957. Kirunagruvan var den som gav den högsta avkastningen under den här perioden, och antalet anställda mer än dubbladen (ca 1 500 per anst 1920, ca 3 300 1956). Produktionen ökade tredubbelt – 3-3,5 milj ton 1920, ca 10 milj ton 1956. Malmberget visade i produktionshänseende en liknande ökning – 1956 producerades där 3,5 milj ton, under det att antalet anställda ökade kraftigare där än i Kiruna under samma period – 2 500.

Vad betydde detta för arbetsförhållandena, och för dem som arbetade i gruvan?

Först och främst att en hel del arbetsmoment som tidigare varit utförda för hand blev ersatta av maskiner. Handlastning t ex upphörde, och på det sättet blev lastningsarbetet ”bättre” än det varit tidigare. Under hela den här perioden kan man säga att gruvarbetet successivt övergick från att vara ett hantverk till något som mera liknade vanligt industriarbete. Som vi har berättat tidigare var produktionsutvecklingen långsam då, främst för att man skulle lägga om till underjordsdrift och i andra hand därför att LKAB skulle bli förstatligat. För arbetarnas del innebar detta att man då hade lugnare arbetsförhållanden än vad man nu har, det var inte samma ackordshets och tidsvärderade arbeten. Och; en väsentlig skillnad mellan då och nu: man hade inte samma preciserade kontroll på vartenda steg man tog som man nu har. Då fanns fortfarande gruvstugor på flera håll nere i gruvgångarna dit man kunde gå för värme eller för en paus, man behövde inte be förmannen om lov för att gå på toaletten. Man arbetade alltid två och två, för säkerhetsriskens skull, vilket betydde att man hade någon att tala med. Man hade inte lösryckta preciserade delar av arbetet att utföra, utan kunde göra färdigt ett jobb i taget. Detta är inte detsamma som att säga att själva arbetena var bättre då, många tunga och farliga jobb har försvunnit nu. Tyvärr har det inte medfört att arbetsplatsen blivit en bättre plats att vistas på, utan tvärtom, en omänsklig plats.

Eftersom arbetarna likaväl som bolaget tio år före förstatligandet visste att LKAB från 1957 skulle ledas av arbetarpartiet såg man från arbetarnas håll naturligt nog, framtiden an med en viss tillförsikt. De förväntningarna fick sig en ordentlig smäll redan vid början, när den nya personalpolitiken infördes, 1.1. 1957.

Gruvarbete nu

LKAB övergick från privat till statlig ägo 1.1. 57. Samtidigt genomfördes en omorganisering av hela företaget, både på driftssidan och vad gäller personalpolitiken. Konsekvenserna av denna omläggning är synliga i strejken. Tio år efteråt kallar envöjen det hela en ”skinnömsning”. Den här skinnömsningen ägde rum via mekanisering, systematisering och expansion. Det var arbetarna som fick ömsa skinn, de skulle bli maskiner nu på arbetstid och efter arbetstid verka för företagsdemokrati. Speciella utrednings- och planeringsavdelningar infördes, och de har som syfte att ”planera, rationalisera och utveckla: metodik, maskiner och arbetskraft”.

När det gäller metodik och maskiner gick det fint att planera och rationalisera, utveckla. Produktionen tog ett jätteskutt; 1963 passerade gruvindustrins produktivitetskurva hela industrin, och ligger nu i täten, överträffad endast av metall och järn.

Vinsten ökade från 90 miljoner första året (1957) till 160 1968. Det blev rekordproduktion och lovord i press och riksdag – ett levande exempel på att statliga företag kan löna sig lika bra som och bättre än privata företag. Det är härmed bevisat. Liksom att kapitalism, vare sig den är statlig eller privat, med nödvändighet har intressen som är rakt motsatta arbetarnas. Desto värre då, och besvärligare, om den är statlig.

Man gjorde sitt bästa, och ritade upp program för en helt ny personalpolitik. Om den kan man läsa i berättelsen över LKAB till LO-kongressen 66. Riktlinjer drogs upp för en personalpolitik vars grundlinjer var ”befrämjande för lönsamheten”. Märkliga grundlinjer för en personalpolitik. I punktform redovisas här hur arbetaren skall anpassas till företaget, hur han

skall testas, utväljas till speciella arbetsmoment, informeras så att han kan anpassas till företagets bästa, hjälpas över problem så att depressioner undanröjs och en högre arbets-effektivitet kommer istället etc etc. Det skrämmande med detta är att det *togs på allvar*.

Personalfolk, företagsläkare och högre tjänstemän omplaceras i samråd arbetare efter lönsamhet. Tidsstudiemän räknar ut hur många sekunder det tar att gripa, sträcka, flytta kroppsdelar för att utföra vissa arbetsmoment (UMS) etc. Med utgångspunkt från de här riktlinjerna börjar man uppenbarligen att betrakta arbetarna som ett slags nickedockor som man flyttar omkring vid olika maskiner för att befrämja lönsamheten.

För att ytterligare eliminera den mänskliga faktorn inför man nu på alla nivåer i gruvan en rigorös kontroll. När man går till jobbet på LKAB går man först genom en kontroll vid grindarna. Nästa kontroll finns vid manskapshuset, där man sätter på sig arbetskläderna. Där finns stämpelklocka, som mäter in en på sekunden. När man går därifrån passerar man en bur där en vaktmästare sitter och kontrollerar en. I bussen ut till själva arbetsplatsen inne i gruvan blir man ytterligare kontrollerad. På själva arbetsplatsen står en ingenjör med en klocka och ett tidsstudiekort och kontrollerar hur lång tid det tar att utföra vissa arbetsmoment. Varje gång man lämnar sitt jobb för dagen går man igenom samma manöver en gång till. Inne på arbetsplatsen råder en militär ordning. Arbetsledning kallas befäl, och man utför sina arbeten på "order". Dessa ges endast av närmast överordnad, och arbetare får inte heller anföra klagomål eller be om hjälp från annan person än "närmast överordnad" – ett vansinne utan like eftersom den personen kanske inte alls är i närheten när det gäller, när en maskin gått sönder eller något oväntat inträffat som kräver omedelbara åtgärder. Som en gruvarbetare sade till oss: "jag kan se ett tåg komma rusande, på fel spår, och fast jag vet att en katastrof kommer att inträffa kan jag inte göra något åt det, utom att tala med 'närmast överordnade'."

Tidigare hade man som vi nämnt alltid arbetat två och två, så att man hade någon att tala med och någon att fråga till råds – och någon som visste om man råkade ut för en olycka. Detta var inte lönsamt, och därför ändrades personalpolitiken nu så att man arbetar ensam. Tidigare fanns också gruvstugor eller kurer dit man kunde gå in och värma sig lite och ta en kopp kaffe. De bortrationaliserades också. Något makabert är att toaletter också bortrationaliserades – dvs, man inför ingen direkt långtidsplanering för de kilometerlånga gångarna som öppnas allteftersom. Så nu arbetar man ensam, eller i stora produktionsgrupper. Om man är på ett jobb där man är ensam kan man på vissa håll i gruvan gå kilometer efter kilometer utan att träffa på någon. Det har hänt att personer har blivit utsatta för olyckor i arbetet, men att detta inte har upptäckts förrän familjen efter jobbet saknat en, och först då har man fått tag på personen ifråga. Ibland kan det vara för sent. Och även om man inte råkar ut för en olycka är det i och för sig en olycka att behöva gå våt, svettig och kall (det är ca 4 grader plus i gruvgångarna) i tjocka sura arbetskläder långa perioder i taget. Ebba Köhler, som arbetar på matstugan berättar om arbetare som kan vara så stelfrusna att de tappar hela brickan i golvet Det här är en speciell slags olycka därför att det behöver inte vara på det här sättet, det behövs ingen hög grad av teknisk utveckling för att ändra på de här förhållandena.

Om man inte går själv, jobbar man i stora produktionsgrupper, där alla skall kunna allas jobb. Det är effektivare, det betyder att man kan växla från plats till plats allt efter produktionens krav. Det innebär också att arbetstakten hålls hög, eftersom man har gruppäckord. Sjuka personer, eller gamla, som inte orkar hålla takten blir lättare att upptäcka och omplacera på det här viset. Det blir deras gruppkamrater som blir lidande på deras långsammare takt, och då är det alltid lättare att motivera en omplacering. Solidariteten blir inte så hög om alla tänker bara på sig. Den nya planeringen har ytterligare en fördel – eventuella oppositionella, som har andra åsikter, är lättare att identifiera som ledare – "bråkmakare" – och att således förflytta, till nya grupper med okända arbetskamrater. På det sättet blir det mera samverkan och "demokrati" och grupperna arbetar bättre.

Malmbrytning nu

Brytningen av malm går efter *metoden skivrasbrytning*. Malmkroppen ligger inne i berget, som en bred

ådra, skär den snett genom berget. Ortdrivarna borrar ortar (gångar) genom gråberget, så att de löper horisontellt med gråberget (liggvägg) och i vinkel mot malmpelaren (hängvägg). I varje ort spränger man ut den malm som finns ovanför och på sidorna om orten – man arbetar med en skiva åt gången. Varje skiva är 9 meter i diameter. När all malm som finns i skivan är utbruten övergår man till nästa. Ortdrivarna borrar orterna, de horisontella, och stigortsdrivarna de vertikala. Ortdrivarna har jättestora tryckluftsmaskiner, t ex ”Simba 22”, som har 22 olika aggregat och pådrag. Maskinerna har borrararmar, som borrar solfjädersformigt mönster av spränghål i väggar och tak. Borrararmarna är konstruerade så att de kan förlängas allteftersom hålen blir djupare, och malmen smälter som vax. Man borrar nu 2-250 meter per skift med Simban – på femtiotalet kunde man prestera ungefär 50 m.

Lastning

Lastning sker numera helt maskinellt. Joy-lastarna – som är mindre roliga att arbeta med än som namnet låter antyda (Joy=glädje) tar omkring 18 000 ton per skift – innan de kom till gruvan fick man bara ut 300 ton/skift. Joylastarna har stora roterande skop-armor, som makar åt sig malmen, som stjälpas ner i skyttelvagnar och fraktas iväg.

Krossning och sovrning, dvs behandling av malmen är numera helt mekaniserade processer. Malmen transporteras i skyttelvagnar till störttschakt och hålls ner i järnvägsvagnar. Den Centraliserade Trafikkontrollen träder nu i kraft – det är en fjärrstyrd tåganläggning som med hjälp av dataminne registrerar och sänder olika malmkvaliteter till olika krossar. I Skutkrossen t ex (Skut=större malmstycke) krossas malmen sönder till en storlek av 10-100 mm. Från krossen matas malmen ner i mätfickor, där den vägs. Den befinner sig då allra längst ner i gruvan. Därifrån hissas den med ilande fart (ca 10 m/sek) upp genom hela gruvan upp ovanför jord i skipar (behållare) till sovringsverket. Malmen passerar där siktar som är försedda med olika stora hål, och faller ner på en stor magnetisk roterande tunna, där malmen som är magnetisk faller på det ena hållet, och gråberget på den andra. Malmen har då separerats – sovrats.

Gråberget åker till tippen. Där läggs det upp till nya ”berg” – plåtår som gör att t ex Kiruna för en utomstående ser rätt exotiskt ut. Nästa tipp eller berg, i Kiruna, som räknas bli klart i år, skall bli omkring 900 meter långt och 100 meter högt. Till tippen åker också gamla utslitna arbetare, att lasta om gråberg är gruvans låglönejobb, slutstationen för oanvändbar produkt och arbetare. Inte så få gånger har det hänt att unga arbetare hamnat där – om de varit ”uppstudsiga”.

Ytterligare behandling

Den mesta malmen som exporteras är styckmalm, malmblock med hög järnhalt (omkring 60-65 %). En del av malmen har dock inte tillräckligt hög järnhalt – den skiljs ut från den övriga malmen redan i sovringsverket. Därifrån transporteras den till anrikningsverket, där järnkonsentrationen höjs – malmen anrikas. Anrikning är en komplicerad procedur, enkelt kan man säga att malmen matas in i stångkvarnar och mals tillsammans med vatten sönder till knappt en mm storlek. Sedan sovras malmen en gång till – den rinner ner i magnetiska separatorer där magnetitkornen skiljs ut från omagnetiska gråbergs-korn. Därefter mals malmen en gång till, i kulkvarnar, så att den blir i det närmaste pulvriserad (mellan 0,05 och 0,03 mm). Malmen har nu en järnhalt på omkring 70 %. Resultatet, som ser ut som mörkgrå sand ungefär, kallas slig. Därefter sintras malmen. Dvs, den bakas, med ett bindemedel (t ex ferrosulfat eller betonit) och bränns hård i schaktugnar (1 300°). Malmen sintras i kulsinterverket, där man bakar kulor av malmen ”pellets”.

Anrikad malm kan antingen exporteras som slig, i vilket fall köparen själv sintrar den. LKAB sintrar dock självt en stor del av sina anrikade produkter, och beräknar producera omkring 4,4 milj ton pellets/ år från och med i år.

Anrikad malm används vid stålframställning. Sugan är svårfraktad eftersom den har pulverform, kulorna (pellets) däremot är lätta att frakta och lasta.

Exporten av styckmalmen eller sligen/pellets sker från malmhamnarna i Narvik och Luleå. Malmen lagras där (i Narvik finns t ex ett 400 meter långt lager) och lastas sedan på båtarna när de kommer.

Flera olika arbeten

Vad vi beskrivit här är de stora dragen i den process malmbrytning innefattar. Gruvarbete innefattar en mängd olika typer av arbete. Förutom t ex de arbetsplatser vi nämnt finns stora verkstäder inne i gruvan och ovan jord där reparationsarbeten av olika typer utförs. Det är främst här tidsvärdering av arbetet tillämpats (UMS-ackorden). Rörliga arbeten inom gruvan är t ex räsläggare, gruvbyggare, förrådspersonal etc. Allt som allt hade Malmberget under 68/69 1 564 arbetare och 434 tjänstemän. För Kiruna är antalet tjänstemän vid denna tid 747, och antalet arbetare 2 290.

I Kirunagruvan finns det mellan 5 och 700 frontarbetare. Numera utgör frontarbetarna – borrharna, laddarna, lastarna – bara ca 30 % av hela arbetsstyrkan.

De här produktionsgrupperna har högsta buller och gasrisker. Där de arbetar blandas nämligen: bullret från bormaskinerna som ofta ligger högre än smärtgränsen (120 Db) i synnerhet om det är hårt berg i orten. Eftersom bergväggarna då återkastar ljudet varvid bullereffekten höjs betydligt. Gaser från de nyligen införda sprängämnen, ammoniumnitrat-dieselolja. Sprängämnet pumpas in i borrhålen av laddarna, och salvorna ligger normalt på upp till 500 ton. Det efterlämnar giftiga avgaser och oljedimor. Det är förbjudet att gå ner i gruvan direkt efter sprängning, och det görs inte heller frivilligt. Men eftersom salvorna skjuts på natten, och det är skift hela veckan, är det bara på måndagarna som luften är något sänar.

Lägg sedan till detta dieselavgaser från truckar som lastar nedrasad malm och gråberg ut från orten, och som kör fram och tillbaka hela tiden, allteftersom man borrar och spränger. Du får då något som liknar ett rykande helvete, där du inte ser för sveda, och inte hör för bullret – tar du av hörskyddet gör det omedelbart ont. Addera illamående och huvudvärk så får du frontarbetskänsla. Jobba sedan skift, håll hög arbetstakt. Finn dig i att bli hunsad och kontrollerad, arbetsdagen igenom, från det du stoppat i stämpelkortet på morgonen.

Finn dig i att inte få ta några egna initiativ och i att det du gör varken uppskattas eller undervärderas – utan bemöts med komplett likgiltighet ända tills du råkar göra något galet. Försök förgäves att göra något åt det här på fackmöten. Svälj upprepade besked om att förhandlingarna har ”misslyckats”. Håll på så 6-8 år. När du då får höra att din lön dessutom skall sänkas – vad gör du då?

Frontarbetarna i Svappavaara satte sig.

Yrkesskador

”Sista månaden hade jag tjänat 650:–. Men då tog dom skatt så jag fick 225:–. Jag är sexti år. Det är snart fyra år sedan olyckan hände.

Svårt att andas – om det nu är silikos eller inte. Halt på ena benet. Döv på ena örat. Ett öga borta. En gruvkarl förlorar ett som annat på sin väg till tippen.

Men man vinner också. Det bästa som finns att komma ihåg det är när jobbare hållit ihop, när kollektivet stått som en man omkring nån som blivit orättvist behandlad och kunnat åstadkomma rättelse.”

En läkare som vikarierade på LKAB under hösten 1969 berättar:

”Efter första kontakten med människorna i Kiruna var jag ivrig att komma ner i gruvan ... hurudan skulle den första konfrontationen med deras värld vara?

Det var värre än jag trott. Närmast en chock. Ett verkligt helvete under jord. Det infernaliska dånet. De mekaniska griparmarna, maskinernas malmtuggande käftar. Så gas och rökfylld luft så att de mänskliga gestalterna knappast kunde skönjas. Ett obeskrivligt töcken.

Jag hostade. Det sved ohyggligt i ögonen. Jag kom upp igen efter fyra timmar, omtumlad och yr i huvudet.”

Det finns vissa risker som är särskilt uttalade i gruvarbete. Det är dammet i gruvgångarna som ger upphov till onormalt stora risker för lungsjukdomar.

Avgaser från dieselfordon och sprängningar underjord vållar luftvägsbesvär och huvudvärk.

Hörselskadorna är vanliga då bullret numera är så högt att det nästan når smärtgränsen.

Vibrerande maskiner som handborrar ger kärlekskramp. Förslitningsskadorna på skelettet förekommer rikligt. Ackordshetsen höjer risken för olycksfall.

Dammet

Kvartsdamm som är tillräckligt finfördelat ger risk för silikos, på svenska stendammlunga. När man väl fått den återstår inte mycket att göra.

”Att andningen är tung i gruvan är något ofrånkomligt men det där med andningen är övergående i vilket fall som helst.”

Man har försökt beräkna hur mycket kvartsdamm luften kan innehålla utan att risken för silikos blir för stor, dvs att ange ett s k hygieniskt gränsvärde.

Men detta är ett teoretiskt värde och man vet inte hur tillförlitligt det är i praktiken. Det kan därför inge en falsk känsla av trygghet.

Hygieniska gränsvärden har ytterligare två egenheter.

De innebär rekommendationer och är ej lagstadgade. De kan därför inte åberopas inför domstol t ex i ett försäkringsärende.

De är dessutom inte ens i teorin anpassade att skydda alla arbetare utan baserade på en genomsnittsmänniskas känslighet. Men känsligheten är mycket individuell. Den beror bl a på bröstorgans och ryggens form, blodtrycket, lung- och hjärtsjukdomar. Det är också intressant att konstatera att de ryska rekommendationerna ligger betydligt under de svenska och amerikanska. Detta sägs bero på att de ryska värdena skulle vara ”idealvärden”, något man strävar mot men ännu inte kan uppnå. De andra värdena skulle vara praktiska värden som kan uppnås idag. Dvs man har redan i den medicinska kalkylen tagit hänsyn till lönsamhetstänkandet.

Låt oss dessutom säga att en undersökning av Arbetsmedicinska institutet 1967 visade att hygieniska gränsvärdet ofta överskrides. I denna undersökning på vart fjärde provställe inom gruvindustrin. Förhållandet var detsamma på resten av arbetsmarknaden.

Ett annat sätt att uppskatta silikosriskerna är att mäta förhållandet mellan dammängden i luften och dess innehåll av skadligt kvarts, s k dammindex. Detta bör inte överskrida 1,0.

En analyspatrull fann 1965 på LKAB index 1,1 vid sovringsverket, en av de mera utsatta platserna. Egna mätningar 1967 gav 5,9. Med tekniska förbättringar sänktes sedan värdet till 0,7.

1968 kommenterar Läkarförbundet – oombett? – strävandena mot hälsa apropå en silikosutredning: ”Dessutom kan den ekonomiska belastningen förmodas bli oroväckande stor om man fordrar dammreducerande åtgärder ned till index 1,0.”

Silikos (stendammlunga)

I en skildring från början av 1800-talet beskriver Magnus Huss den s k Orsajukan, dvs silikos som ofta var kombinerad med tuberkulos.

”Bröstlidandet inställer sig stundom redan efter ett, två eller tre år, stundom senare. Andedräkten blir kort och flåsande, rösten skrovlig och hes, utseendet förändras, ansiktet blir blekgult, glåmigt och de sjuka magrar av. Andtappan blir svårare. Den sjuke kan ej ligga i sängen utan måste sitta. Snart börjar fötter och ben svullna. Buken sväller an. Slutligen samlas vätska i lungsäckar och lungor och den sjuke tycks dö av kvävning. De som ej längre orkar arbeta i gruvorna, fortsätter så länge de kan i hackstugorna.”

Beskrivningen stämmer likaväl idag.

Silikosen fanns redan hos de slavarbetare som byggde Egyptens pyramider. I Sverige är den känd sedan början av 1700-talet då Linné beskrev den som Orsajukan. Han frågade: ”Varför dör nästan alla män i Orsa före trettiofem års ålder i phtisis?”

Man kan läsa om hur männen började i gruvorna vid tolv eller femton års ålder. Efter ett par år var de så sjuka att de måste sluta. En del kunde klara sig ännu en tid på att hacka sten eller att gå i jordbruket. Efter ytterligare tio år var de alla döda.

Silikosen är den vanligaste yrkesbetingade lungsjukdomen i Sverige.

Vid borring, sprängning och krossning inom bergsindustrin finfördelas kvartsstenen till små partiklar som håller sig svävande i luften och dras ned i lungorna. Partiklarna måste innehålla kvarts för att ge sjukdomen. De är farligare ju mindre de är. Och de blir allt mindre med dagens allt ”effektivare” verktyg.

Kvartsdammet inlagras i lungorna och deras lymfkörtlar. Där inkapslas det i små bindvävs-knottror. Dessa sammanbakas till större knutor som kan ses på lungröntgen. Knutorna ersätter sedan allt mer lungvävnaden. Det blir mindre kvar att andas med. Samtidigt förtränger de lungans luftrör och kärl.

Så småningom skrumprar lungan av ärren. Därigenom tänjs vissa lungdelar så att de fina lungblåsorna spricker sönder och förlorar sin funktion samtidigt som de ytterligare trycker ihop lungans luftrör (emfysem).

Symtomen blir som Huss beskrev dom. En tilltagande andfåddhet och hosta. Så småningom orkar inte hjärtat pumpa blodet genom lungan. Högra delen av hjärtat förstoras först men sviktat så småningom. Vätskan träder då ut i lungsäckarna och benen svullnar. Så småningom dör den sjuke en kvävningssdöd.

Risken att få tbc är också mycket större än normalt, troligen också lungcancer.

Förändringarna kan emellertid upptäckas mycket tidigt på röntgen.

Det första tecknet är en ökad strålkighet i lungbilden.

Så uppkommer en utsädd av knappålsstora vita prickar över bilden. Detta kallas stadium I.

Därefter blir prickarna något större – stadium II – och flyter slutligen samman i större härdar samtidigt som lymfkörtlarna i lungroten ses förstörade – stadium III.

Det är viktigt att veta att sjukdomen utvecklas smygande. Den sjuke kan känna sig helt frisk i stadium I och II men även om han slutar arbeta kommer sjukdomen att gå vidare. Hur fort det går är individuellt men en undersökning visar att bland arbetare som slutat arbeta i stadium I hade vissa nått stadium III redan efter tio år. Bland kvartsarbetare hade t o m en fjärdedel nått stadium III efter 5 år och hälften efter tio år.

Vad detta innebär är klart. Av järnmalmsborrhare i stadium III har hälften dött efter tio år och bland kvartskrossare och stålrensare tre fjärdedelar.

Sjukdomen kan inte avslöjas enbart genom att lyssna på lungorna. Det fordras röntgen eller mikroskopisk undersökning av en bortopererad halslymfkörtel.

Det sägs ofta att det är svårt att diagnostisera silikos på lungröntgen. Det beror naturligtvis på hur man formulerar problemet. De som resonerar så här är oftast rädda för att ställa för många än för få diagnoser.

De mycket tidiga tecknen, de före stadium I, är visserligen subtila. Men företagsläkaren har möjlighet att undersöka kvartshalten i luften på arbetsplatsen och kan då mycket väl misstänka vad det är. De sjukdomar som skulle kunna förblandas med silikos på lungröntgen är närmast hjärtsvaghet eller kroniska luftrörsbesvär (i det mycket tidiga skedet) eller tuberkulos och sarcoidos fr o m stadium I.

Alla dessa sjukdomar är tillräckligt allvarliga för att den sjuke snarast måste undersökas vidare och tills dess inte arbeta.

Tvärtemot vad som ofta säges är silikosen inte på väg att utrotas. I Sverige upptäckes fortfarande årligen 60-70 nya fall. Men många talar också om den dolda silikosen, den som aldrig diagnosticeras.

1967 kände man till 3 200 sjuka i Sverige. Om man ser till gruvidrift, stenbrytning och tunnelsprängning ter sig utvecklingen av antalet nydiagnostiserade sjuka så här:

1931-40	15
1941-50	39
1951-55	58
1956-66	122
1961-65	109

Dessutom tillkommer under perioden 1931-56 ytterligare 847 silikossjuka som upptäckts tidigare inom samma industrigrenar. Man kan tillägga att stål- och järnindustrins arbetare var ännu hårdare drabbade.

Civilingenjör Holmqvist på Vattenfallsverket säger att 700 av 1 700 silikossjuka fortfarande är sysselsatta med sitt livsfarliga arbete.

Inom gruvan varierar risken för silikos nå olika arbetsplatser. Utredningen inom gruvindustrin 1967 visar denna fördelning. Siffrorna anger procentuella antalet provplatser där dammindex överskred hygieniska gränsvärdet.

Arbete under jord:

ortdrivning	6
brytning av malm	21
transport och uppfodring	23
krossning	30
annan sysselsättning	0

Arbete ovan jord:

dagbrytning	—

krossning och malning	18
annan sysselsättning	(0)
Totalt	19

En silikosutredning har teoretiskt beräknat att var femte gruvarbetare som hela livet arbetar i utsatt arbete får silikos. Denna beräkning gjordes 1967 för att beräkna ”det kommande vårdbehovet”.

Luften

”Men varje dag är som ett åskväder. Och ändå blir luften aldrig frisk.”

De senaste fem åren har brytningen vid LKAB ökat med fyra miljoner ton, dvs med ungefär en femtedel. Samtidigt har man övergått från spårbundna elektriskt drivna transportfordon till dieseldrivna truckar. Dessa ger dels avgasrök dels förbrukar de mycket av luftens syre då de arbetar i sk blindgångar.

Man har också infört nya sprängämnen som lämnar oljedimor och skjutgaser med koloxid och kväveföreningar efter sig.

Tillsamman har detta lett till en enorm gasökning i gruvan.

Utbyggnaden av ventilationssystemet har inte skett parallellt. Efter Sara Lidmans bok Gruva har opinionstrycket ökat. Företaget planerar nu en femtioprocentig ökning av ventilationen under nästa femårsperiod.

LKAB:s egna dieseldrivna truckar skall vara försedda med avgasrenare. De kontrolleras regelbundet men enligt personaltidningen har det inte skett tillfredsställande. Dessutom använder LKAB lejda lastbilar då det egna antalet inte förslår. Dessa är inte försedda med avgasrenare.

”Kräver LKAB att vi sätter in avgasrenare i lastbilarna, så gör vi det. Men kostnaden blir sju å åttatusen kronor per bil”, säger disponent Johansson på Lastbilscentralen.

När lastbilarna står i gruvan för lastning går motorerna på tomgång för att föraren gradvis skall kunna backa bilen i takt med lastningen. Avgaserna blir så täta att det blir svårt att se. Eftersom belysningen är dålig innebär det risk för olycksfall. Man begärde då 60 cm höga betongspärrar men sådana förekommer än så länge endast på utbildningsområdet.

Arbetaren Ivan Thörn berättar:

”Jag lastar bara på lastbilarna. Dom kommer in sist när malmen är utkörd. Malmen går på truckar med avgasrenare. Det är när dom kommer in som det slår igen för oss. Vi säger att vi har ett L5 lass därinne. Efter några vändor är det så tjockt därinne att man inte ser lysena på bilen när den kommer backande. All gasen han släpper iväg kommer på mig först och så går den upp i taket. Hade jag haft en fläkt hade jag kunnat skjuta gasen ifrån mig. Den verkan man känner är att för det första att ögonen rinner. Det svider som eld när man lägger sig på kvällen. Man är tung i huvudet jämt därnere.

Sen har vi dynamitgasen. Där har du koloxiden och den känner du inte förrän du tuppar av. Det är 42 hål i varje salva, tre meter djupa, så det blir en djävla gasbildning. Dom skjuter halv tolv på natten men inne i orterna ligger gasen kvar när vi kommer på morron. Det är bara på måndag morron det är frisk luft. Då har dom inte skjutit sen fredag.

Jag har aldrig varit sjuk förr men nu när jag kom in på hälsokontrollen sa läkaren att jag hade för stor lever ... På lasarettet tog dom prov och skickade runt hela Sverige ... dom förstod inte varför den blivit för stor ...”

Arbetarna som tvingas gå i denna luft klagat över illamående, tryck över bröstet, trötthet, besvärad andhämtning och sveda i ögonen.

Luftföroreningarna ger till slut kroniska luftrörsbesvär med ständig hosta. Slemmängderna i luftrören ökar, lungorna påverkas och andfåddheten tilltar. Känsligheten för infektioner ökar och sannolikt också risken att få lungcancer och silikos.

Den försämrade andningen, spänningen och koloxiden ger trötthet och huvudvärk. Spränggaserna innehåller ofta kväveföreningar som verkar vidgande på hjärnans blodkärl och så ger huvudvärk. Denna sitter ofta i även efter arbetstidens slut. En del arbetare vänjer sig vid ämnena och kan då få huvudvärk efter arbetets slut i stället.

Dr Jörgensen, som varit på LKAB sedan 1961, har gjort sig känd bl a genom att uttala sig om gruvluften. En gång säger han: ”Vi har några enstaka gasningsfall per år av de här orsakerna i samband med skjutning, men värre än lite huvudvärk har det inte blivit.” En annan gång menar han att gruvluften inte är farligare än luften på Stureplan.

Bullret

”Vi går där och väger. Hur pass hörselskadad är den där gubben? Hur mycket måste man ta i för att han skall höra en viss sak i detta dån? Och oftast kommer man till att han är för döv och man själv för snål om sina stämband. För det man vill säga är inte så viktigt. Det skulle t o m låta dumt efter två tre upprepningar. Hur många vardagstankar tål den uppförstoringen? Så vi lunkar förbi och blickar och nickar som hästar i en timmerskog.”

Mekaniseringen har givit större och framför allt mer bullrande maskiner. De hårda gruvväggarna återkastar ljudet och höjer bullret ytterligare. Ljuddämpare minskar maskinernas effekt och införs därför inte.

Dieselmotorerna lämnar också ett ljud med speciellt hög tonhöjd och är därför ökända för sin skadlighet ... Också de pneumatiska borrarna bidrar kraftigt till bullernivån.

En LO-utredning har beräknat att mellan hälften och tre fjärdedelar av de svenska industriarbetarna är bullerskadade, mer eller mindre.

En avancerad bullerskada är ett mycket svårt handikapp. Den skadade blir också till en fara både för sig själv och kamraterna då han har svårt att uppfatta varningssignaler eller lätt missuppfattar det sagda.

Bullret dödar nervcellerna i innerörat. De kan aldrig återbildas. Skadan kommer smygande och man märker inget förrän det är för sent.

Det enda läkaren har att erbjuda då är en hörapparat, och det hjälper inte mycket i dessa fall.

”Jag är rädd för framtiden. Jag vill inte tappa kontakten med andra människor som jag vet att jag är beroende av. Jag vill kunna höra syrsorna och alla andra små fina läten som är i skogen en sommardag. Jag vet sådana som bara är några år äldre än jag och som redan förlorat syrsorna. Jag har sett så många av de äldre som är ännu mer bullerskadade. Dom blir misstänksamma. Dom tror att något lustigt är riktat mot dom själva.”

Dom förlorar syrsorna, kontakten med kamraterna, musiken ersätts med pengar. Som mest blir det tal om en dryg tusenlapp om året. Men den ersättningen kommer först när det blir svårt att samtala på en meters håll.

Tro inte att bullerskadorna är ett misstag eller en olyckshändelse. Något omöjligt att förutsäga och bekämpa. De ingår i kalkylen.

Läkaren och företaget kan förutsäga vilket buller som skadar. Man vet att om bullret är så högt att det är svårt att samtala normalt på två meters håll, då kommer bullerskadan – om inte skydd användes.

Men i gruvan förekommer också buller som inga hörselskydd hjälper mot. Gränsen brukar anges till 135 dB.

Skadan

Dövheten träffar först de höga tonerna, diskanten. Skadan är länge så lätt att arbetaren inte märker den (men den kan ses vid undersökning, s. k. audiometri). Men åldersdövheten träffar samma register och lagrar sig på bullerskadan. Då kommer en kraftigt dövhet i 45-50 års ålder. Arbetaren blir invalid. Och vid det laget är det svårt att längre bevisa vad som är bullerskada och vad som är åldersdövhet. Företaget går fritt.

Bullerskadan gör inte bara att ljudet hörs lägre. Själva förståelsen för orden och meningarnas betydelse minskar – s. k. kvalitativ hörselnedsättning. Det blir särskilt svårt att följa med när flera samtalar. Isoleringen smyger sig på. Kanske blir ett evigt ringande i öronen det enda sällskapet. Diskantskadan gör att konsonanterna uppfattas sämst. De är språkets informationsbärare vilket gör det än svårare att uppfatta vad som sägs.

Ibland blir skadan av speciellt slag. Låga ljud uppfattas inte men höga skraller i öronen (s. k. recruitment). Då går det inte alls att använda hörapparat. Tänk dig vad det innebär. Du kommer hem efter arbetet. Det ringer i öronen. Du tycker alla talar tyst och hör inte vad de säger. De höjer rösten och genast skraller det i öronen. Barnens skrik skraller. Bullret skraller. Irritationen kommer smygande.

Naturligtvis är det ett självklart krav att maskinerna skall göras så bullerfria som det överhuvud taget är möjligt. Hörselskydd är den absolut sista utvägen.

Hörselskyddet utestänger arbetaren från kontakt med kamraterna. Det trycker och är besvärligt att bära. Det ger ibland eksem runt öronen. Det kan hindra honom från att höra varningsrop för t. ex. ras.

”Jag har t.o.m. hört kompisar säga att inte skall man använda hörselkåpor inte. Då hör man ju inte tim det inträffar nåt ... Och jag har växt ett par tum varje gång jag hört det – av fasa.”

Vibrationer, tunga lyft

Vibrationer från t. ex. pneumatiska borrar ger upphov till kärlskador i händerna och förslitningsskador på skelettet, särskilt i axellederna.

Skelettskadorna ger värk och stelhet i lederna. De kan lindras till en viss grad men ger förr eller senare bestående sjukdom.

Kärlskadorna träffar främst fingrarna. Det gör att kärlen dras samman i kyla men också i stark värme. Det ger kraftiga smärtor, fingrarna fungerar sämre och vitnar.

Tvärtemot vad som sagts är det ingenting som säger att kärlskadorna skulle gå tillbaka av sig själv – och någon behandling finns inte.

Ryggskadorna kommer vid tunga lyft, vid felaktiga arbetsställningar och vid körning med skakiga truckar.

Lastning, stigortsdrivning, räsläggning och truckkörning anses särskilt riskabelt. Skadorna uppstår genom att ryggens stödjande muskulatur och bindvävsband överansträngs. Skivorna mellan ryggkotorna skadas – diskbråck – varför de kommer att trycka på de nerver som passerar ut mellan dem. Följden blir smärtor av ischiastyp.

Man räknar med att 10 procent av alla gruvarbetare måste sjukskrivas för ryggbesvär varje år. Malmbrytning toppar just listan när det gäller frånvaro p.g.a. ryggbesvär.

Olycksfallen

Det säger sig självt att ackordshetsen driver fram olycksfallen. Om 28 man i en produktionsgrupp skall dela på förtjänsten får ingen ligga efter. Man tvingas ta en risk, en genväg över en hal bom. Annars sjunker ackordsförtjänsten, det blir missämja i gruppen. Det är helvetiskt uträknat.

De moderna avancerade maskinerna blir alltmer omänskliga.

”Och åsynen av de stora kvarnarna. Dom är så stora att man känner sig som en sjuåring. Och fast jag nu varit där över ett år inger de mig fortfarande samma känsla av litenhet. Det är de där kvarnarna som mal ned malmen så att den blir fin som sand. En sådan där kvarn skulle aldrig märka om ett stycke människa kom in. Ibland suckar maskinerna så väldigt att man tror att det faktiskt är människor som finfördelas därinne och inte malm. Särskilt under nattskiftet. Mellan tre och fyra. Vissa ögonblick tvivlar man på att det är i världen man är. Eller rättare sagt man fruktar att alla människor tagit slut . . . att man själv är en kvarglömd rest ... att kvarnarna skall lossna från golvet, rulla fram och sluka en.”

Olyckorna i Kiruna har visat en stadigt stigande frekvens allt sedan 1966. Under jord ligger Kiruna fortfarande något bättre till än svenska gruvor i allmänhet, men avståndet dem emellan minskar. Ovan jord däremot ligger Kiruna sämre till än medeltalet och gapet ökar.

Enligt tidningarna Skip och Gruvarbetaren ser olycksfallsstatistiken ut såhär. En framgångsrik säkerhetskampanj vid LKAB 1966 och 1967 vändes i sin motsats rekordåret 1968.

Ser man till skadornas svårighetsgrad ligger gruvindustrin i topp.

Olycksfall per 100 000 arbetstimmar

	1957	1958	1964	1965	1965/66 1/4-31/3	1966/67	1968
<i>Gruvarbete</i>							
Under jorden							
LKAB Kiruna	8,2	8,7	8,0	8,0	5,1	8,0	
Genomsnitt i svenska gruvor	9,2	9,2	9,5	8,3	8,1		
LKAB Malmberget	7,8	10,1	9,9	10,0	8,0	8,8	
Ovan jorden							
LKAB Kiruna	2,6	4,3	5,1	5,4	3,7	6,5	
LKAB Malmberget	4,2	4,9	4,2	4,7	7,2		
Genomsnitt i svenska gruvor	3,6	3,1	3,1	3,9			
<i>Husbyggnad</i>			4,0	4,0			
<i>Skogstillverkning</i>			5,9	5,5			
<i>Stuveri</i>			12,5	10,3			
<i>Genomsnitt för hela näringslivet</i>			2,2	2,1			

Detta kan tänkas bero dels på att gruvarbetet nu blivit mer mekaniserat och därmed att de skador man finner i all mekaniserad industri ökat – och dels på att gruvmiljön uppvisar speciella risker. Rasfaran existerar fortfarande och klagomål framförs ideligen på att antalet skrotare är så få. Krossade fötter, klämskador, påkörningar är inga ovanligheter i gruvan.

Företagshälsovården

Vi har sett hur vanliga och allvarliga yrkesskadorna och -sjukdomarna är i gruvindustrin. Detta är i och för sig inget unikt. Det kan därför vara motiverat att se något på förhållandena i andra industrier.

Vi skall kort beröra hälsovården i gruv- och annan industri. Vad man gör för att förbättra missförhållandena och hur denna verksamhet – på alla plan – är nära knuten till det ekonomiska lönsamhetstänkandet.

”Personalen är en produktionsfaktor och som alla produktionsfaktorer är den en investering. Genom god personalplanering kan man göra den till en lönsam investering.” (FAKTA – för LKAB:s anställda vid förvaltningen i Kiruna)

Arbetsköparen har i alla tider betraktat arbetaren som en vara. Hans kropp är en inköpt maskin. Den skall drivas att producera så mycket som möjligt. Arbetsköparen utnyttjar nu också medicinsk forskning för att undersöka hur långt arbetarmaskinen kan drivas, var kollapsgränsen är belägen.

De siffror han finner används i produktionsplaneringen. Sida vid sida med stenkrossarnas prestanda. Det är självklart att detta är ett hot mot arbetarnas hälsa, fysisk och psykisk. Arbetarskyddet och hälsovården är därför gamla krav från arbetarrörelsen. Kraven borde sammanfalla med läkarens önskningar och strävanden.

Organisation

Kraven på arbetsplatsens skyddsorganisation finns i Arbetarskyddslagen. Den övervakas av Arbetarskyddsstyrelsen som skickar ut inspektörer.

På små företag utses skyddsombud, på de något större skyddskommittéerna. På de stora finns industrisköterskor och läkare medan mindre sluter sig samman om en gemensam hälsocentral. Statliga företag sakna oftast egna läkare. De använder i stället s k anvisningsläkare, dvs. ofta en praktiker på orten. Så är fallet med SJ, Sveriges största företag.

Hela hälsovårdsorganisationen bygger på en frivillig överenskommelse mellan LO och SAF. Inget är lagstiftat. Man litar på företagets goda vilja. Eller måste göra det. I praktiken har endast en tredjedel av företagen med mellan 500 och tusen anställda egen hälsovård. Och 85 % av arbetarna i Sverige har ingen egen företagsläkare. I dagens läge är de kanske att gratulera.

Det mesta är alltså bara ord på papper. Man räknar med att det f. n. fattas 1300 företagsläkare, 1950 sköterskor och 2600 skyddsingenjörer.

1980 kommer med nuvarande utbildningstakt bara en fjärdedel av dessa tjänster att vara besatta, trots de mycket måttliga kraven.

Men inte ens denna utbildningstakt tycks kunna hållas. Arbetsmedicinska institutet, som skulle svarat för en stor del av utbildningen, har i år fått sina anslagskrav nedskurna till en fjärdedel.

Också Arbetarskyddslagen är i mycket ett sken. Kraven i den borde vara inte bara frånvaro av sjukdom eller skydd mot skador. Den borde trycka på det positiva, på hälsan.

I Arbetarskyddslagens paragraf § 45 står det att maskiner som inköps av arbetsgivaren skall vara konstruerade så att hälsan inte hotas.

Men det finns en paragraf till, paragraf 7. Här står det att arbetsgivaren bara behöver iakttaga vad som är skäligt för att arbetstagarens hälsa skall skyddas. Den ekonomiska hänsynen har trängt sig ända in i lagen. Orden avslöjar vem den är skriven för arbetsgivare och inte arbetstagare!

”Och så snart en paragraf kan göras till en tolkningsfråga då är arbetstagaren förlorad.”

Det visade sig följdriktigt att endast en försvinnande liten procent av de brott mot Arbetarskyddslagen som anmäls leder till åtgärd.

Statistik

Bokföringen av yrkesskador och olycksfall är omfattande. Årligen *rapporteras* mer än 125 000 skador. Mellan två och tre tusen blir invalider och omkring fem hundra dör. Detta är de officiella siffrorna men det finns alla skäl att vara skeptisk mot denna och all annan statistik som ges här och på andra ställen. Skälen är många och vi skall ta upp en del.

LO gjorde en undersökning för att få fram den *verkliga frekvensen* av skador, inte bara de rapporterade. Bland över tusen kollektivanställda på järnverk fann man att endast hälften av arbetarna var helt friska. En fjärdedel kunde bara sköta vissa arbeten. 13 procent var så svårt handikappade att de bara klarade vissa speciella arbeten. Om de blev avskedade skulle de inte kunna få ett nytt jobb. 9 procent var helt invalidiserade och 2 placerades på reträttplatser huvudsakligen av ”sociala skäl” som det hette. Vid en allmän hälsokontroll på LKAB fann man att 23 procent av *alla* anställda endast var ”villkorligt arbetsföra”.

Vad visar den officiella statistiken om man slår upp den direkt? Hur fördelar sig yrkessjukdomar och -skador?

Är gruvindustrin ett särfall? Ja och nej. All verkstadsindustri har i stort sett samma besvär men vissa yrken har speciella *yrkessjukdomar* därutöver. Somliga har en högre skadefrekvens, gruvindustrin ligger som vi sett högt. Det gör också skogsindustrin, järnverken, stenbrotten, pappersindustrin och byggnadsbranschen.

Om man går efter frånvaron från arbetet är luftvägsbesvären den största gruppen, i all verkstadsindustri. Hit räknas allt från snuva till förstörda slemhinnor och silikos. Sedan kommer magbesvären. Många magkatarrer och magsår beror säkert på stress och uppskruvad arbetstakt, ackord och skiftsarbete.

Men detta är svårt att bevisa till hundra procent, som Volvos företagsläkare så riktigt påpekar. Så kan man också fortsätta att påstå att stressen i arbetslivet inte är så allvarlig. Det räcker inte att arbetaren känner sig jagad och säger det. Litteraturen i arbetsmedicin är full av knep att avslöja ”simulanter”.

För ergonomin har det blivit ett litet problem som många kommer att bli docenter på. Man nöjer sig inte med att fråga hur mycket arbetaren orkar, än mindre hur hårt han tycker det är lämpligt att arbeta. Det kan man inte lita på.

Man tar i stället en försöksperson och låter honom arbeta för fullt. Ena gången studerar man noggrant hans rörelser och ser om någon, kanske ett ögonkast, är överflödigt. Då kan den rationaliseras bort till fromma för produktiviteten. Där har du MTM, UMS etc. En annan gång låter man honom andas i en gummisäck medan han arbetar allt vad han orkar. Genom att analysera andningsluften i säcken kan man kontrollera om han ”gått för fullt”. Denna arbetstakt förs sedan in i en tabell. Där kan arbetsköparen slå upp om det blir några problem eller då han önskar göra en produktionskalkyl.

Och det finns alltid forskare som ställer upp på vad som helst. Arbetaren betalar forskningsanslagen genom skatterna.

Man behöver påminna sig att ergonomin en gång skapades för att *skydda* arbetare mot yrkesskador och göra hans arbete lättare.

Ryggsador är en folksjukdom som i vanlighet kommer efter snuva och tandröta. I statistiken sägs det att den ger ”2 500 förlorade frånvarodagar per tusen årsarbetare”, inom verkstads-

industrin. Det är också ett sätt att ange det på. Det är arbetsköparens språk. Det återspeglar inte lidandet. Det är en förolämpning.

Olycksfallen är vanliga i alla industri. Typerna skulle kunna radas upp som en lång dyster räkning för produktivitetsökning och ackordshets.

Hur statistiken görs

Genom att gå igenom dessa frågor kan vi se vilka fel statistiken är behäftad med och vems intressen den gagnar.

Eftersom flertalet arbetar i små företag utan egna läkare upptäcks många skador inte som yrkesskador och rapporteras därför inte som sådana.

Det är arbetsköparen som står för anmälningarna. Det ökar inte antalet.

De större företagen har egen läkare och egen statistik. Den har också tendens att bli felaktig.

Läkaren är ju anställd av företaget, många har talat om vilken inskränkning i rörelsefriheten detta innebär. Företaget vill visa upp så ”snygga” siffror som möjligt. Man vill inte ”skrämma upp”.

Företaget längtar inte heller precis att sätta in dyra – och produktionshämmande – förebyggande åtgärder.

Allt detta gör att många sjukdomar kommer att bokföras som ”vanliga sjukdomar” fastän de är yrkesbetingade. Annars stämmer inte statistiken. Det sägs nämligen att endast tio procent av sjukfrånvaron skulle bero på yrkesskador. Tänk över LO-undersökningen ovan en stund!

Kunskaperna om yrkesriskerna brister också. Utbildningen har ännu bara små resurser.

Många arbetare söker inte heller läkaren fastän de är sjuka. Läkaren står på företagets sida, det säger de flesta.

Så kom t ex mindre än hälften till en hörselundersökning vid LKAB.

”Jag har inte tagit intyg från doktorn fast jag kunde få det när som helst, för jag är rädd att dom skickar mig till Anrikningsverket då – och dit vill jag absolut inte.”

Arbetaren fruktar en ”omplacering” med sänkt lön som följd. Han mister kamraterna och får ett sämre jobb.

Och även om läkaren vill hjälpa – vad kan han göra? *Han* kan inte garantera att lönen blir densamma eller att arbetaren får ett likvärdigt arbete. Paragraf 32 står hindrande i vägen. Vill det sig riktigt illa blir det sjukpensionering och då är katastrofen där. Ersättningarna beräknas efter en tabell över ”invaliditetsgraden”. Det är en bisarr läsning!

amputation av bästa handen, god protesfunktion	60
dålig protesfunktion	65 %
sämsta handen, god protesfunktion	50 %
dålig protesfunktion	55
bästa handens tumme	25 %
pekfinger	12 %
sämsta handens tumme	20
pekfinger	10 %
ena långfingret	10 %
blindhet på ena ögat	20 %
förlust av ena ögat	25 %
styvt, rakt knä	25 %

Men instruktionerna betonar att läkaren inte skall känna sig alltför ”bunden” av skalan. Det finns plats för justeringar uppåt och – nedåt.

Så ditt vänstra pekfinger kanske bara är värt 9 på arbetsköparens marknad.

Ersättningen beräknas också efter den forna lönen. Tro inte att allas liv är värt lika mycket. Det anser åtminstone inte lagen. Vem tror du har skrivit den? För vem?

Hur statistiken presenteras

Man kan göra statistik på många sätt. Det beror på vad man vill bevisa.

Hur det görs säger ofta mest om undersökaren och hans uppdragsgivare.

Så skiljer statistiken mellan ”korttidsfrånvaro” och frånvaro i längre perioder. Det har sina orsaker.

Korttidsfrånvaro tas ofta som intäkt på ”skolk”. Eller som dr Mindus, en av våra mer berömda företagsläkare, säger ”en mindre god arbetsanpassning med negativ arbetsattityd och med arbetet konkurrerande intressen”.

Denna statistik görs inte för att hjälpa arbetaren utan arbetsköparen. Ett spioneri för hans räkning.

När ett olycksfall inträffar bokför man en ”huvudansvarig”. Syftet är uppenbart. Enligt statistiken skulle mer än hälften av olycksfallen skyllas på arbetaren. Naturligtvis. Det finns underrubriker i denna grupp: tillfällig glömska, missförstånd, okunnighet, ovarsamhet, okynne.

Vilken grupp tror du är störst? Tänk inte på hur det verkligen kan förhålla sig. Tänk på vad man vill få fram.

Just det! Ovarsamhet. 45 procent av alla olycksfall beror på att arbetaren är ovarsam. Det blir billigast så. För arbetsköparna.

Det är inte maskinerna som är omänskliga. Det beror inte på hetsen och utmattningen. Det är inget fel på skyddsanordningarna.

Det är inte tillfällig glömska hos maskinkonstruktören eller arbetsköparen. De har inte råkat glömma att maskinerna måste anpassas till människor. Det har aldrig fallit dem in. De tänker på profiten.

Företagsläkaren

Låt oss kort se på den målsättning som ligger bakom företagsläkarens arbete. Känner man inte den tror man lätt att dagens missförhållanden beror på tillfälligheter eller att organisationen ännu bitne är fullt utvecklad. Eller kanske att de beror på dåliga personliga egenskaper hos dagens industriläkare. Men det ligger djupare än så.

Företagsläkaren är anställd av företaget. Detta är ett grundläggande faktum till bekymmer både för läkaren och patienten.

Det blir till ett verkligt hinder om vi ser till möjligheterna att ändra den verklighet vi presterat tidigare. Då läkaren skall anställas utser medicinsk expertis en grupp på fyra eller fem av de mest meriterade.

Därefter väljer företaget fritt utan att ta hänsyn till vem som är mest medicinskt kunnig.

Vad utmärker läkaren?

Hans fackkunskap kan utnyttjas av företaget eller arbetaren. Konflikten dem emellan återspeglas redan då läkaren behandlar redan uppkomna sjukdomar, vi har t. ex. talat om omplaceringshotet och paragraf 32.

Motsättningen blir än tydligare i det förebyggande hälsovårdsarbetet. En påvisad yrkesrisk måste undanröjas om arbetarens hälsa skall skyddas. Men åtgärden kostar pengar och sänker ofta produktionsstakten. Läkarens handlande kommer därför lätt i konflikt med företagsledningens inriktning på ökad produktion och minskade kostnader.

Ändå säger folk från företag och fackföreningsrörelse ofta att de har ett gemensamt intresse för företagshälsovård: friska arbetare arbetar bättre. Det är tydligt att detta bara gäller upp till en viss gräns, därefter blottas den grundläggande konflikten mellan arbetsköpare och arbetare brutalt. Vi är där idag.

Låt oss ändå se hur det resoneras.

Tanken på det gemensamma intresset förekommer både när det gäller företagshälsovård och allmän sjukvård. Så säger t. ex. en statlig utredning:

”En fortsatt stark utveckling av sjukvården i vidaste bemärkelse – häri inbegripet förebyggande vård och rehabilitering samt medicinsk forskning – bör vara ägnad att minska det produktionsbortfall som vållats av sjukdom och som säkerligen överstiger fem miljarder kronor per år. Ännu viktigare är emellertid det rent mänskliga behovet av att förekommande brister i sjukvården botas.”

LO kräver en ökad bioteknologisk forskning, ”att så sker borde vara ett gemensamt intresse – arbetarskydd lönar sig heter det ju”.

Dr Bolinder – LO:s läkare skriver:

”Vi har väl det synsättet att åtgärder av denna art (företagshälsovård) ligger inom ramen för produktionskostnaderna. Nedsatt arbetseffektivitet med minskad och kvalitativt sämre produktion, frånvaro från arbetet och hög omsättning på arbetskraft är för företagen dyra konsekvenser av en från arbetsmedicinsk synpunkt felplanerad produktionsapparat. Det bör vara ett gemensamt intresse för såväl anställda som företag att inom ramen för sina resurser sörja för att dylika negativa konsekvenser av arbetet hindras.

Då dr Mindus skriver om företagshälsovården i en kursbok för blivande läkare, blir bilden ännu klarare: ”Flertalet företag med utbyggd hälsovård gör regelbundet återkommande besiktningar av den kvalificerade och svårersättningsbara personalen. Hit hör undersökningar av arbetsledare över femtio år, sektionschefer på såväl drifts- som försäljningssidan, chefsingenjörer, kvalificerad försäljningspersonal och direktionsmedlemmar ... Intervallen för dessa undersökningar varierar med ålder och tjänstställning.”

Var det några som hade några illusioner kvar? Låt oss då se på anställningsundersökningarna.

Vi kommer då också in på läkaren som mer eller mindre självutnämnd övervakare av den s. k. mentala hälsan och på förhållandet mellan företagsläkaren och patienten.

Vid anställningsundersökningen vill man inte bara undersöka om arbetaren riskerar att drabbas av extra risker. Det gäller också att bli av med arbetare som ”inte lönar sig”, som blir för dyra för företaget, redan i porten.

Dr Bolinder LO) kommenterar cyniskt utredningen:

”... 20 % av arbetsstyrkan hade avsevärda medicinska handikapp. Detta får delvis ses som ett resultat av högkonjunkturen i slutet av fyrtioalet och därmed följande relativt fria intagning

av arbetssökanden. Först 1955 fanns inom företaget egen företagshälsovård med mera målinriktade hälsoundersökningar i samband med nyanställning.”

Anställningsundersökningen har också ett annat syfte. Företaget vill ha en bild av arbetaren personlighetstyp. Kan han avancera? Är han lojal mot företaget?

Mindus igen:

”Den psykiatriska inriktningen hos industriläkaren innebär också vidgade möjligheter att medverka till en riktig placering av nyanställda liksom vid omplacering av handikappade och också vid bedömning av lämplighet för befordran.”

PA-rådet har utarbetat speciella tester för dessa undersökningar. De sållar fram förnöjda arbetare som inte bråkar.

Längtar ni någon gång efter att verkligen få utveckla era slumrande anlag?

Känner ni längtan efter ett mer självständigt arbete?

Nej...

(Man skall svara *ja* på frågan ”Tycker ni om när allt går i invanda spår? *Nej* på frågan ”Längtar ni någon gång efter att verkligen få utveckla era slumrande anlag?” Man skall hålla sig för sig själv och inte organisera motstånd och tycka att allt är bra som det är. Dvs svara *nej* på frågan Känner ni längtan efter ett mer självständigt arbete.)

Resultaten av undersökningarna lämnas sedan inte till den undersökte utan till företagsledningen. Normala läkare har ju tystnadsplikt, ”skall icke yppa vad som i förtroende blivit honom meddelat”.

Det gäller inte här. Det finns tydligen något knep att hitta ett kryphål i lagen. SAF-läkaren Masreliez skriver:

”I detta ligger intet kontroversiellt och läkarsekretessen lägger intet hinder i vägen för yppande av arbetsförhet.”

Så långt kan en yrkeskår prostituera sig.

Näst sista stationen

Efter ett liv av arbete skall den svårt invalidiserade arbetaren ”rehabiliteras” för ett sista varv på marknaden. Sista förtjänsten skall pressas ur ”investeringen”.

Mindus skriver om arbetet på rehabiliteringsverkstaden:

”Givet är att förtjänsten på en sådan verkstad ej får vara så att den frestar till onödigt kvardröjande. Genom regelbundna ronder på verkstaden håller sig läkaren å jour med förändringar i tillståndet.”

Den andre läkaren

”Industriläkaren skall följa de regler som gäller för läkare.” Detta var ett av de strejkandes krav. Det måste innebära att läkaren skall ta patientens ställning, se enbart till hans bästa. Detta är själva förutsättningen om han skall få patientens förtroende. Så fungerar inte företagsläkaren idag och kan inte göra det. Gruvarbetarna kräver därför att företagsläkaren får landstinget till huvudman istället för företaget. En annan lösning för att få en fungerande hälsovård vore att arbetarnas lokala fackorganisation blev huvudman för läkarna och att hälsovården finansierades genom statsbidrag eller bidrag från landstinget.

Vi har sett hur atmosfären förgiftas av risken för ”omplacering”. Patienterna vågar inte komma och de vågar inte tala öppet.

Detta måste vara det värsta som kan hända en läkare. Ändå sägs det att systemet fungerar bra: Men dagens system är lika förnedrande för läkaren som för arbetaren. Läkaren har blivit en lakej åt kapitalisterna.

Företagsläkaren arbetar ständigt under motsättningen mellan kapital och arbetare. Han måste välja sida och bli öppet politisk. Liksom han tidigare varit det i det fördolda.

Vi har sett hur paragraf 32 ingriper lika mycket i läkarens arbetsmöjligheter. Den måste bort, det är ett krav även från hans sida. Innan paragrafen är borta kan patienten aldrig söka honom i förtroende och han kan inte handla till patientens bästa. Den läkare som vill arbeta för hälsa i positiv bemärkelse måste bekämpa kapitalets syn på arbetaren som en vara, en investering.

Han måste bekämpa profithungern som framkallar stress, olyckor och yrkesskador. Det är förebyggande hälsovård och skiljer sig på inget sätt från den förebyggande vård som försöker undanskaffa kvartsdammet. Båda skapar sjukdom. En av medicinens äldsta grundsatser säger att läkaren om möjligt aldrig skall behandla symtomen utan undanröja orsaken till sjukdom.

För att åstadkomma detta måste medicinen bli offensiv, aktivt uppsåra varje hälsorisk och befördra allt som ger hälsa i positiv bemärkelse. Det är i mycket en politisk kamp.

Citat är om inte annat anges hämtade ur Sara Lidans "Gruva".)

Aftonbladet tappar masken

Vi har valt att följa Aftonbladets bevakning av gruvkonflikten på ledarplats och på nyhets-sidorna. Det har vi gjort av ett flertal skäl. Aftonbladet är inte vilken socialdemokratisk tidning som helst. Den är den största, den mest profitabla och den enda som har gjort sig känd för att då och då inte hålla med regeringen. Under trycket från verkligheten har den börjat kalla saker och ting för deras rätta namn. Arbetsköpare som ju i folkhemmet kallas för arbetsgivare registrerar AB nu ibland som arbetsköpare. Den radikalism som AB representerar och som tar sig uttryck i krav på en snabbare reformtakt har kanske fått en och annan att tro att socialdemokratin inom sig bär fröet till sin egen förnyelse och politiska radikaliserings. Uppenbarligen tror den politiska redaktionsledningen det. Men gruvstrejken krossade inte bara myten om den eviga arbetsfredens Sverige utan visade att Aftonbladet saknade förmåga att i en politisk krissituation uppträda självständigt eller att hävda en konsekvent politisk linje.

Ledarkommentarerna

Den första principiellt hållna ledaren (20/12) manar: "Slå vakt om förbundet". Redan vid det tillfället stod det klart för allmänheten att Gruvindustriarbetareförbundet var ett katastrofalt misskött fackförbund. Hela den efterföljande strejkperioden kom ju att blotta fler interiörer av toppstyre och mygel. Även AB diskuterar Gruvs svaghet – mot slutet av strejken blir man tom medveten om att det måste reorganiseras – men analysen berör medvetet inte de egentliga orsakerna till Gruvs svaghet. Det förhållandet att Norrbottensgruvornas arbetare inte är representerade i förbundsstyrelsen ser man som en geografisk skevhet. I själva verket är den politiskt motiverad så till vida att socialdemokraterna i ledningen velat slippa de radikala arbetarna i norr.

Fackförbundets totala brist på förankring kommer ledarskribenterna att tona ned stödet till facket i sina meningar om återgång till arbetet och i stället utvecklas en hycklad sympati för de strejkande. Utifrån den ståndpunkten kan man ge de strejkande allehanda råd om hur de bäst bör förhålla sig. Den 7 januari heter det: "Förhandla nu – skapa inte kaos." Den 2/2 frågar AB: "Vinsterna med strejken i fara?" Men när man skalat av retoriken så är samtliga ledarkommentarer uppbyggda kring temat: Återgå till arbetet!

Det spontana och utbredda stöd som strejkledningen och de strejkande fick gjorde länge det svårt att öppet attackera strejkledningens agerande. En del av de förslag som framfördes

stöddes av tidningen på ledarplats. När strejkledningen inte lät sig duperas av fackets olika försök att ”ta över” förhandlingarna växte emellertid förbittringen. På nyhetsplats börjar insinuationerna framträda, förmedlade framförallt av den fackliga reportern Kurt Bergström (se nedan). På ledarplats skriver tidningen (9/1): ”Gruvs avdelningar måste nu förhandla helt oberoende av strejkkommittéerna. Det går inte att hur som helst försöka rucka på en accepterad förhandlingsordning.”

Tidningen tycks ha förstått hur grovt man felbedömt stämningarna vid malmfälten för bara tre dar efteråt rekommenderar man ett samarbete mellan fackets representanter och strejkledningen, som nu av någon anledning försetts med epitetet ”s. k.”. Som om strejkledningen inte var den enda verkliga ledningen av strejken. Attackerna från ledarsidan sätts istället in mot de mötes- och beslutsformer som gruvarbetarna med familjer praktiserade (t ex 9/1, 16/1). D v s mot den form av direkt demokrati som blev en ständig påminnelse om vem som hade gruvarbetarnas stöd och som naturligtvis utgör ett hinder för den form av toppstyre som LO och förbunden praktiserar.

Försöken att misstänkliggöra ledningen tog sig också andra uttryck bl a i att antyda partipolitiskt betingade motsättningar inom strejkledningen (14/1). Dessa spekulationer underblåstes också på nyhetsplats. Det är intressant att konstatera att AB i strejkledningens inledningsskede var mån om att konstatera att kommunisterna inte låg bakom strejken. I det läget var man uppenbarligen oroad över att den våg av sympati som mötte de strejkande också skulle omfatta kommunisterna.

Den efterföljande utvecklingen visade dels att meningsskiljaktigheterna var betingade av andra orsaker än partitillhörighet och att de förstörades och fabulerades av pressen, AB inkluderad.

Aftonbladets ledarkommentarer lägger hela ansvaret på att förhandlingar inte kommer till stånd på strejkledningen. Man insinuerar t o m att strejkledningen inte vill förhandla: ”Tyvärr har dock den s k strejkkommittén spelat sitt eget mycket höga spel. Men om det nu skulle vara så att strejkkommittén ogillar LKAB till den grad att man inte ens vill förhandla med LKAB så bör man i ärlighetens namn tala om detta.” (12/1) Arbetarnas krav på garantier innan de återgår till arbetet avvisas av AB liksom av LKAB, regeringen och SAF.

I slutet av januari har tidningen samlat sig till några krav riktade till LKAB:s ledning och inte primärt till arbetarna för omväxlings skull: ”Men vad är det egentligen som hindrar Arne Lundberg – eller för den delen också Per Åsbrink – att ta en tär till Kiruna och prata med folket?” För att inte bli missförstådd tillägger tidningen: ”De behöver inte uppträda där som någon avtalsslutande part”. (21/1)

Nyhetsbevakningen

Nyhetsbevakningen visade inte samma arbetarfientliga inställning som ledaravdelningens skrivelser. Många journalister gjorde ett hederligt jobb.

Av dem som inte gjorde det utmärkte sig Aftonbladets facklige huvudreporter Kurt Bergström. Alltid lika villig att låna sin penna till representanter för den fackliga byråkratin och alltid lika oförmögen att korrekt återge de strejkandes synpunkter. Några rubriker: ”Återgång till arbetet är det enda förnuftiga”! Det säger LO:s andre ordförande (2/2), ”Gruvarbetarna får aldrig mer ett så bra bud”/Så säger Gruv . . . (26/1), Gruvordförande: Nu gör vi inte fler eftergifter (underförstått: åt de strejkande) (7/1). Ibland tog sig idolporträtten av fackföreningsbossarna rent löjliga uttryck. T ex den 22/12 i ”Man talar idag om/Kurt Nordgren som snabbtryckte till strejk-Kiruna”: I jämförelse med honom (envojen, min anm.) skulle man tro att Kurt Nordgren syr på Saville Row i London ... Antagligen är det dock PUB

– eller Domus-märken i kavajerna, för han är kooperatör. Hustru Greta ska hyllas för hans pressveck och välstrukna skjortor.”

Det var han som lanserade teorin om Ture Rantatalo som Moskvaagent. Indicierna tycktes peka åt rätt håll. Rantatalo hade gett sig österut för att studera på folkhögskola – i Helsingfors.

Bergström gjorde också sitt bästa för att blåsa till liv en antikommunism som skulle kunna leda till minskat förtroende för strejkledningen. Den 14/1 använder han fem spalter för att meddela att meningsskiljaktigheterna i strejkledningen går efter partipolitiska linjer: Öppen brytning i strejkleden: Kommunisterna mot socialdemokrater, kaos och brytning var fakta-underlaget bristfälligt. Några dagar tidigare hade t ex Aftonbladet på första sidan konstaterat att: Strejkfronten sviktar. I detta fall byggde man detta lögnaktiga påstående på att en handfull personer sagt upp sin anställning vid LKAB.

Aftonbladet gav under hela strejken stort utrymme åt representanter för toppskiktet i fackföreningsrörelsen, SAP och ekonomin. Kurt Nordgren, Åke Nilsson (Metall), Olof Palme, Bernt Nilsson (Gruv) kom lätt till tals i spalterna. Arne Geijer och envöjen ägnades stort uppslagna intervjuer (den 18/1 resp 17/1). Ingegärd Magnusson som är ordförande i en Beklädnadsavdelning (Borås) fick tillfälle att kritisera de strejkande gruvarbetarna. Strejkledarna i Norrbotten kunde å andra sidan inte räkna med någon motsvarande uppmärksamhet från Aftonbladets sida. Naturligtvis inte!